

КРАТАК
ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ
ДРУГИ ДЕО

Глава четврта

О ВЕЛИКОЈ ТАКТИЦИ И БИТКАМА

Битке су отсудни судари двеју војсака, које се боре око великих политичких и стратегиских питања. Стратегијом се доводе војске на одлучујуће тачке операциске зоне, припрема успех битке и унапред делује на њене резултате. Тактиком се сједињује храброст, умешност и срећа за добитак битке.

Велика тактика је, дакле, вештина добrog комбиновања и добrog вођења битака. Водеће начело за тактичке комбинације исто је као и у стратегији. И овде је циљ да се главном снагом удари на слабије делове непријатеља, а на месту где се могу постићи најбољи резултати.

Каже се да су битке, уствари, биле главна и одлучујућа ратна акција. Такво тврђење не одговара увек стварности, јер се до гађало да су војске уништаване стратегиским операцијама, а да до битака није ни долазило, већ само до малих борби. Но, исто тако је тачно да се потпуна и отсудна победа може постићи и без неких великих стратегиских комбинација.

Резултати битке зависе обично од скупа узрока, који не припадају увек ратној вештини. У те узроке спадају: начин распореда за битку, мудрост у погледу мера за извршење, да ли је сарадња потчињених одана и свесна, узрок борбе, одушевљење, бројни однос и вредност трупа, надмоћ у артиљерији и коњици и њихова умешна употреба. Али изнад свега је морално стање војсака и народа. То је оно што доводи до вишемање одлучних победа, и одређује резултате битака. Зар није софистичко тврђење генерала Клаузевица, да се без обухватних маневара не може постићи потпуна победа? Зар код Заме нису пропали у року од неколико сати сви плодови Ханибалове двадесетогодишње славе и успеха, ма да нико није ни мислио да га обухвати. Код Риволија су баш они који су вршили обухват били потпуно потучени. Ти нису били боље среће ни код Штокаха 1799, ни код Аустерлица 1805. Као што ће се видети у чл. 33, ја никако нисам противник маневара којима је циљ да се наткрили и обухвати једно крило, напротив, ја сам их стално препоручивао, али је по-

требно да се тај обухват изврши правовремено и вешто. Мислим да је стратегиски маневар који има за циљ да се дочепа непријатељских комуникација, а да притом не изложи опасности своје, сигурнији него тактички маневар.

Има три врсте битака. Једне су одбранбене битке, односно оне, које води једна војска, која чека непријатеља на положају који је за њу повољан. Друге су нападне битке, које војска замеће нападом на непријатеља који се налази на познатом положају. И, треће су непредвиђене битке, које се догађају у току наступања обеју страна. Ми ћемо редом проучавати разне комбинације из којих се оне састоје.

Члан XXXI

Положаји за одбрану и одбранбене битке

Кад једна војска очекује борбу, она заузима положај и обраzuје своју борбену линију. Видели смо из општих одредаба о операцијама, које смо дали на почетку ове књиге, да сам правио разлику између борбених линија и распореда за борбу. Пре тога су се ови појмови бркали.

Борбеном линијом назваћу развијен поредак или поредак батаљона у нападним колонама, које употребљава једна војска ради заузимања земљишта, где рачуна да прими борбу без одређеног циља. То је прави назив за трупу која је формирана извршном заповешћу у једној или више линија, о чему ће бити нарочито говора у чл. 44, а распоредом за борбу назваћу, напротив, поредак трупа са одређеним маневром, например, паралелни поредак, коси поредак и управни поредак на крила.

Иако је ово нов назив, он је ипак неопходан, да би се избегла пометња између две различите ствари.¹ Из природе обеју ствари види се да борбена линија више припада одбранбеном систему. Јер војска која чека непријатеља, а не зна шта ће он предузети, образује уистину неодређену борбену линију и без циља. Битачни поредак који, напротив, показује распоред трупа с обзиром на борбене намере и на одређене маневре, припада поглативо офанзивном делу. Тиме не тврдим да је борбена линија искључиво дефанзивна, јер трупа може и са положаја кренути

¹ Никако не чиним ово из жеље за исправком старих назива и стварања нових. За развој једне науке важно је да једна иста реч не означава две сасвим различите ствари. Ако се хоће да назове борбеним поретком подела трупа на линије, онда треба и важне маневре обележити именима као коси или угнути борбени поредак. У том случају би се ови маневри морали допунити називима система које битке итд. Зато претпостављам називе које сам дао: борбени поредак на папиру могао би се назвати ортагн из ациским прегледом, (Ordre de Bataille) а сам распоред на земљишту добио би назив борбене линије.

у напад у истом поретку. Исто тако одбранбена војска може узети кос поредак, или ма који други, који се предвиђа за напад. Говорим овде само о случајевима који се најчешће догађају.

И поред онога што се назива позициским ратовањем, може настати случај да војска често чека непријатеља на погодном положају, на положају који је по природи јак и унапред изабран да се на њему прими одбранбена битка. Тај се положај заузима и кад се хоће да заштити некакав важан објекат, као што је престоница са великим слагалиштима, или нека стратегиска тачка која доминира целом облашћу и, најзад, када се штити опсада.

Положаја има различних, и то стратегиских, о којима је говорено у чл. 20, и тактичких. Тактички положаји се takoђе деле на разне врсте. Има положаја који су утврђени и одређени да се на њима дочека непријатељ у утврђеном месту, односно утврђеном лотору. "Њихов однос према стратегиским операцијама расправљали смо у чл. 27, а о нападу на њих и њиховој одбрани говорићемо у чл. 36. Други су по природи јаки положаји, на којима се војска задржава неколико дана ради добитка у времену. Последњи су, најзад, отворени положаји, али унапред изабрани да се на њима прими битка.

Особине које се од ових положаја траже могу бити различите, према постављеном циљу. Важно је да се не наследне предрасудама које су сувише ушли у навику, и које иду за тим да се траже положаји стрми и тешко приступачни. Они могу понекад бити врло погодни за привремену употребу, али нису увек најбољи да се на њима прими битка. Јер, стварно, не значи да је положај јак, ако је састављен из стрмих падина, већ ако по свом облику одговара задатку и најбоље се прилагођава оној врсти трупа које чине главну снагу војске. Најзад, важно је да тененске препоне више шкоде непријатељу него војсци која поседа положај. Тако би, например, Масена учинио велику погрешку ако би узео јаки положај Албиса на случај да је био јачи у коњици и артиљерији. Али за његову одличну пешадију то је био баш положај који се тражи. Исто тако, Велингтон, чија је сва снага почивала на његовом ватреном дејству, учинио је добар избор положаја на Ватерлоу, чије је прилазе брисао ватром са великог отстојања. Уосталом, Албис је био више стратегиски положај, док је Ватерло био положај за битку.

За ове последње могу се поставити следећа правила:

1. — да има лакше излазе за испад против нападача у погодном моменту, него што су прилази нападача за продирање ка главној одбранбеној линији;
2. — да се артиљерији осигура најјачи изражај ватре;
3. — да земљиште заклања покрете који се врше од једног крила ка другом како би се омогућило груписање на погодној тачки;
4. — да се, напротив, непријатељски покрети могу лако осматрати;

5. — да има лаку отступницу;
6. — да су крила добро наслоњена тако да је немогућ крилни напад, и да се непријатељ принуди на напад на центар, или бар на фронтални напад.

Овај последњи услов је тешко остварљив. Јер, ако се армија наслажа на реку, планину или шуму које су непролазне, па пре трипли неуспех, онда се тај неуспех може претворити у потпун пораз, пошто би пробијени фронт био набачен на оне препоне, које треба да му укажу заштиту. Ова неоспорна опасност наводи на размишљање да нису бољи положаји за лаку одбрану, у току једног дана борбе, од непрелазних препона, пошто су обично довољни они на којима се може одржати неколико сати помоћу обичних одреда.¹

7. — Некипут се недостатак наслона за бокове надокнађује повијањем крила у назад. Овај начин је опасан зато што повијени део крила који је спојен са фронтом омета кретање и што непријатељ постављањем топова према углу прелома фронта може да проузрокује тешке губитке. Боље је од тога ако се иза угроженог крила, које се хоће да заштити, постави двострука резерва по дубини. Месне прилике одређују који ће се од та два начина употребити. Ми о томе дајемо најопсежније детаље у опису битке код Прага (II глава књиге Седмогодишњи рат).

8. — Не ради се само о осигурању бокова одбранбеног положаја, већ се често догађа да се испред појединих делова фронта налазе такве препоне, које натерују непријатеља да напад упути на центар. За одбранбену армију такви су положаји најповољнији, као што доказују случајеви у биткама код Малплакеа и Ватерлоа. За такву сврху нису потребне неке велике препоне, некипут је довољна и најмања теренска сметња. Тако је незнатни Шапелотски Поток нагнао Неја да напада на Велингтонов центар, место да му хвата лево крило, као што му је било наређено.

Кад се такав положај брани, онда се треба постарати да се заштићена крила покрену и узму учешћа у акцији, а не да бескорисно посматрају борбу.

Ипак се не може прикрити да су ово све палијативне мере и да је за војску, која у одбрани чека непријатеља, најбоље ако уме да у погодном моменту преузме са успехом иницијативу.

Међу добрым странама положаја поменули смо и погодну отступницу. Ово нам даје повода да се упустимо у питање покретнуто битком код Ватерлоа. Ако једна војска има иза леђа шуму,

¹ За Неја су биле озбиљније препоне Хонгомонски парк, Ај-Сентска колиба и Шапелотски Поток, него чувени положај Елхингтен где је извршио насиљни прелаз преко Дунава преко остатака изгорелог моста 1805. Могло се догодити да храброст бранилаца не буде апсолутно иста у оба случаја. Али и поред ове среће, мора се признати да тешко ће земљишта кад су добро искоришћене не морају бити непрелазне да би се одбило један напад. Узвишеност Елхингена и његове стрме падине сасвим су ослабили ватрено дејство, те су више шкодили одбрамни него што су јој могли користити.

са по једним добрим путем иза центра и оба крила, да ли ће она на случај губитка битке бити изложена опасности, као што тврди Наполеон? По моме мишљењу, такво је земљиште повољније за повлачење од отвореног терена. Јер, тучена војска излаже се највећим опасностима ако мора да се повлачи преко отвореног земљишта. Свакако, ако се повлачење претвори у потпуно расуло, онда ће можда један део артиљерије који је остао на положају испред шуме бити изгубљен, док ће се пешадија, коњица и остатак артиљерије повући кроз шуму исто тако лако као и преко отвореног земљишта. Али, ако се повлачење врши у реду, онда му је шума најбоља заштита, разуме се ако кроз њу има бар два добра пута, који иду иза линије одбране. Не треба се сувише груписати ако нису осигуране мере за повлачење. Најзад, не сме се дозволити да неким бочним покретом непријатељ избије пре нас на задњу ивицу шуме, као што се додогоило код Хoenлиндена. Отступање ће бити још сигурније ако ивица шуме образује издубљену линију позади фронта. Та издубина постаје право збориште за прикупљање трупа и добијање времена за њихово излађење на главни пут. Тако је нешто било код Ватерлоа.

Ми смо већ приликом говора о стратегиским операцијама указали на добре и рђаве стране офанзивног и одбранбеног система. Том приликом смо установили да, нарочито у стратегији има веће користи онај који узме иницијативу и групише се тамо где сматра да је најбоље са гледишта његових интереса да зада отсудан удар. Међутим, онај који чека на положају, мора да пази на све, па ишак да буде изненађен. Он је увек осуђен да своје покрете потчињава непријатељским. Али смо исто тако рекли, да су у тактици ове користи мање позитивне, јер се операције своде на ужи простор. Онај који има иницијативу, теже прикрива своје намере од непријатеља. Ако их овај уочи благовремено, може резервом да му их осујети. Осим тога, онај који наступа ка непријатељу, има против себе све теренске незгоде на које наилази и преко којих мора прећи да би се примакао непријатељу. И у најравнијем крају се нађе увек неравнина, јаружица, жбуња, мајура и села, који се морају или отимати или прелазити. Ако се тим природним незгодама додаду још непријатељске батерије које имају да се освоје и неред који настаје вишемање увек код трупе која је дуже времена изложена ватреном дејству артиљерије или пешадије, онда почиње да се увиђа да је бар у тактици преимућство иницијативе несигурно.

Ма колико да су несигурне ове истине, има једна која их све надвишава и која је доказана највећим историским догађајима. Најзад, свака војска, која остаје да чека непријатеља на једном сталном положају, бива коначно потиснута. Међутим, ако она искористи све добре стране одбране да би се дочекала иницијативе и њених добрих страна, она може да се нада највећим успесима. Онај војсковођа, који чека непријатеља као аутомат, не предузимајући ништа друго осим доброг одбранбеног дејства, увек ће подлећи добром нападу. То неће бити случај са војсковођом, који

на положају чека са чврстом намером да комбинује велике маневре против свог непријатеља да би се докопао моралних користи, које се постижу нападом. Нарочито, ако је сигуран да ће своје главне снаге употребити на најважнијој тачки. У простој дефанзиви тако што није никад могуће.

Заиста, ако се онај који чека налази на добро изабраном положају, где су његови покрети слободни, он има и ту предност што може да осматра приближавање непријатеља. Његове трупе су рационално распоређене на земљишту и помагане батеријама на најефикаснији начин. Све то чини да његов противник мора скупо да плаћа земљиште које их раздава. И када нападач, који је већ пољујан тешким губицима, буде сам снажно нападнут у моменту када је мислио да је близу победе, онда надмоћност није на његовој страни. Морални ефекат таквог противнапада од стране непријатеља, за кога се веровало да је потучен, најбоље је средство да се и најсмелији нападач поколеба.

Дакле, војсковођа може употребити у бици и напад и одбрану са успехом, али му је за то неопходно потребно следеће:

1. — да се не ограничи на пасивну одбрану и да уме да пређе из одбране у напад када за то наступи погодан моменат;
2. — да има сигурно око и много хладнокрвности;
3. — да командује трупама на које се може сигурно ослонити;
4. — да приликом преласка у напад никако не ћуби из вида примену главних начела, којих би се морао држати у свом борбеном распореду да је од почетка био у улози нападача;
5. — да своје ударе управи на одлучујуће тачке.

За ово нам могу као доказ послужити примери Бонапарте код Риволија и Аустерлица и Велингтонови код Талавере, Саламанке и Ватерлоа.

Члан XXXII

О офанзивним биткама и разним распоредима за борбу

Под офанзивном битком подразумева се она, коју предузима једна војска нападом против друге војске која се налази на неком положају.¹ Често ће се догодити да војска, која је принуђена на стратешку одбрану, пређе у току судара у напад, као што и нападнута војска може у току битке да преузме иницијативу и преимућства која јој она нуди.

У историји има пуно примера за све врсте ових битака. Поншто смо у предњем члану говорили о дефанзивним биткама и о користима које се имају ако се непријатељ чека на положају, то ћемо овде говорити о нападним биткама.

¹ Поншто у свима биткама постоји нападач и нападнути, то ће и свака битка бити за једног офанзивна, а за другог дефанзивна.

Не може се прикрити да су ове битке уопште израз осећања моралне надмоћи и самопоуздања, и да нападачи скоро увек знају боље шта хоће и шта чине.

Чим је донета одлука да се непријатељ нападне, мора се усвојити план саобразан са овом одлуком по коме ће се напад извести. Сматрао сам за потребно да то назовем распоредом за битку. Али, догађа се често и да се битка заметне без плана услед непознавања непријатељских положаја. У сваком случају, треба увек и унапред имати на уму да у свакој бици постоји одлучујућа тачка, којом се добија битка боље него сваком другом, ако се на њу сигурно примене начела ратне вештине. Зато треба предузећи мере да се на ту тачку сасреде сви напори.

Одлучујућа тачка на бојном пољу одређује се — као што смо већ рекли — конфигурацијом земљишта, комбинацијом месних прилика са стратегиским циљем војске и, најзад, распоредом обостраних снага.

Узмимо један пример. Ако је једно непријатељско крило наслоњено на висове са којих он уздуж туче цео положај, онда заузимање тих висова изгледа најбоља тактичка тачка. Али, може се, ипак, додогодити да су ти висови тешко приступачни и да леже на најмање важној тачки у стратегском смислу. У бици код Бауцена лево крило савезника наслањало се на стрме планине Чешке, која је у то време била више неутрална него непријатељски расположена. Према томе, изгледало је да је у тактичком погледу било главно овладати тим падинама. Међутим, било је сасвим обрнуто, јер је на том месту земљиште врло погодно за одбрану. Поред тога, савезничка војска је имала само један отступни правац ка Рајхенбаху и Герлицу, а Французи су, нападом на десно крило у равници, заузели тај отступни правац и савезничку војску одбацили у планине, где је изгубила сав материјал и велики део људства. Овакво решење било је теренски лакше, са мање препрека и далеко веће резултате.

Из свега овога могу се извести следећи закључци:

1. — да топографски кључ једног бојишта не мора бити увек и његов тактички кључ;
2. — на бојном пољу је одлучујућа тачка свакако она, која уз стратегиска преимућства има и најповољније земљиште;
3. — ако теренске тешкоће нису сувише страшне, на стратегиској тачки бојишта, онда је обично та тачка и најважнија;
4. — ипак се догађа да одређивање те тачке зависи нарочито од распореда обостраних снага. Тако ће, на врло широком фронту са ретким и групним поседањем, центар бити најосетљивија тачка за напад. Код прикупљених положаја центар је, напротив, обично најјача тачка. У том случају, и кад се резерва не налази у близини, центар је успешно бранео дејством са крила. Према томе, у овом случају осетљиве тачке налазе се на крилима. Са великим бројном надмоћи може се извршити напад истовремено на оба крила, али не са равним или слабијим снагама. Види се из свега да се све комбинације у бици састоје из употребе снага

тако да оне добију најјаче могуће дејство на једну од три тачке која нуди најповољније изгледе на успех. А та тачка се одређује анализом коју смо овде изложили.

Циљ офанзивне битке може само да буде, да се непријатељ отера са положаја и да му се нанесу губици, сем ако стратешким маневрима није припремљен потпуни слом његове војске. Непријатељ се потискује са положаја заузимањем неке од тачака на његовом челу или обухватом с бока и из позадине, или пак једновременом комбинацијом ова два начина, тј. нападом с чела у исто време док би се једно крило савило и обухватило непријатељску линију.

За постигнуће овако различитих циљева, треба пронаћи распоред за битку који најбоље одговара одређеном начину напада.

Рачуна се да има најмање дванаест начина распореда за битку: 1. — прост паралелни распоред (скица 11); 2. — распоред паралелан са офанзивним или дефанзивним повијањем једног крила (скица 12); 3. — распоред са груписањем на једном или оба крила (скица 13); 4. — распоред са груписањем на центру (скица 14); 5. — коси распоред или распоред са груписањем на нападнутом крилу (скица 15); 6 и 7. — распоред управан према једном или другом крилу (скица 16 и 17); 8. — издубљени распоред (скица 18 и 18а); 9. испупчени распоред (скица 19); 10. — ешелонирани распоред према једном или оба крила (скица 20); 11. — ешелонирани распоред према центру (скица 21); 12. — комбиновани распоред за истовремени јак напад на центар и на једно крило (скица 22).

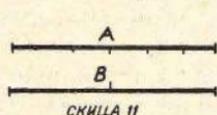
Сваки од ових распореда може бити употребљен просто или у комбинацији, маневрујући једном јаком колоном одређеном за обухват непријатељске одбранбене линије, као што смо то већ рекли. Да би се могло судити о ваљаности сваког распореда, треба проверити њихов однос са општим начелима које смо истакли.

Види се, например, да је распоред по скици 11 најгори, јер није никаква вештина ако се у борбу уведе батаљон против батаљона са подједнаким изгледима на успех. То је потпуно отсуство тактике. Има пак један важан случај за који је и овај распоред погодан. То је када једна војска, узимајући иницијативу за велике стратешке операције, успе да нападне на комуникације свог противника, и да му пресече отступницу, штитећи истовремено своју позадину. Тада, кад дође до главног судара, она војска, која је продрла у позадину, може да води паралелну битку. Јер она је отсудни маневар извршила пре битке, и сад се сви њени напори своде на то да онемогуће непријатељу пробој. Изван овог случаја паралелан распоред је најнезгоднији. То ипак не значи да се и у таквом распореду не може добити битка, јер битку неко мора добити. Изгледи су на оној страни која има бољу трупу, која погоди моменат, боље маневрује резервама и, најзад, којој срећа буде наклоњена.

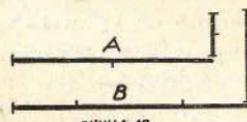
Паралелан распоред са повијањем ка боку по скици 12 узима се обично на одбранбеном положају. Он може доћи и као после-

дица неке офанзивне комбинације. Али, у том случају се лук повијања налази испред линије, док је у одбрани повучен уназад. У бици код Прага имамо ванредно убедљив пример како тај повијени фронт може бити опасан, ако је добро нападнут.

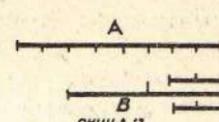
БОРБЕНИ РАСПОРЕД ЗА НАПАД И ОДБРАНУ

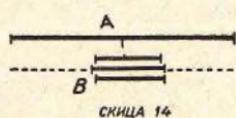
СКИЦА 11

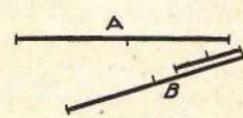
СКИЦА 12

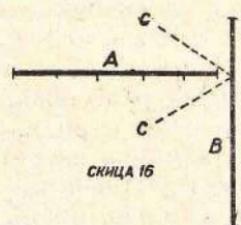
СКИЦА 13

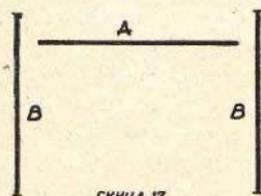
СКИЦА 14

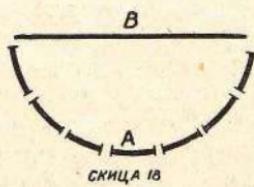
СКИЦА 15

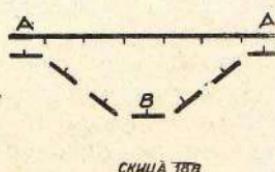
СКИЦА 16

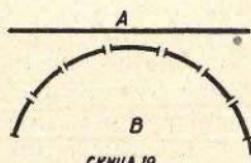
СКИЦА 17

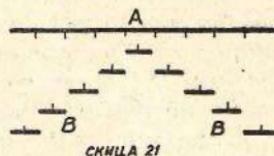
СКИЦА 18

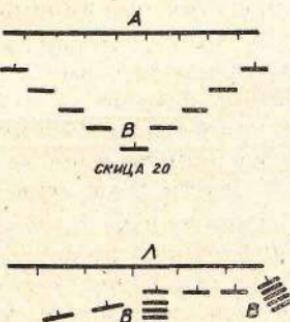
СКИЦА 19

СКИЦА 20

СКИЦА 21

СКИЦА 22

Паралелни распоред по скици 13, са ојачањем једног крила, и скици 14, са ојачањем центра, ради пробоја непријатељског центра, много су бољи од ова два које напред изложисмо. Они боље

одговарају напред изнетим начелима. И код једнаких снага може бити компромитован део фронта, који је ослабљен ради ојачања другог дела, ако се ово врши у паралелној бици према непријатељу.

Коси распоред по скици 15 најбоље одговара слабијој војсци која напада на јачег непријатеља. Он не само што омогућава пробој непријатељског фронта на једној тачки, него се њиме добијају и две друге користи исто тако важне: измичући, слабије се крило не само држи изван удара непријатеља, већ испуњава још и двоструку улогу: занима део непријатељског фронта који се неће нападати и, на случај потребе, служи као резерва активном делу фронта. Овај распоред је употребио прослављени Епаминонда у биткама код Леуктре и Мантинеје. Али најсјајнији пример корисности овог начина дао је Фридрих Велики у бици код Лојтена. (Видети 7 главу „Расправе о великим биткама“).

Распоред управљан на једно или оба крила, онако како је представљен на скицама 16 и 17, може се разматрати само као теориска формула, да би се указао тактички правац којим треба дејствовати. Иначе се две војске неће никад наћи у положајима који су један према другом управно постављени, као што је на скици нацртано. Јер, ако би војска В и узела за свој почетни правац линију управну на једно или два крила војске А, ова би одмах променила линију једног дела свога фронта. Чак и војска В, чим би достигла или прешла крило, не би пропустила да своје колоне упути десно и лево, да би се примакла непријатељском фронту, тако да га делом С подухвати из позадине. Из тога би настале две косе линије, као што су претстављене на скици 16. Из свега се види, да ће само један део нападачеве војске нападати управно на крило, док ће се остала војска приближити фронту, да би га угрозила. А то на концу испада један од косих распореда приказаних на скицама 15 и 22.

Уосталом, напад на оба крила, у ма кром облику, може бити веома користан, али само тако ако је нападач бројно знатно надмоћнији. Јер, ма да се основно начело састоји у груписању главних снага према одлучујућој тачки, слабија војска ће радити против тог начела вршећи двоструки напад против једне једине снаге. У даљем току овог дела ми ћemo то доказати.

Распоред са удублјеним центром по скици 18 добио је своје присталице од онда, када је Ханибал помоћу њега однео значајну победу код Кане. И стварно, такав распоред може бити врло добар, када дође као последица догађаја у бици, тј. када се непријатељ ангажује на центру који пред њим попушта и због тога буде обухваћен са крила. Али, ако се такав положај узме пре битке, онда непријатељ, место напада на центар, има само да се баши на крила, која би сама по себи претстављала своја крила, и тако била у истом положају као кад би била нападнута на бок. Зато се овај положај узима само против непријатеља који би сам

био распоређен у испупченом распореду за битку, као што ће се видети мало после.

Уствари, ретко ће кад једна војска формирати полуокруг, већ ће пре узети преломљену линију са упадним углом у центру (као што је показано на скици 18а). Ако се може веровати тврђењу неких писаца, помоћу сличног распореда Енглези су триумфовали у славним данима Кресија и Азинкура. Несумњиво је овај распоред бољи од полуокружног, само ако му бокови нису сувише изложени. Њиме се омогућава наступање по ешелонима, одржавајући при томе концентрацију ватре. Ипак, ове добре стране ишчезавају, ако се непријатељ, место да се баци лудо у удубљени центар, ограничи да га осматра издалека, а да се главном снагом баци само на једно крило. Битка код Еслинга 1809 пружа још један пример о корисности удубљене линије. Али, одатле се не може закључити да је Наполеон рђаво радио напавши центар. Не треба судити о раду једне војске, која се борила имајући Дунав иза леђа, и није могла вршити слободне покрете да не би открила мостове, онако као кад би располагала пуном слободом маневра.

Испупчени распоред, са истакнутим центром по скици 19, узима се у борби непосредно по прелазу реке, када се морају повити крила ради наслона на реку и ради чувања мостова. Поред тога, овај се распоред узима и кад се врши одбрана испред реке преко које треба да се пређе и брани теснац као код Лајпцига. Најзад, такав се фронт узима и за отпор према непријатељу који има издубљену линију. Ако непријатељ упути свој напад на истакнути део или на једно крило, онда ће такав распоред проузроковати пораз.¹ Французи су имали такав распоред код Флерија 1794 и имали су успеха зато, што је принц Кобург, место да напада на центар или једно крило, поделио своје снаге у неких пет или шест дивергентних нападних колона, нападајући нарочито на оба крила истовремено. У сличном испупченом распореду су се они тукли и код Еслинга, као и другог и трећег дана лајпцишке битке. У овим последњим случајевима он је имао као резултат оно што је било неминовно.

Распоред са ешелонирањем на крилима по скици 20 јесте исте врсте као и управни распоред по скици 17. Ипак, треба имати на уму, да би такав распоред са ешелонима ближе центру, где се налази резерв, био бољи од управног, пошто би непријатељу било теже и не би имао времена да се баци у интервал на центру и изврши опасан противнапад.

Распоред са ешелонирањем у самом центру по скици 21 може се успешно употребити против војске са раззвученим и групним

¹ Под нарочитим околностима могао ће имати успеха и напад на оба крила, било с тога што се имаовољно снаге за такав подухват, или зато што непријатељ није у стању да открије центар да би помогао крила. Но, уопште узев, најбоље је ако се демонстрира према центру, а јаким снагама изврши удар на једно крило.

поседањем. У том случају центар се налази у слабој вези са крилома и нападом на њега војска се дели на два дела и излаже поразу. Но ако се исто основно начело примени против војске која се груписала на једном прикупљеном положају, онда су изгледи на успех знатно мањи. Јер резерве се обично налазе недалеко од центра, а крила могу садејствовати или концентрацијом ватре или нападом на прве ешелоне.

Иако ова формација има неке сличности са фамозним триангуларним луком, односно са старинским сарти рогсі¹ и Винкелридом колоном, ипак се од њих у основи разликује. Јер, место да се образује једна компактна маса, што је данас не-остварљиво због јаког артиљериског дејства, она, напротив, има у средини велику празнину, којом се омогућавају лакши покрети. Ова формација, која је, као што рекосмо, згодна за пробој центра на једном развученом фронту, може се корисно применити и против фронта који би био осуђен на некретљивост. Али, ако крила нападнугот положаја буду дејствовала у прави час на бокове првих ешелона, то може проузроковати тешкоће за нападача. Можда би био бољи паралелан распоред са знатним ојачањем у центру (скица 14 и 22), јер ће у овом случају паралелан распоред моћи да обмане непријатеља о главном правцу напада и да омете крила да не дејствују против бока ешелона у центру.

Овај ешелонирани распоред применио је Лаудон за напад на Бунзелвицки утврђени логор („Расправа о великим операцијама”, гл. 28). То је за овакве случајеве стварно погодно, пошто је одбранбена војска присиљена да се држи у рововима, то нема опасности од њеног напада на бокове ешелона. Ипак, пошто се оваквим распоредом открива намера о правцу главног напада, то је потребно да крила врше снажне демонстрације, да би се та намера прикрила.

Нападни распоред са колонама истовремено према центру и једном крилу (скица 22) бољи је од овог који смо напред изложили, нарочито ако се употреби према непрекидној линији непријатељског распореда. Може се чак рећи да је ово најрационалнији борбени распоред. Јер нападом на центар, у вези са наткриљавањем непријатеља, онемогућава се овоме да предузме ону акцију, коју су предузимали Ханибал и принц Саксонски, тј. да нападну на један бок нападачев. Непријатељско крило, које се буде нашло притиснуто нападима и на центру и на крилу, имаће да се бори скоро са целом нападачевом снагом, биће преоптрећено и вероватно уништено. Са таквим маневром Наполеон је триумфовао код Баграма и код Линија. Он је покушао исти маневар и код Бородина, али тамо није потпуно успео услед херојске одбране руских трупа на левом крилу њиховог распореда, односно дивизије генерала Паскијевића у чувеном централном редуту, а затим због доласка Багавутовог корпуса на оно крило, које је

¹ Глава свиње

Наполеон хтео да обухвати. Наполеон је, осим тога, употребио исти маневар и код Бауцена. Ту би постигао нечувене резултате, да се није догодио инцидент који је омео маневар његовог левог крила, а којим се имао пресећи пут за Вуршен, и у том погледу биле су осигуране све мере.

Морамо нагласити да се разни распореди не могу применити буквално онако како је то претстављено у геометриским фигурама. Војсковођа, који би хтео да изведе онакав распоред, како се црта на папиру или врши на вежбалишту, несумњиво би се преварио у својим очекивањима и био потучен, нарочито с обзиром на садање ратне методе. У времену Луја XIV и Фридриха, када су војске логоровале скоро увек прикупљено под шаторима, када су непријатељи по више дана стајали једни према другима, када се могло предузимати маршевање и бирати симетрични путеви за пристизање својих колона на подједнаким растојањима, у тим временима било је могуће и стварати распореде за битку скоро исто тако правилне као што су нацртани на папиру. Али данас, када војске бивакују, и њихова подела на више делова чини их покретљивијим, када се нападају према издатим наређењима а да се узајамно не виде, а често чак и без сазнања где се непријатељ налази и, најзад, када се разне војске налазе измешане на битачкој линији, сви распореди израђени по компасу биће немогући. Сликама се показује само приближно стање, односно претстављају систем.

Кад би војске претстављале компактне масе, које би се једном вољом мотле целе померати како се хоће и истом брзином којом и мисли теку, онда би се вештина да се добије битка свела на избор најбољег поретка, и онда би се и пре борбе могло рачунати са резултатима овако комбинованих маневара. Али ствар стоји сасвим другчије. Увек ће у тактици бити најтежа ствар да се сви многобројни делови одређени за акцију уведу у њу једновремено и на оном делу на коме се највише рачуна на успех, или боље речено, за извршење главног маневра којим се има осигурати успех основног плана.

Али то једновремено увођење снага у борбу, не рачунајући случајности, које могу непредвиђено задржати долазак једног дела, зависи од тога како се преносе наређења и од начина како их потчињени чувају и извршавају; неки од њих су претерано ревносни, док су други спори, или немају око да уоче моменте.

Из тога се могу извести два сигурна закључака: први, уколико је одлучни маневар простији, утолико ће сигурније успети; други, да изненадне одлуке донете у згодном моменту за време борбе имају више изгледа на успех него унапред искомбинован маневар, сем ако те одлуке, на основу претходних стратешких покрета, не одведу главне колоне које имају да одлуче битку, на оне тачке, где им је успех обезбеђен. Ватерло и Бауцен потврђују ове истине. Од момента када су Билов и Блихер избили у висину Фришермона, Французи више нису били у стању да спасу губи-

так битке, и својом борбом могли су само учинити пораз више мање потпуним. Исто тако и код Бауцена. Чим је Неј стигао на Кликс, савезници су се могли спасавати само повлачењем ноћу 20/21 маја, јер би 21 маја то било већ касно. Да је још Неј боље извршио оно што му је било саветовано, победа би била огромна.

Што се тиче маневара за пробој фронта, рачунајући на садејство колона, које су пошли са истог фронта као и остали део армије у циљу да изврше велике кружне покрете око једног непријатељског крила, њихов успех је увек неизвестан, јер зависи од тачности прорачуна и извршења, које се ретко остварује. О томе ћемо касније говорити (в. чл. 33).

Поред тога што је тешко рачунати на тачно извршење унапред израђеног плана за битку, догађа се да битка почне и без одређеног циља. То се догађа чак и код нападача, ма да је судар био предвиђен. Ова неизвесност је или последица догађаја пре битке, или последица непознавања непријатељског положаја и његових намера, или, најзад, због очекивања једног дела војске који треба да стигне из позадине.

Из тога су многи извели закључке против могућности да се формирања поретка за битку могу свести на разне системе и против мишљења да би усвајање једног или другог система могло утицати на исход битке. То је, по моме мишљењу, погрешан закључак баш и за напред наведене случајеве. Заиста, у овим биткама започетим без плана, вероватно је да ће се, у почетку акције, армије наћи у готово паралелним линијама, вишемање ојачане на појединим тачкама. Бранилац, не знајући с које ће стране доћи напад, држаће добар део својих снага у резерви да би се противставио евентуалности. Онај, који се одлучио да напада, радиће слично томе, да би имао главну снагу при руци. Али, чим нападач уочи тачку на којој ће бити тежиште борбе, његова маса биће упућена или на центар, или на једно крило, или истовремено на једно и друго. Али, ма шта се догодило, испашће увек приближно једна од оних слика које су нацртане на напред поменутој скици. То ће се догодити чак и код непредвиђених случајева, што је дољно да нас увери да класификација разних система или распореда за битку није ни шимерична ни корисна.

До Наполеонових битака није се никад могло посумњати у ово терђење, ма да су оне мање способне да буду претстављене нацртним плановима него све друге битке. Код Риволија, Аустерлица и Регенсбурга, например, Наполеон је груписао своје снаге у центру вребајући моменат за удар у непријатељски центар. Код пирамида образовао је косу линију са ешелонираним карама. Код Ејлинга, Лајпцига и Бријена иставио је неку врсту испутиченог распореда, који је, без мало, као онај на скици 17. Код Ваграма видимо га да усваја распоред сасвим сличан скици 22, образујући два груписања — на центру и на десном крилу са забаченим левим крилом, дакле, оно исто што је хтео поновити на Бородину и на Ватерлоу пре доласка Пруса. Код Ејлауа, ма да је судар

испао скоро изненадно због неразмишљене руске противофанзиве, он је лево крило обухватио скоро управно, док је на другој страни вршио пробој центра. Али у тим нападима није било једновремености. Већ у 11 сати био је одбијен напад у центру, док је Даву стигао да изрази своје дејство на лево крило тек око једног сата.

Код Дрездена је нападао са оба крила, и то можда први пут у своме животу, јер је његов центар био заштићен утврђеним местом и утврђеним логором. Осим тога, напад левим крилом извођен је у вези са нападом на Вандама, односно на савезничку отступницу.

Код Маренга, ако се можемо ослонити на тврђења самога Наполеона, њега је коси поредак са наслоном десног крила на Каствел Сериол спасао од скоро неминовне пропasti. Битке код Улма и Јене биле су добијене стратегиски, пре него што су биле и заметнуте; тактика је ту веома мало суделовала. Код Улма није уопште дошло до битке.

Ја мислим, дакле, да из овога могу закључити да би била управо бесмислица стварати на земљишту оне правилне фигуре како су на папиру нацртане. Вешт војсковођа може лако прићи мерама које би дале готово исту расподелу дејствујуће војске као што је била у једном или другом означеном распореду битке. У овим мерама, било да су предвиђене или импровизоване, он ће морати добро да процени значајну тачку бојишта, а то се постиже проценом односа између линије непријатељског положаја и главних стратегиских праваца. Тада треба сву пажњу и сав напор упутити ка тој тачки. Остављајући трећину снаге за задржавање и осматрање непријатеља, са две трећине треба ударити на ону тачку, која претставља залогу победе. Таквим радом би осигурао све услове које наука велике тактике може пружити најспособнијем војсковођи. Тиме би извршио и најбољу примену начела ратне вештине. У претходном поглављу (у чл. 19) указали смо на начин како ћемо најлакше пронаћи ове главне и одлучујуће тачке.

Пошто сам дао дефиницију за напред поменутих дванаест врста распореда за битку, сетих се да одговорим на неколико тврђења из Наполеонових мемоара, које је објавио генерал Монтолон, а која се баш односе на ову ствар.

Велики војсковођа као да сматра коси поредак једном модерном концепцијом, која је неприменљива утопија. Тврдим да то није тачно, јер је коси поредак исто тако стар као Теба и Спарт, а мојим очима сам видeo да га је и он сам употребљавао. Ова Наполеонова тврђења испадају још чуднија после његовог хвалисања да је код Маренга употребио баш тај распоред који пориче.

Ако би се коси поредак узео у оном апсолутном смислу, како га је дао генерал Рихел у Берлинској академији, онда би Наполеон збиља имао право да га третира као хиперболу. Али понављам, да битачна линија није никад претстављала правилну гео-

метриску слику. Тим се сликама ипак користимо у тактичкој настави само да бисмо створили појам и симболички га објаснили. Неоспорно је, међутим, да свака линија, која није паралелна или управна на непријатељски фронт, мора бити коса. Дакле, ако једна војска врши напад на једно непријатељско крило, ојачавши нападно крило, а повлачећи оно слабије, онда правац њене нападне линије мора бити стварно мало кос, јер ће једно крило бити ближе, а друго даље од непријатељске линије. Кос поредак није шема, и сваки распоред са ешелонирањем на једном крилу неће бити увек кос (скица 20). Видео сам више борби са таквим ешелонирањем.

Што се тиче осталих скица, неоспорно је, да је и код Еслинга и код Флерија био општи распоред Аустријанаца издубљен, а код Француза испупчен. Али ова два распореда могу образовати паралелне линије исто тако као и две праве линије. Према томе, и такви распореди припадају паралелном систему, ако ниједан део линије није више ојачан или више примакнут непријатељу него други део.

Уосталом, пустимо све те геометриске линије и признајмо да се права научна теорија битака окреће око следећих тачака:

1. — Распоредом за нападну битку треба настојати, да се непријатељ свима рационалним средствима отера са положаја.

2. — Маневрима које препоручује ратна вештина, иде се само на то да се сломи једно крило или истовремено и центар и крило. Тако се маневром може отети непријатељски положај вршећи обухват или обилазак.

3. — У овим подухватима успеће се утолико боље, ако се постигне да се од непријатеља прикрије намера све до почетка напада.

4. — Ако би се вршио напад истовремено и на центар и на оба крила, а не би се имала велика надмоћ снаге, то би значило потпуно отсуство сваке вештине, сем ако би се знатно ојачао напад на једном правцу без ризика по друге.

5. — Коси поредак значи, уствари, груписање половине своје снаге ради напада на једно крило, држећи остале делове борбеног поретка изван дохвата непријатељског, било ешелонирањем било повијањем (скице 15 и 22).

6. — Испупчене, издубљене, управне и друге формације представљају све двоструке комбинације паралелног поретка или поретка ојачаног према једном делу непријатељског фронта.

7. — Код одбране, која је супротна нападу, распоредом се тежи да се непријатељу што више отежа приближавање, а да се при том сачувавају јаке резерве, којима би се у отсудном моменту прешло у напад, и то тамо где је непријатељ најслабији.

8. — Тешко је одредити на апсолутан начин како се најбоље може непријатељ избацити из положаја. Онај је распоред за битку савршен, којим се постиже сједињавање ватреног дејства са на-

падним полетом и моралним ефектом. Умешном комбинацијом развијених стројева са колонама, и њиховим наизменичним дејством сходно приликама, добија се најбољи начин напада. Што се тиче практичне примене тог начина, то зависи од процене командантове, од морала официра и војника, од њихове извежбености у свима врстама маневровања ватром и покретом, од месних прилика и од природе земљишта.

9. — Пошто је главни циљ офанзивне битке да се непријатељ избаци из његовог положаја, и да се његова жива сила колико је могуће више ослаби, то се мора рачунати са материјалном снагом као најефикаснијим средством за постигнуће тих циљева. Ипак, дешава се да су изгледи на успех помоћу материјалне силе сумњиви и да се може лакше успети ако се врши маневар у циљу наткриљивања и обухвата оног непријатељског крила које се налази ближе отступном правцу непријатеља. Из бојазни за своју отступницу непријатељ ће бити принуђен да због тога предузима повлачење.

Историја је пуна примера о успешима сличних маневара, нарочито против војсковођа слабијег карактера. Ма да су победе постигнуте само тим маневрима мање отсудне и наносе непријатељској војсци мање штете, ипак се тим полу-успешима довољно наглашава да се о тим маневрима мора водити рачуна и да уменшан војсковођа треба да зна да их правовремено употреби. Нарочито треба да их уме комбиновати колико је год могуће са нападима живом силом.

10. — Заједничко дејство ова два средства, тј. употреба материјалне сile са фронта, помогнуто обилазним маневром, довешће сигурније до победе него ако се употреби само један од та два начина. Али, у сваком случају, мора се пазити да се и пред најслабијим непријатељем не врше сувише слободни маневри.

11. — Има више средстава која се употребљавају да би се материјалном силом отео непријатељски положај, односно да би се пробојем његове одбранбене линије натерао да га напусти. Прво га треба поколебати надмоћном артиљеријском ватром, уносећи затим забуну коњичким јуришним упућеним у згодним моментима и, најзад, доћи са пешадиским масама позади стрељачког строја, на чијим боковима треба имати по неколико ескадрона.¹

Али, иако се успе да се овако добро комбинованим нападом савлада прва линија, треба освајати другу, па и резерву. Баш у томе настају праве тешкоће за нападача, осим ако морални ефекат услед губитка прве линије не повуче непријатеља да напусти и другу, што се често дешава, односно ако и командант одбране не изгуби због тога присуство духа.

И поред свог првог успеха нападачеве трупе биће такође мало у нереду. Често ће бити тешко да се другим борбеним редом

¹ У времену када сам препштампао овај члан, примио сам једну броштуру од генерала Окунијева о употреби артиљерије при пробоју непријатељске одбранбене линије. О томе ћу проговорити неколико речи у чл. 47.

замени први, јер други борбени ред не иде увек за првим до пушчане ватре. Поред тога, увек је тешка ствар да се у току борбе један део снаге замени другим, нарочито у моменту када непријатељ чини све напоре да напад одбије.

Из свега тога може се закључити да ће код другог удара успех прећи на страну браниоца, ако су само командант одбране и његови војници подједнако свесни дужности и прибрани, и ако њиховим боковима и позадини не прети никаква опасност. Али зато је потребно уочити брзо и сигурно прави моменат кад треба бацити други борбени ред и коњицу на противничке победне батаљоне. Ако се изгуби само неколико минута, онда ствар може бити непоправиво изгубљена, и трупе другог борбеног реда збрисане истовремено са првим редом.

12. — Из овог напред намеће се за нападача ово правило: „Најтежи је али и најсигуруји начин за успех, ако се другим борбеним редом помаже ангажовање линија, а други борбени ред помаже резервом. Затим треба добро прорачунати употребу коњичке масе и батерија ради олакшања и помагања главног напада против друге непријатељске линије, јер то је највећи од свих проблема у тактици битака”.

У овом важном акту теорија постаје тешка и несигурна. Она ту постаје недовољна и не може никад доспети на висину природног ратничког генија, нити дати ону сигурност погледа коју само искуством у борби добија храбар и хладнокрван војсковођа.

Једновремена употреба највећег дела снага, са комбиновањем свих родова, изузев малих резерви које сваки треба да има под руком¹, претстављаће, дакле, у одлучујућем моменту битке, проблем који ће сваки вешт војсковођа настојати да реши и то треба да буде правило за његово руковођење. Одлучујући моменат обично наступа онда, када је на једном делу фронта пробивена прва линија, и када се оба противника боре, и то један за довршавање, а други за преотимање успеха. Није потребно нарочито напомињати да ће удар бити сигуруји и ефикаснији ако се непријатељ истовремено нападне у бок што јачом снагом.

13. — Код одбране пешачка ватра ће играти знатно већу улогу него код напада, где се треба кретати ради заузећа положаја. Покрет и ватра су две ствари, које само стрелци могу вршити истовремено. За главну масу то ће бити тешко, ако не и немогуће. Пошто браниоцу није задатак да осваја положај, већ да ломи и растројава трупу која се против њега креће, то ће артиљерија и мускетари (стрелци) бити природни родови војске прве линије. Затим, кад се непријатељ сувише приближи, онда треба на њега бацити трупе друге линије са делом коњице. Ако се тако ради, снда су сви изгледи да ће се напад одбити.

¹ Разуме се, да и велике резерве морају бити ангажоване кад за то наступи потреба, али је добро ако се увек имају под руком два-три батаљона и пет-шест ескадрона. Генерал Моро је одлучио битку код Анжена са четири чете из 58 пукова. А зна се шта је учинио 9 лаки пук са Келермановом коњицом код Маренга.

Не бих о биткама могао ништа више рећи без бојазни да се изгубим у теорисању и изађем из оквира предмета. Место тога скренућу пажњу на комбинације и начин употребе три рода војске, о чemu ће бити говора у VII поглављу.

Што се тиче примене и извођења разних поредака за битку, не може се ништа потпуније препоручити него што је дело маркиза од Тернаја. То је важан део његове књиге. Ма да се не може веровати да ће се све оно моћи извести на пракси и у присуству непријатеља, ипак се мора признати да је то најбоље дело из тактике, које је досада изашло у Француској.

Члан XXXIII

Обилазни маневри и веома широки покрети у биткама

У предњем члану говорили смо о маневрима који се врше да би се непријатељ обишао у току битке и о користима које ти покрети пружају. Остаје нам још да кажемо неколико речи о покретима у току битке који су сувише удаљени, а који се чине баш ради обилазних маневара. Због њих често пропадају многи пројекти који су изгледали добро састављени.

Начелно, сваки доста удаљени покрет, који пружа непријатељу могућност да половину снаге почесно туче у току његовог извршења, сматра се као слабо везан и опасан маневар. Али, кад се зна да та опасност зависи од непријатељске брзе и сигурне одлуке и од његовог уобичајеног начина ратовања, онда је лако разумети зашто многи од тих маневара пропадају према једном противнику, а успевају према другом. Удаљени покрети под Фридрихом, Наполеоном и Велингтоном имали су потпун успех против слабијих војсковођа, јер су они пропуштали моменат да предузму иницијативу, или су и сами навикили да се крећу без везе.

Према томе, изгледа нам да је доста тешко дати у том по гледу некакво апсолутно сигурно правило. Скоро би се само ово могло рећи: „Да треба држати гро снаге под руком како би она могла бити пуштена у дејство у правом моменту. Али не сме се настичи у другу крајност и сувише нагомилати трупе. На тај начин ћемо се осигурати да можемо увек парирати евентуалности. Али, ако се има послана са невештим противником, и који је склон растурању својих снага, онда се могу предузимати и смелије акције”.

Ако узмемо неколико историских примера, они ће нам најбоље потврдити оправданост овог правила и учинити разумљивим разлике у резултатима таквих покрета с обзиром на војску и војсковођу са којима се има послана.

У Седмогодишњем рату Фридрих Велики је добио битку код Прага због незнане празнице од 1.000—1.200 м коју су Аустријанци оставили између трупа на десном крилу и остale снаге. И када је то крило било нападнуто, остале трупе се нису ни по-

кренуле. Ова неактивност била је утолико значајнија, што је лево крило царске војске могло брже стићи у помоћ нападнутој снази него што би Фридрих доспео да јој се приближи, јер је лучна линија положаја десног крила нагонила Фридриха да врши полукуружне покрете.

Супротно томе, Фридрих замало није изгубио битку код Торгауа зато, што је својим левим крилом предузео сувише широк покрет који је био у лабавој вези (растојање је било скоро две миље), а у циљу обиласка десног крила маршала Дауна.¹ Али, ствар се поправила концентричним покретом краљевог десног крила, које је Молендорф извео на висове Сиптица ради приближења левом крилу.

Битка код Риволија спада у класичне примере ове врсте. Као што је познато, Алвинци и његов начелник штаба Вајротер имали су намеру да обиђу малу Наполеонову војску, која је била груписана на платоу код Риволија. Исто тако, познато је да је њихов центар био потучен, док им је лево крило било згомилано у клисури Адице и да је Лузињан десним крилом извршио један кружни марш и дошао у позадину француске војске, где је био опкољен и заробљен. Онај лепи план и релације које сам ја објавио најбоља су поука за ову врсту битака.

Остаће незабораван онај дан код Штокаха, када је генерал Журдан дошао на несрћну мисао да са три мале дивизије од по 7—8 хиљада људи, растурене на растојању од више миља, нападне прикупљену војску од 60 хиљада бораца, док је Сен Сир са трећином војске (око 13 хиљада људи) имао да јури око деснога бока на 4 миље, да би дошао у позадину те војске од 60 хиљада. Разумљиво је, да је тиме та велика војска дошла у могућност да сигурно победи ове растурене делове. Напала је прво на онај део који је претио да је отсече, на Сен Сира који се неким чудом спасао.

Познато је и како је исти генерал Вајротер, који је хтео да обиђе Наполеона код Риволија, покушао да то исто учини и код Аустерлица у пркос тешке лекције коју је раније добио. Као што се зна, савезници су својим левим крилом хтели да обиђу Наполеоново десно крило да би му пресекли везу са Бечом (где се он није ни мислио враћати). Они су то вршили кружним маршем по луку од 2 миље. Тиме су створили празнину на фронту широку пола миље. Наполеон је то искористио и напао усамљени центар, а затим опколио непријатељско лево крило, које је било притешћено између језера Телница и језера Мелница.

Као што је познато, и Велингтон је на сличан начин добио битку код Саламанке. На левом крилу Мармоновом, којим је хтео пресећи везу Велингтона са Португалијом, отворила се бреша широка око пола миље, коју је енглски генерал искористио да потуче то крило лицено наслона.

¹ Ове две операције наћете у 2 и 25 поглављу „Расправе о великим операцијама“.

Релације из десет ратова, које сам објавио, пуне су сличних примера. Било би излишно да и друге овде додајемо, јер се не би стварно ништа више могло додати за процену опасности како у погледу обилазних маневара, тако и у погледу празнина које се појаве на фронту према противнику који има навику да скупно делује целом снагом.

Да је Вајротер имао посла са Журданом на Риволију као и на Аустерлицу, онда би се могло претпоставити да би он, можда, потукао француску војску, место што је сам доживео потпун пораз. Јер, војсковођа који је код Штокаха нападао масу од 60 хиљада људи са четири мале одвојене групе, које нису биле у стању ни да се узајамно помажу, није умео да користи сувише широке покрете покушане против њега.

Исто тако је и Мармон имао несрећу код Саламанке да се бори против противника великих способности, који је знао да добро и брзо уочава тактичке моменте. Да је према себи имао војводу од Јорка или Мура, он би, вероватно, успео.

Међу обилазне маневре нашег доба, који су имали најсјајније успехе несумњиво спадају Ватерло и Хохенлинден. Код првога је то био скоро стратегиски покрет омогућен многим срећним околностима, што се ретко дешава. Међутим, што се тиче случаја код Хохенлиндена, у ратној историји немогуће је наћи још један пример, где би једна јединица бригада ризиковала да гурне у шуму, у којој се налазило 50 хиљада људи, и да направи она чуда која је Ришпанс починио у оном кркљанцу код Матанпоета, тамо где би се могло мислiti да ће морати положити оружје.

Код Ваграма је Давуово обилазно крило много допринело успеху тога дана. Али да није било оног снажног напада у центру, који су вршили Макдоналд, Удино и Бернадот, и који га је помогао у правом часу, питање је да ли би и он успео.

Из толиких супротних примера могло би се закључити да се у том погледу не може поставити никакво правило. Али и то не би било тачно, јер мени ипак изгледа јасно: — „Да, ако се уопште усвоји начин добро прикупљених и добро повезаних битака, онда ће се бити у могућности да се осујети сваки покушај, и да се сведу случајности на најмању меру. Важно је, међутим, да се, пре свега, непријатељ, са којим се има посла, добро познаје како би се могло ценити о смелости подухвата који одговарају његовом карактеру и познатом начину његове борбе.“

— Да се и на случај бројне као и моралне надмоћи могу покушати такви маневри, који би били неразумни при подједнаким снагама с обзиром на способности војсковођа.

— Да маневар за обухват и обилазак једног крила мора стајати у вези са нападима осталих снага и од њих на време бити помогнут таквим напором какав ће остатак армије учинити на фронту непријатеља, било против обухваћеног крила, било против центра.

— И, најзад, да стратегиски маневри у циљу пресецања комуникација једној војсци пре битке, и напади из позадине без

опасности по своје комуникације, дају сигурније и веће резултате. Они осим тога не проузрокују у току борбе никакве раздвојене маневре".

Сматрамо да је ово доволно што се тиче комбинованих битака, и да је време да пређемо на непредвиђене битке.

Члан XXXIV —

Сусрет две војске на маршу

Један од најдраматичнијих случајева у рату јесте непредвиђени сусрет две војске.

У већини битака догађа се да једна страна чека свог противника на унапред изабраном положају, а друга врши напад на тај положај, пошто га је претходно, уколико је то могуће, извидела и оценила. Но, често се дешава, баш код модерног ратовања и код повратних напада једне стране, да се обе војске крећу једна против друге свака са намером да напада, без познавања намере свог противника. Тада се дешава нека врста обостраног изненађења, јер су обе стране поремећене у својим комбинацијама, налазећи непријатеља тамо где га нису очекивале. Најзад, има случајева да једна страна пушта да буде на маршу нападнута од свог противника који јој припрема изненађење, као што је био случај са Французима код Розбаха.

У овим великим приликама долази до изражавајуће војсковође и ратника који је у стању да овлада елементима. Ту се испољава црта великог војсковође. Са ваљаним трупама може се увек добити битка и без имало заслуженог удела њеног команданта у успеху тога дана. Али једна од оних победа какве су биле на Луцену, код Луцара, на Ејлау, и Абенсбергу може бити само резултат великог карактера у вези са присебношћу и мудрим комбинацијама.

У овим врстама сусрета има превише случајног и поетичног да би се они могли свести у нека правила о овим изненадним биткама. Али, ипак, важно је бити баш у овим приликама потпуно сигуран у основна начела ратне вештине и разне начине њихове примене. Онда је могуће да се моментано и усред борбене хуке предузме један од маневара, који може корисно послужити у створеној ситуацији. Једино правило које овде можемо дати јесте оно које смо изнели у чл. 32 у погледу импровизованих маневара. Довољно је ако се они комбинују са оним претходним и са физичким и моралним стањем обеју страна.

Две војске, које би као некад маршевале уз привлачност логорског живота, и које би се сусреле изненада, не би стварно могле ништа боље учинити него да своју претходницу развију десно или лево од путева по којима се крећу. Али свака од њих мора истовремено груписати главнину својих снага да би их могла бацити у погодном правцу према изабраном циљу дејства. Учиниће

се велика погрешка ако се буде хтело да се развије цела снага иза претходнице, јер, баш ако се тај развој и успе да изврши, добиће се само крњ паралелан распоред, а ако непријатељ буде снажно притиснуо својом претходницом, онда се може догодити да трупе буду разбијене у току престројавања. (Види битку код Розбаха у „Расправи о великим операцијама“).

У модерном начину ратовања, са покретљивијим војскама, које за своје покрете користе више путева, крећући по свакоме одреде способне за самостално дејство, овакви порази су мање могући, али начела остају увек иста. Треба увек зауставити и формирати претходницу и прикупити главну снагу на погодној тачки сходно циљу који се поставио у почетку марша. На тај начин моћи ће да се осујети сваки непријатељски напад, ма какав да је.

Члан XXXV

Изненађење војсака

Овде не мислимо да испитујемо она мала изненађења разних делова, из којих се састоје партизанска ратовања или дејства лаким трупама, за која су нарочито способне руска и турска коњица. Ми хоћемо да говоримо о изненађењима целих војски.

Пре проналaska ватреног оружја изненађења су била лакша, јер данашња пуцњава топова и пушака онемогућава изненађење целе војске, сем ако она није заборавила на своје прве службене дужности и допустила непријатељу да продре у њене редове, због нехата својих предњих делова. Седмогодишњи рат нам пружа чувено изненађење код Хохенкирха, пример који заслужује да се о њему озбиљно промисли. Тај случај доказује, да се изненађење не састоји само у нападу на трупе које спавају без дољног осигурања, већ да може бити срачунат на једно од њихових крила, тако да оно буде истовремено и изненађено и обухваћено. Дакле, није никако реч о томе да се нађе тако неопрезан непријатељ, чији би војници појединачно били изненађени под својим шаторима, већ о томе да се неопажено изврши груписање главне снаге на тачки на којој се мисли напасти непријатељ, пре него што би он имао времена да предузме противмере.

Од како војске не логорују више под шаторима, постала су унапред припремљена изненађења и ређа и тежа, јер, да би се она припремила, мора се тачно познавати ситуација непријатељског логора. Код Маренга, Луцена и Ејлауа догодила су се у неку руку изненађења, али то су уствари били неочекивани напади, који се не би могли крестити именом изненађења. Једино велико изненађење, које бисмо могли овде навести, јесте оно код Тарутена 1812, када је Бенингсен напао и потукао Миру. Да би оправдао своју несмотреност, Мира се изговарао на прећутно при-

мирје. Али, пошто није постојао никакав сличан уговор, то је он уствари био изненађен услед своје неопростиве немарности.

Најзгоднији начин за напад на једну војску јесте, ако се упадне у њен логор пре почетка дана, у моменту кад она тако што најмање очекује. Неред је у том случају неминован. Ако се уз то буде добро познавало земљиште, и трупама дао погодан тактички и стратегиски правац, онда се може рачунати са сигурном победом, осим ако се не догоди нешто непредвиђено. То је ратна операција коју никако не треба потцењивати, ма како она била ређа и мање сјајна од оних стратегиских комбинација, којима се непријатељ савлађује такорећи пре борбе.

Из истих разлога, који нам налажу да изненадимо своје противнике, треба предузети и све мере сигурности, да се нама тако што не догоди. Правила свих земаља то су предвидела, само их треба тачно извршавати.

Члан XXXVI

О нападу живом силом на тврђаве и утврђене логоре или линије. О препадима уопште

Има више ратних тврђава, које, иако нису правилна утврђења, ипак важе као заштићене од препада, али која ипак могу бити освојена нападом, било одједном било продирањем кроз још тешко пролазне бреше, уз које се може пењати само помоћу степеница или других средстава да би се дошло до грудобрана.

Напад на ове врсте положаја има мањевише исте комбинације као и напад на утврђене логоре и спада, као и он, у велике препаде.

Ове врсте напада мењају се, природно, према околностима, тј. према: 1) снази утврђења; 2) природи терена на који су постављена; 3) њиховој вези или усамљености; 4) обостраном моралном стању. Историја је пуна примера за све ове случајеве.

Тако утврђени логори Кела, Дрездена и Варшаве; утврђени појаси Турина и Мајнца и, најзад, јака утврђења око Фелдкирха, Шарница и Асијете све су то догађаји који су различни као и њихови резултати. Код Кела (1796). утврђења су била и боље повезана и потпуније изграђена него код Варшаве. То је био скоро мостобран са сталном фортификацијом. Надвојвода је сматрао за дужност да им укаже почаст правилном опсадом. Стварно, он није могао ни помислити на напад живом силом без великог ризика. Код Варшаве су постојала изолована утврђења, али која су имала јаке профиле, а усто се наслањала на редви саме Варшаве отесане наоружаним бедемима, које је бранила трупа очајника. Дрезден је у 1813 имао као редви појас са бастионима, али чији је већ начети фронт био заштићен само пољским заклонима; а логор у правом смислу састојао се само из простих редута, који

су били врло далеко један од другог, тако да се нису могли узажамно помагати. Сва снага је управо почивала на редвију.¹

Код Мајнца и Турина постојале су непрекидне линије са редутима. Но само су прве линије биле јако утврђене. За оне последње то се већ не може рећи, јер су имале само слабе, три стопе високе грудобране, са одговарајућим рововима. Шта више, код Турина, линије су дошле под унакрсну ватру услед обухвата споља, јер их је напао јак одред са супротне стране, док је принц Евгеније нападао у правцу њихове отступнице. Код Мајнца је вршен фронтални напад, са наткриљавањем десног крила једним слабим одредом.

Има мало тактичких мера које би се могле предузимати код ових врста напада против пољских утврђења. Ако се мисли да би се имало успеха нападом пред зору, онда ништа природније него то. Али, ма да се таква операција нарочито препоручује за неку усамљену тачку, тешко се може претпоставити да ће једна војска, која поседа велики утврђени логор у близини непријатеља, дозволити да буде изненађена. Ово утолико пре што сва правила прописују да трупа од зоре буде под оружјем. Пошто је вероватно да ће увек доћи до удара живом силом, онда се у погледу нападних операција природно намећу као најпростије и најрационалније следеће предострожности:

1. — пре свега ујуткати ватру из утврђења снажном артиљеријском ватром, чиме ће се истовремено поколебати и морал брањиоца;
2. — снабдети трупе свима потребним средствима (фашинама, малим мердевинама, итд.) да би се олакшало испуњавање ровова и омогућио узлаз на грудобран;
3. — упутити три мале колоне на део утврђења који се хоће да заузме, помажући их стрелцима и држећи под руком потребну резерву као прихват и потпору;
4. — искористити сваку теренску неравнину за заклон трупа, из кога треба да се што касније појаве;
5. — издати главним колонама прецизна упутства шта треба да раде кад заузму један објекат, и када прилазе непријатељској трупи која поседа логор. Најзад, одредити коњичке делове који ће суделовати у нападу са овим трупама, ако то земљиште дозвољава. Кад се све те мере предузму, онда остаје само да се трупе крену са што већим одушевљењем на утврђења, предузимајући одмах делом снаге обухват ка гркљану утврђења. Оклевање у овом случају не може се поправити ни најсмелијим напорима.

Додаћемо још да је врло корисно ако се војници вежбањем и гимнастиком навикну на пењање и савлађивање барикадираних

¹ Број бранилаца код Дрездена био је првог дана (25 августа) око 24.000 људи, сутрадан их је већ било 65.000, а трећег дана је број прешао 100 хиљада.

положаја. Вежбе ове врсте користиће им као и сваке друге. Модерна балистика натераће господу инжињере да напрегну мозгове и да створе носиве машине за прелаз преко пољских ровова и за пењање уз грудобране.

Од свих заповести, које сам у овом погледу прочитao најбоље су састављене диспозиције за напад на Варшаву и на Мајниц. Тилке нам је приказао једну Лауданову заповест за напад на Бунзелвиц, до чијег извршења није дошло, али која се ипак може препоручити као добар пример.

Напад на Варшаву нарочито се може истаћи као једна од најлепших операција ове врсте, која чини част и маршалу Паскијевићу и трупама које су вршиле напад. Ето једног примера како треба радити. Што се тиче лоших примера, најгора је заповест којом је наређен напад на Дрезден 1813. Њени аутори, или редактори, нису могли боље урадити ако су хтели спречити заузимање тога логора. Те се заповести могу прочитати у Плотовом делу, ма да су тамо ревидиране и исправљене.

У ову врсту напада могу се урачунати напади, односно чувени упади код Порт Махона 1756 и код Бергопзома 1747. Ма да је и једном и другом од ова два напада претходила опсада, ипак су ту извршени сјајни препади, јер није било бреше за извршење правилног напада. У исти ред долазе и напади на Праг, Очаков и Исмаил. Ма да су код ових места грудобрани били од земље, која је делом била растресена, те је било олакшано пењање, ипак се не може спорити део заслуге у њиховом заузећу.

Још је лакше освајати непrekидне утврђене линије, ма да изгледају боље повезане од издвојених утврђења. Оне су обично израђене на просторији од неколико миља тако, да је скоро немогуће спречити непријатеља да их негде не пробије. У том погледу наћи ћемо велике поуке у заузећу Мајнца и Вајсенбурга, које смо описали у „Историји ратова револуције“ (чл. 21 и 52) и заузећу утврђених линија код Турина од стране принца Евгенија Савојског године 1706.

Овај фамозни турински догађај тако смо често помињали да је сувишно потсећати на околности, али ипак не можемо да пропустимо а да не подвучемо, да никад победа није тако јевтино однета ни била тако тешко схватљива. Уствари, стратегиски план био је изврстан. Марш од Адице преко Плезанце ка Астију левом обалом реке Поа, остављајући Французе на Минчију, био је веома добро комбинован, ма да је извршен са неразумљивом спорошћу. Али, што се тиче самих операција око Турина, мора се признати да су победиоци имали више среће него памети. Принц Евгеније није морао много напрезати свој геније за састављање заповести коју је издао својој војсци, и морао је страшно потцењивати своје противнике кад је предузео марш са 35 хиљада савезника, састављених од неких десет разних нација између Алпа и 80 хиљада Француза, обилазећи око њиховог логора неких 48 сати. То је био најфамознији бочни марш који је икад извршен. Осим тога, запо-

вест за напад била је тако кратка и са тако мало података, да би сваки данашњи генералштабни официр знао бољу написати. Наређено је да се образује осам пешадиских колона од по једне бригаде, са задатком да се пробију ка утврђењима и на њима створе отворе, кроз које ће коњица моћи да прорде у логоре. То је сва мудрост принца Евгенија, коју је употребио у циљу остварења свог смелог предузетка. Истина је да је учинио добар избор осетљивих тачака које су тако јадно биле утврђене, да су имале грудобране високе само три стопе, који су тела бранилаца само упола штитили.

Што се тиче команданата који су командовали у туринском утврђеном логору, о њима је написао панегирик један од историчара принца Евгенија. Господин де М***, не зазирио да умањи славу свог јунака, окомио се наивно на француски двор зато што је двор похвалио војсковође чије је држање било такво, да их је требало погубити. Свакако, он је мислио да говори само о Марсену, јер је свима познато да је војвода од Орлеана протестовао против намере да се непријатељ чека у рововима и био одмах у почетку борбе рањен на два места и избачен из борбе. Прави кривац неоправдане погрешке искупио је своју кривицу часном смрћу.¹

Много сам се забавио око ових ствари, а треба да се вратимо најбољим мерама за нападање утврђених линија. Ако су оне тако јаке, да је напад на њих опасан, и, напротив, ако има могућности да се наткриле или обиђу стратегиским маневром, то ће увек бити боље од несигурног напада. Али у супротном случају, ако постоје разлози за несигуран напад, онда треба изабрати тачку на једном од крила, јер је природно претпоставити да ће се центар најбоље држати. Па ипак је било случајева, да се демонстративним нападом на крило, који се увек сматра као највероватнији бранилац обмане тако, да главни напад на центар потпуно успе баш зато, што се тамо није очекивао. Овим комбинацијама месне прилике и дух команданата пружају најбољи начин извршења.

У погледу извршења напада не могу се препоручити нека "пруга" средства него она која смо навели за утврђене логоре. Ипак, пошто су ове линије бар изразије биле увек и по јачини и по димензијама сталног типа, може се догодити да им приступ буде тежак. Од овога се изузимају мало старији земљани радови, које је време начело и учинило приступачнијим за умешну пешадију. Као што смо поменули, такви су били грудобрани код Исмаила и Прага. Таква је била и тврђава Смоленск коју је генерал Паскијевић онако славно бранио против Неја. Он је сматрао да је боље бранити провалије испред линија него се заклонити иза рђавог грудобрана чији је спољни нагиб износио једва 30°.

¹ Алберготи је био исто толико крив као и Марсен, јер је са својих 40 хиљада остао на десној обали Поа, и ма да га нико није нападао, није пристао да крене у помоћ Марсену. Ово се догађа увек, ако се сваки брине само за ону тачку коју он држи.

Ако је крило наслоњено на неку већу реку, било би погрешно и мислiti да се продре ка том крилу. У том случају могao би бранилац, који се груписао на центру, одбацити нападне колоне и поставити их између себе и реке, и њихов пораз учинити неизбежним. Догађало се, ипак, да и тако погрешан рад може да успе, јер бранилац који седи у заклону ретко кад мисли на повратни напад иако су му изгледи повољни. Војсковођа и војници који траже спасење у заклонима упола су већ унапред побеђени, па им ретко кад и пада на памет да пређу у напад баш онда кад су им ровови већ заузети. Ипак је немогуће препоручити покушај таквог маневра. Војсковођа који би га предузео нема права да се жали ако доживи судбину Талара и Хохштета.

У погледу одбране утврђених логора и утврђених линија не може се дати много правила. Неоспорно, првенствена је потреба осигурати себи добре резерве, постављене између центра и оба крила, или, боље рећи, на левој страни десног крила и на десној страни левог крила. На овај начин може се најбрже прићи у помоћ угроженој тачки, али се то не би могло учинити само једном резервом у центру. Чак се мисли да ни три групе резерве не би биле сувише ако је утврђени фронт широк. Лично сам наклоњен да не буде више од две групе резерве. Исто тако важна је ствар, да трупе буду пружете уверењем да ситуација није очајна ако фронт буде пробијен на једном месту. Ако се има добра резерва, која узме иницијативу у правом моменту, онда ће се ипак добити победа. Треба сачувати присуство духа и ангажовати је онда кад треба и тамо где треба. Трупе које ће бранити ров и грудобран треба да се придржавају инструкција које дају инжињери саопштено постојећој пракси код опсаде. Ипак, треба признати да добро дело о појединостима пешадиске службе у опсадама и утврђеним логорима, које би било на домаћају рфицира овог рода оружја, тек треба да се напише. Такав подухват не стоји у вези са овим прегледом, јер то треба да буде правило, а не догматичка књига.

Препади

Препади су смела предузећа која извршава део војске ради заузећа важног и јаког положаја.¹

Они припадају у неку руку и изненађењима и ударима живом силом, јер се оба ова елемента користе за постигнуће циља. Ма да на први поглед изгледа да оваква подузећа припадају искључиво тактици, ипак се не може оспорити да њихова важност зависи од односа које има освојена тачка у односу на стратегиске

¹ Треба разликовати важност и јачину нападнуте тачке, јер јака тачка није увек и важна тачка.

комбинације. О томе ћемо по дужности говорити у чл. 37, говорећи с одредима. Али, ма како да је ово понављање незгодно, ми овде морамо рећи своје мишљење, уколико се односи на само извршење. А то потпуно улази у опсег напада на утврђења.

Ми не сматрамо да ово треба потчинити правилима тактике, пошто је препад сам по себи предузеће изван обичних правила. Хоћемо само да га наведемо овде ради знања, упућујући наше читаоце на разне историске и поучне списе који о томе говоре.

Већ смо говорили да се од ових подузећа могу очекивати врло важни резултати. Тако је било: заузеће Сизипоља 1828, пропали напад генерала Петраша на Кел 1796, значајна изненађења код Кремоне 1702, код Гибралтара 1704 и код Бергопзома 1814, затим упади у Порт-Махон и Бадајос. Сви ти случајеви могу дати појам о разним врстама препада. Једни су израз изненађења, други се врише живом силом: умешношћу, лукавством, терором или држкошћу. Све су то елементи успеха за ову врсту подузећа.

При данашњем начину вођења рата, заузеће једног положаја, ма како он био тактички јак, не би имало ону некадању важност, ако не би давало и стратегиске користи, које утичу на исход једне велике операције.

Да би једно такво предузеће оправдало ризик коме се излаже трупа, оно треба и да нуди одговарајућу корист, као, рецимо: заузеће или рушење једног утврђеног моста, заузеће или уништење неког великог транспорта, освојење фора којим је затворен неки важан пролаз, као што су били напади на фор Луцијенштајг у Гризонима 1799 и Нејово заузимање Лојташа и Шарница 1805, и, најзад, заузимање положаја који и није утврђен, али који би служио као велико склониште животних намирница и муниције неопходних за непријатеља.

Козаци су понекад покушавали препаде у непријатељској по задини. У нападу који је вршио принц Лагукин на Лаон и у нападима на Касел и Шалон постигнути су успеси, но све то, ипак, спада у ред помоћних операција, чији је најпозитивнији циљ разстројство и узнемирење непријатеља.

Каква би се упутства могла дати уопште за ове врсте подузећа? О томе се може више сазнати из успомена Монтлукових и стратегиских разматрања Фронтенових него од мене, а то су стваре историје које изгледају као да долазе са другог света. Пустоловине, изненађења и терорисања не могу бити прописана као правило.

Неки су освајали ровове испунивши их фашинама, вуненим врећама, па чак и ђубретом. Неки су постизали успех употребом мердевина, ма да се то ретко практикује. Други су употребљавали куке, везујући их за руке и ципеле војника у циљу прелаза преко стена које надвишују неко утврђење. Неки се провлаче кроз канале, као што је урадио принц Евгеније код Кремоне.

Читањем ових примера треба тражити, ако не рецепте, а оно бар инспирације. Оно што је успело једном, тешко може послу-

жити као правило другоме. Било би пожељно да неки вредан официр прикупи у један извод оне најинтересантније препаде у историји. Тиме би се учинила знатна услуга не само командантима него и свима потчињенима, који би имали да суделују у сличним подузећима, где се често разборитошћу појединца може постићи успех.

С наше стране учинили смо толико, што смо указали на утицаје препада у вези са осталим операцијама. То има везе са оним што је речено на почетку овог члана о начину напада на пољска утврђења, што је једина војничка операција, која има сличности са препадима који се врше живом силом.

Глава пета

О РАЗНИМ МЕШОВИТИМ ОПЕРАЦИЈАМА КОЈЕ ПРИПАДАЈУ И СТРАТЕГИЈИ И ТАКТИЦИ

Члан XXXVII

О диверзијама и разним самосталним одредима¹

Самостални одреди, које једна војска буде принуђена да употреби у рату, стоје у тесној вези у погледу успеха свога рада тако да се морају сматрати као врло важне, али и деликатне ратне гране.

Заиста, ништа није корисније него одред образован у прави час и добро комбинован, и, напротив, ништа није опасније него кад је несмотрено образован. Фридрих Велики сматрао је као једну од најбитнијих особина војсковође његову способност да наведе противника на самосталне одреде како би их затим тукао или напао армију у њиховој отсуности.

Са самосталним одредима су чињене толике неумесности, да се једно време почело мислiti, да се може без њих. Нема сумње да је и згодније и сигурније ако је војска сва груписана у једну целину. Но, пошто је то на пракси тешко изводљиво, мора се помирити са истурањем одреда, ако је то потребно за успешно извршење постављеног задатка. Важно је да то буде што је могуће пређе.

Самосталних одреда има више врста. Они могу бити:

1. — велики одреди бачени далеко изван оперативске зоне ради диверзије на неким вишемање битним тачкама;

¹ Пуковник Вагнер, у своме преводу који смо већ поменули, извелео је дати своје оправдане примедбе на овај члан. То ме је руководило да овом члану дам сасвим нову редакцију. Ако је међу нама остало још које разилажење у гледишту, склон сам да верујем да то неће бити тако важно.

Двоумио сам се, да ли да овај члан уврстим у стратегију или у мешовите операције, јер ми изгледа да по својој природи више припада стратегији. Али је ипак сигурно, да ако један самосталан одред треба да се бори, да ће радити чисто по тактичким начелима. Зато мислим да је овде место овом члану.

2. — велики одреди створени у операциској зони, ради осигурања важних тачака те зоне, образовања неке посаде, чувања помоћне основице или осигурања операциског правца коме прети опасност;

3. — велики одреди створени на самом операциском фронту, према непријатељу, у циљу непосредног садејства у неком заједничком задатку;

4. — мали одреди истурени далеко у циљу покушаја препада ћа неке тачке чијим би се заузећем постигао повољан утицај на успех.

Под диверзијама подразумевам помоћна дејства предузета далеко изван главне операциске зоне, на крилима једног ратишта. У те операције се понекад положу претеране наде, да се њима може постићи одлучујући успех рата. Такве диверзије могу бити корисне само у два случаја: ако је одред због своје удаљености немогуће друкче и на другом месту употребити, или ако је упућен на неко место где ће имати велику потпору од самог становништва. Ово друго спада више у политичке него у војничке комбинације. Неће бити сувишно ако ради разумевања наведемо неколико примера.

Цео свет још памти холандску експедицију, коју су извршили Англо-Руси, као и експедицију надвојводе Карла, које су имале тако несрћне резултате по савезнике крајем 1799. Пошто смо о њима говорили у чл. 19 то нема потребе да их понављамо.

1805 Наполеон је заузео Напуљ и Хановер. Савезници су мислили да га истерају из Италије помоћу једног енглеско-руског корпуса, а да га из Хановера потисну деловима енглеско-руске војске уз припомоћ Швеђана. За ове две центрифугалне операције било је одређено око 60 хиљада људи. У току прикупљања тих снага на два супротна краја Европе, Наполеон је наредио евакуацију и Напуља и Хановера. Сен-Сир се састао са Масеном у Фурландији, а Бернадот је, напустивши Хановер, узео активног учешћа у догађајима код Улма и Аустерлица. После ових поражавајућих успеха и Напуљ и Хановер су олако понова заузети. Тиме смо дали један пример који говори против диверзија, а сад ћемо навести један који иде у њихову корист.

Да су савезници у грађанским ратовима 1793 одвојили од својих војсака 20 хиљада људи прекаљених -- рату и искрцали их у Вандеји, постигли би већи успех него што су гомилали трупе и узалуд се бактали око Тулона, на Рајни, и у Белгији. Ово је случај код кога би диверзија била не само корисна, већ и одлучујућа.

Рекли смо да се независно од далеких диверзија и лаких одреда употребљавају често велики самостални одреди и у операцијској зони војске.

Рђава употреба ових самосталних одреда у помоћним улогама разне важности може бити још опаснија него што је случај са рђаво упућеним диверзијама. Али се мора признати да су ти самостални одреди често не само корисни но и неопходни.

Постоје две главне врсте ових самосталних одреда. Првој врсти припадају корпуси који су морали бити стално упућени на правац често супротан ономе на коме се оперише, и који тамо имају да дејствују у току целог рата. У другу врсту спадају одреди, који су привремено деташовани ради извршења неке акције која би корисно утицала на успех операције.

У прву групу долазе пре свега издвојени делови војске, било ради формирања стратешке резерве, о чему смо већ говорили, или ради осигурања оперативног праваца, односно отступног праваца, ако ти правци према конфигурацији ратишта могу бити угрожени од непријатеља. Тако је, например једна руска армија, која је хтела да пређе преко Балкана, морала оставити део својих снага за осматрање према Шумли, Рушчку и дунавској долини, чији правац води управно на оперативски правац армије. Ма како биле операције успешне, мора се увек оставити довољно снаге, било око Турске или око Крајове, па чак и на десној обали реке око Рушчка.

Овај једини пример довољан је да докаже како се дешава да се мора имати двоструки стратешки фронт. А то само нагони на издавање знатних снага према делу непријатељских снага, који остаје позади нас. Можемо навести и друга места и прилике код којих су се ове мере показале потребне. Тако имамо двоструки стратешки фронт француске војске у Тиролу и Фурландији када је прелазила преко Адице. Ма на коју страну да окрене свој главни напор, она не би могла то учинити ако не би оставила одговарајући део снаге на оном другом фронту, због непријатељских снага, које би се тамо могле наћи. Иначе би јој све комуникације биле угрожене. Трећи пример је шпанска граница, која омогућава Шпанцима образовање двоструког фронта: једног за осигурање праваца који води директно Мадриду и другог који би базирао на Сарагосу или Галицију. Ма на којој страни се оперисало, на супротној се мора оставити део снаге који одговара снази непријатеља.

Једино се у том погледу може овде препоручити да је боље што више проширити поље дејства, а снаге у осматрању учинити што покретљивијим, кад год се може лако извршити груписање за отсудан удар. У том погледу дао нам је Наполеон најбољи пример у рату 1797. Требало је оставити један одред од 15 хиљада људи у долини Адице, да држе Тирол док он оперише у северним Алпима, али сматрао је за боље да тај одред привуче себи, ризикујући радије да му једно време отступница буде неосигурана него да са поцепаним снагама победити, сматрао је да му моментано присуство неких непријатељских делова у близини комуникација не може много нашкодити.

Велики покретљиви и привремени самостални одреди одређују се из ових разлога:

1. — принудити непријатеља на повлачење грозећи његовим оперативским правацима, или заштитити своје;

2. — да би се истурањем одреда према једном делу непријатељске снаге осујетило његово спајање са другим делом, или да би се олакшао долазак појачања која се очекују;

3. — ради осматрања и задржавања једног великог дела непријатељске снаге, за време док се напада други део његове снаге;

4. — у циљу заузећа великог транспорта са намирницама или муницијом, од кога зависи продужење опсаде или извршење неког стратегиског задатка, или ради заштите сопственог транспорта који се очекује;

5. — ради извршења демонстрације којом би се хтела привући пажња непријатеља у правцу на који се жели навући, а ради олакшања операција предузетих на другој страни;

6. — ради маскирања, па и опкољавања једне или више великих тврђава за потребно време, било ради напада на њих или ради држања њихове посаде затворене иза грудобрана;

7. — ради заузећа неке важне тачке на комуникацијама непријатеља који врши повлачење.

Ма како изгледали привлачни циљеви које смо овде навели, треба знати да су то ипак помоћни циљеви, и да је главно триумфовати на одлучујућим тачкама. Зато се треба чувати искушења о упућивању многих самосталних одреда, јер су многе војске баш зато настрадале што нису знале да се одрже прикупљене.

Потсетићемо на више таквих подухвата, да бисмо показали како њихов успех или неуспех зависи некад од правовремености, некад од генија онога који их диригује, а најчешће од погрешака у самом извршењу. Познато нам је шта је Петар Велики урадио пре него што је срушио Карла XII, узвеши му једним јаким самосталним одредом чувени транспорт који је водио Левенхаупт. Исто тако зnamо како је Вилар потпуно потукао велики самостални одред принца Евгенија код Денена, којим је комањдовао Албермал 1709 год.

Лаудон је натерао Фридриха Великог да напусти Моравску тиме, што му је за време његове опсаде Оломуца уништио један велики транспорт. Судбина која је постигла самосталне одреде Фукса и Ландсхута 1760 и Финков самостални одред код Максена 1759 такође потврђују како је тешко одолети искушењу издавања великих одреда и поред опасности које из тога произлазе.

Нама је ближи по раздобљу пораз Вандама код Кулма. И то је једна крвава лекција за одреде који се авантуристички смело удаљују. Но код овог случаја мора се ипак признати да је маневар био умешно смишљен. Погрешка је мање у излагању самосталног одреда него у слабој подршци. А она му је могла бити лако указана. Финков самостални одред код Максена био је уништен скоро на истом земљишту и из истих разлога.

У погледу демонстративних диверзија, које се врше у рејону дејства same војске, може се рећи да оне имају једну позитивну корист. То је у случају када се непријатељ жели привући ка једној тачки, којом је потребно привезати његову пажњу, да би се за то време извршило груписање главних снага на другој

тачки, која може бити сасвим супротна првој, и на којој се мисли извршити главни удар. У том случају треба не само избегавати сувишно ангажовање деташованог одреда у његовој демонстрацији, већ што пре привући оном одреду који је заметну битку. Навешћемо два примера који потврђују оправданост оваквих мера.

Када је Моро 1800 хтео да превари Креја у погледу правца свог марша, он је своје лево крило кренуо од Кела ка Раштату, док је са армијом гурао ка Штокаху. То његово лево крило само се појавило на путу своме првидном циљу, па се одмах кренуло ка центру армије преко Фрибурга у Бризгау.

У 1805 Наполеон, који је био господар Бече, упутио је Бернадотов одред ка Иглау, да би застрашио Чешку и укочио надвојводу Фердинанда који је тамо прикупљао свој корпус. На другој страни, кренуо је Давуа ка Братислави као претњу Мађарској. Али он је обојицу брзо кренуо ка Брну ради суделовања у догађајима којима се имао одлучити исход рата. Његова позната победа дошла је као резултат ових маневара. Ови маневри нису ни у каквој супротности са начелима, а потребни су баш ради примене тих начелâ.

Лако је из свега напред реченог разумети да је тешко дати апсолутна правила за тако разнолике операције, чији успех зависи од толико разних прилика да се правилом тешко могу обухватити. Зависи од талента и брзе процене војсковође кад треба ризиковати самосталне одреде. Једина упутства, која би се могла прихватити, ми смо већ поменули. То је, да се употреба самосталних одреда сведе на најмању меру, али с тим да буду позвани у састав чим испуне свој задатак. Штавише, треба имати на уму све ћезоде па дати добра упутства онима који их воде. У томе се баш састоји највећи талент једног генерала из генералштаба.

Има још једно средство којим се могу спречити незгодне последице ових самосталних одреда. Треба водити рачуна да се не занемари ниједна мера коју прописује тактика, постављајући самостални одред у најповољнији положај, а нарочито не губити из вида да се он не ангажује у озбиљну борбу против надмоћнијих снага. У таквом случају покретљивост је најбоље средство за њихов спас. У веома ретким случајевима самостални одред имаће да се одлучи на борбу за победу или смрт, на положају који је заузео или му је наређено да га заузме.

Ма како било и ма како се препостављало, имају се код самосталних одреда, као и код same армије, примењивати мере које прописује тактика и польска фортификација.

Пошто смо, као корисне, поменули мале одреде који имају да врше препаде, то ћемо навести неколико примера, на основу којих се може о њима судити. Познат је онај случај који су извршили Руси 1828 ради заузећа Сизипља у Бургаском Заливу. Заузећем овог слабо утврђеног залива, чије је осигурање на брзу руку предузето, добила би се на случај успеха једна важна ослона тачка са оне стране Балкана, на којој би се могао унапред створити депо за армију која би имала да пређе преко планина. На

случај неуспеха не ризикује се ништа, чак ни онај мали одред који је искрцан, јер има сигурну отступницу ка бродовима.

Исто тако, у рату 1796 препад, који су покушали Аустријанци ради заузета Кела и рушења моста на повратку Моровом из Баварске, могао је имати велике последице да није осуђењен.

У оваквим подухватима мало се ризикује да би се добило много. Пошто се њима никако не компромитује акција главне снаге, то се могу само препоручити.

У исту категорију долазе и лаки одреди који се убацују у саму непријатељску оперативску зону. Није никад велики губитак ако се неколико стотина коњаника изложе ризику, али се често тиме могу нанети непријатељу велике неприлике. Лаки одреди, које су употребљавали Руси 1807, 1812 и 1813 веома су шкодили Наполеоновим операцијама, а често су их и онемогућили пресецањем веза и комуникација.

За ову врсту операција најрадије се употребљавају лукави и смели официри, познати под именом партизана. То су изгубљени синови, који могу много зла учинити непријатељу, а да сами не пострадају. Несумњиво, када дође до судбоносног судара они могу и заглавити, али обично се вештином и присуством духа избегну некорисне опасности, а то су — више него срачуната одважност — главне особине потребне једном партизану. Уосталом, позивам се на оно што сам рекао у „Расправи о великим операцијама” гл. XXXV, чл. 46, о лакој коњици.

Члан XXXVIII

Прелази преко малих и великих река

Прелази преко малих река, на којима већ постоји мост, или се може лако направити; не припадају комбинацијама велике тактике ни стратегије. Али прелази преко већих и пловних река, као што су: Дунав, Рајна, По, Елба, Одра, Висла, Ин, Тесин итд., то су већ операције које захтевају посебну студију.

Вештина постављања мостова претставља специјално знање, којим се баве понтонирски и пионирски официри. Ми не мислимо да у том смислу говоримо о овим прелазима, већ као о нападу на војнички положај и као ратном маневру.

Сам прелаз је тактичка операција, али у погледу избора места на коме ће се он извршити, то стоји у вези са великим операцијама, које обухватају цело ратиште. Прелаз преко Рајне који је извршио генерал Моро 1800, а о коме смо већ говорили, може нам и овде послужити за што боље проучавање овог питања. Наполеон, који је био бољи стратег од свог потчињеног команданта, имао је намеру да изврши прелаз у маси код Шафхаузена, да би обишао целу Крајову војску, стигао пре ње на Улм, отсекао од Аустрије и одбацио на Мајну. Моро, који је већ имао мостобран код Бала, више је волео да изврши лакши прелаз на непријатељ-

ском фронту него да обиласи око његовог левог крила. Њему је изгледала сигурнија тактичка корист од свих стратегиских изгледа. Он је сигуран осредњи успех претпостављао изгледу на једну потпуну победу, али ради које се излаже великим опасностима. У истом рату, Наполеон нам је пружио други пример преласком преко реке Поа. Код тога прелаза истиче се стратегиски избор тачке прелаза. Резервна армија могла је после борбе код Кјузела да наступа левом обалом Поа ка Турину, или да пређе реку код Крешентина и иде право у Ђенову. Наполеон је више волео да пређе Тесин, уђе у Милано и тамо се састане са Монсејем, који је са 20 хиљада људи долазио од Св. Готхарда, па онда да пређе По код Плезанце. Рачунао је да ће сигурније претећи Меласа на тој тачки него ако сувише рано удари на његов отступни правац. Прелаз преко Дунава код Донаверта и Инголштата у 1805 претставља операције исте врсте. У избору правца лежао је главни узрок пораза Макове армије.

Није тешко изабрати тачку коју нам диктује стратегија, а на основу онога што смо рекли у чл. 19. Треба стално имати у виду да и код речних прелаза, као и код свих других операција, постоје сталне одлучујуће тачке или сталне географске тачке, а да је важност осталих тачака релативна и евентуална јер стоје у зависности од места где се налази непријатељ.

Најбоље је ако изабрана тачка одговара и стратегиским условима и тактичким погодностима. Али, често пута се наилази на месне тешкоће које су скоро несавладиве. Онда се мора тражити друга тачка узимајући ипак ону која је најближа стратегиском правцу који се има следовати. Независно од ових општих комбинација, о којима се мора водити рачуна при избору тачке прелаза, има још један обзир који стоји у вези са самим местима. Најбоље је ако војска по извршеном прелазу може да заузме оперативски фронт и битачну линију, која је бар у прво време управна на ток реке, и да се не мора снага делити на више разних правца у току марша. Ако ово постигне, онда ће избеги опасност да прими битку на положају који има реку иза леђа, као што се дододило Наполеону код Еслинга.

Ово је доволјно у погледу стратегиских комбинација које одлучују о месту прелаза. Да пређемо сад на извршење. Историја је најбољи учитељ у погледу проучавања мера којима се осигурува успех. У стара времена имамо пример преласка преко Граница, који је скоро поток. У том погледу модерна историја пружа нам боље примере.

Прелазак преко Рајне, који је извршио Луј XIV код Толхујса није доволјно запажен, ма да заслужује пажњу.

У нашим временима генерал Дедон је овековечио два прелаза преко великих река, и то прелаз Рајне код Кела и Дунава код Хохштета у 1800. Његово дело може се сматрати као класично у погледу детаља, а код ових операција све лежи у прецизности и детаљима.

Најзад, друга три прелаза, који су извршени преко Дунава, и за увек прослављени прелазак Березине, превазилазе све што се до сада у овом погледу могло видети. Прва два је извршио Наполеон код Еслинга и Ваграма у присуству једне армије од 120 хиљада са 400 топова, и преко једног од мостова где је корито реке најшире. О томе треба прочитати релацију коју је написао генерал Пеле. Трећи је прелаз који је руска војска извршила код Сатунова 1828. Ма да се он не би могао поредити са прва два, ипак је значајан због великих тешкоћа које су се на месту прелаза појавиле и због употребљених напора да се оне савладају. А прелаз код Березине био је у сваком погледу за дивљење. Пошто није моја сврха да улазим у историске детаље, то нека их читаоци потраже у специјалним релацијама тих догађаја, а ја ћу из њих извући само општа правила.

1. — Главно је обманути непријатеља о месту прелаза, да не би тамо могао извршити прикупљање средстава за одбрану. Поред стратегиских демонстрација, потребно је вршити и демонстративне нападе у близини места прелаза у циљу цепања непријатељских снага које се тамо налазе. Ради тога треба употребити пола артиљерије да прави ларму на свима тачкама где се не мисли прелазити. За то време на месту стварног прелаза треба да влада највећа тишина и ту да се изводе припреме.

2. — Пребацањем трупа преко реке пловним средствима треба на супротној обали образовати мостову заштиту. Она треба да потисне непријатељске делове, који би могли ометати подизање моста. Заштитне трупе треба да заузму оближња села, шуме и друге ослоне тачке у близини.

3. — Важно је још поставити јаке батерије тешке артиљерије не само ради чишћења супротне обале, већ ради ујуткавања непријатељских батерија, које би непријатељ могао привући да ткук мост у току његове израде. Ради тога добро је да обала са које се предузима прелаз буде нешто виша од супротне обале.

4. — Ако у близини непријатељске обале има неко велико острво, оно ће пружити знатне користи искрцаним трупама као и радницима. Исто тако, ако у близини утиче нека мања притока, она може послужити да се у њој припреме и прикрију појтони.

5. — Добро је ако се изабере место где река прави испупчену кривину или лакат, да би се трупама осигурао сигуран излаз под заштитом батерија које би на излазу створиле унакрсну ватру и онемогућиле непријатељу напад на трупе које се искрцавају.

6. — Место, на коме треба подићи мост, треба изабрати тако да се на обема обалама налазе у близини добри путеви, тако да се по прелазу осигура комуникативност и олакша прикупљање. Ради тога треба избегавати стрме обале, нарочито на непријатељској страни.

У погледу одбране прелаза, правила произлазе из правила напада. Њима треба спречити оно што је овде препоручено за успешно извршење прелаза. Главно је да се ток реке стално осматра помоћу лаких одељења, без претензија да се свуда од-

брани. Затим треба омогућити лако и брзо прикупљање ка угроженој тачки са циљем да се непријатељ баци натраг у времену када је само један део његове снаге прешао реку. Треба радити онако како је учинио војвода од Вандома код Касана или још боље онако како је поступио надвојвода Карло код Еслинга 1809. То је чувени пример који је за највећу препоруку, ма да победилаш није из победе извучкао оне користи које је могао.

Већ смо у чл. 21 нагласили утицај који могу имати речни прелази на почетку једног подухвата или једног рата у погледу избора операцијског правца. Остаје нам да испитамо тај утицај на стратешке покрете који следују одмах по извршеном прелазу.

По извршеном прелазу једна је од највећих тешкоћа осигурати мостове од непријатеља с тим да то не смета сувише извршењу постављеног задатка. То неће бити тешко ако војска која врши прелаз располаже знатном бројном надмоћи, или ако је прелаз последица једне већ добивене победе. Али, ако се прелаз врши на почетку ратних дејстава и према непријатељу који располаже нама равним снагама, онда је случај сасвим дружији.

Ако би рецимо 100 хиљада Француза прешло Рајну код Штрасбурга или Манхајма у присуству 100 хиљада Немаца, онда првенствено Французи треба да одбаце Немце у три правца: прво, право пред собом ка Шварцвалду, затим, десно ради заштите мостова са стране горње Рајне и, најзад, лево ради осигурања од Мајнца и доње Рајне. Због те потребе излажу се врло незгодном цепању снага. Да би се та незгода умањила, не треба сматрати да је за сваку од те три стране потребна снага исте јачине, као ни да се они тамо задржавају више него што је неопходно потребно ради сазнања о месту непријатељског груписања.

Али, при свем том мора се признати да је то једна од најделикатнијих ситуација за војсковођу. Јер, због те поделе на три дела, може му се догодити да један од тих делова буде нападнут од целе непријатељске снаге. Ако се групише само на једном правцу, а непријатељ успе да га обмане о месту свог груписања, онда може доживети да му мостови буду нападнути и уништени, и на тај начин да претрпи неуспех пре него што је и дошао у могућност да однесе победу.

Најсигуруније је ако се мостови поставе у близини неке вароши, која се може лако организовати за одбрану мостова, а затим да своје операције спроведе са што већом силином и брзином, ударајући сукцесивно на непријатељске делове тако, да они не могу ни да мисле о нападу на мостове. Понекад се може овај начин извести у вези са ексцентричним операцијским правцима. Ако непријатељ буде своју снагу од 100 хиљада растурио на многе делове у циљу осматрања, а прелаз буде извршен целом снагом негде у средини овог кордонског распореда одбацивши део снаге према себи, онда се могу без ризика образовати две групе од по 50 хиљада и са њима кренути дивергентним правцима. Тиме би били растурени непријатељски делови одбачени ка спољ-

ним правцима, онемогућујући им спајање и удаљујући их све више од мостова. Ако би се прелаз извршио ближе једном непријатељском крилу, окрећући се затим према фронту, тукући га жестоко уздуж, као што је Фридрих Велики тукао тактички Аустријанце код Лојтена, онда би та војска имала своје мостове иза себе, штитећи их самим својим напредовањем. Тако је и Журдан по прелазу код Диселдорфа 1795 на десном аустријском крилу могао сигурно да наступа ка Мајни. Догодило се ипак да је био потиснут али зато, што су Французи, идући по двоструким и спољним операцијским правцима, оставили 120 хиљада људи на просторији Мајнц-Бал, који су остали потпуно неактивни када је Клерфајт потискивао Журдана ка Лану. Али таква околност не може ниуколико побити користи које пружа прелаз извршен на једном крилу непријатељског стратегиског фронта. Главнокомандујући ће знати да се прилагоди овом начину, или оном о коме смо напред говорили, тј. да прелаз изврши груписан, а затим да се ексцентрично дели према приликама, стању границица и стању база. Мислим, да није неумесно говорити и овде о овим комбинацијама о којима смо већ говорили у члану о операцијским правцима, јер однос тих праваца према месту мостова и чини главну тачку расправе.

Догађа се да виши разлози диктују двоструки прелаз на просторије једног истог фронта, као што се догодило Журдану и Мороу у 1796. У том је случају добра страна што се имају за случај потребе два отступна правца, али оперисањем на непријатељским крилима непријатељ се такорећи збија у центар и поставља у могућност да целом снагом посебно туче оба дела. Таква операција има увек несрћне последице ако се има посла са војсковођом који је способан да искористи ту повреду начела.

За тај случај може се препоручити само ублажавање незгода двоструког прелаза на тај начин, што ће се гро снага пребацити на важнији правац, а затим обе снаге што пре примаћи ка унутрашњем правцу, те да се избегне почесно тучење од стране непријатеља. Да су се Журдан и Моро држали овог правила и сјединили се око Донаверта, место што су вршили ексцентрично нахиђање, они би можда у Баварској постигли велике успехе, уместо да буду одбачени на Рајну.

Уосталом, ово спада у двоструке операцијске правце, на које немамо потребе да се враћамо.

Члан XXXIX

Повлачење и гоњење

Од свих ратних операција несумњиво су најтежа повлачења. Има истине у ономе што је кнез од Лиња својом уобичајеном духовитошћу рекао: да не може да схвати како једна армија успе да се повуче. Кад се помисли на физичко и морално стање у ко-

ме се налази војска која отступа после изгубљене победе, како је тешко одржати ред, и како могу бити поразне последице и због најмањег нереда, онда је лако разумљиво зашто се и најискуснији команданти тешко решавају на повлачење.

Какав се начин може препоручити за извршење повлачења? Треба ли се упорно бранити до ноћи, да би се повлачење извршило под окриљем мрака? Да ли је боље не чекати крајњи моменат, но се повући са положаја док се то још може извршити у больим приликама? Да ли је боље удаљити се форсираним ноћним маршем што даље од непријатеља, или се у добром реду задржати негде на пола тог пута, правећи се као да желимо да ту наставимо борбу? Сваки од ових начина може понекад бити спасоносан, а понекад поразан, и, ако је ратна теорија на неким тачкама немоћна, то је највише у погледу повлачења.

Ако хоћете, да се најупорније борите да бисте сачекали ноћ, можете се изложити потпуном поразу пре пада ноћи, и ако се затим принудно повлачење започне у помрчини која својим велом почиње све да покрива, како се може избеги расуло војске која нити зна нити види шта се ради? Ако се, напротив, напусти бојно-поље по дану, не чекајући на крајњи израђај борбе, онда се може догодити да се изгуби игра у моменту када би можда и непријатељ одустао од даљег гоњења и напада. Тиме би се изгубило поуздање трупа, које су увек расположене да осуде команданта што се повлачи пре него што је на то био приморан. И напослетку, ко може јамчiti, да се повлачење, предузето у току дана пред непријатељем који је предузимљив, не преокрене у пораз?

Кад је повлачење предузето, онда се долази у недоумицу да ли да се оно пожури те да се одмакне што даље од непријатеља, јер се том журбом војска може и упропастити, а и спasti. Овде се може само препоручити да је код већих војски боље вршити лагано повлачење, почињући га пред зору и по уређеним ешелонима. Онда се има начина да се образују довољно бројне заштитнице, које ће за један део дана успети да задрже чела непријатељских колона. Ми ћemo се на ово питање још једном осврнути.

Има разних повлачења, а према узроцима због којих се врше.

Својевољно повлачење, пре завршене борбе, предузима се у чиљу да се непријатељ доведе на тачку која је за њега неповољнија од оне на којој се налази. То је више један опрезан маневар него повлачење. На тај се начин и Наполеон повукао 1805 од Вишоа ка Брну да би савезнике навукао на тачку која је за њега била повољна. Тако се и Велингтон повукао од Катрбра на Ватерло. Најзад сам и ја исто то предлагao пред напад на Дрезден чим се сазнало о доласку Наполеоновом. Изложио сам потребу да се предузме покрет ка Диподисвалду ради избора бољег бојног поља. Ову идеју погрешно су схватили као узмак и витешка част спречила је да се врши отступање пре него што се извуче

мач. Међутим, тиме би се избегла катастрофа која се сутрадан додогодила (26 августа 1813).

Повлачење се предузима без пораза кад треба бранити неку тачку која је угрожена са бока, или ако је сама отступница угрожена. Када се маршује далеко од својих магацина, у земљи без средстава, често ће се морати вратити натраг ради примићања магацинума. Најзад се врши принудно повлачење после изгубљене битке или због неког неуспелог задатка.

Нису ово једини узроци који утичу на начин повлачења. Тада зависи и од природе покрајине, од даљина које се имају превалити и од сметњи које може непријатељ иставити. А ти узроци опаснији су ако се догађају на непријатељском земљишту. Уколико је полазна тачка удаљенија од границе и од операциске основице, утолико је повлачење теже и мучније.

Од чувеног повлачења Десет хиљада, које носи заслужену славу, па до страшне катастрофе, којом је 1812 погођена француска војска, историја не обилује значајнијим примерима повлачења. Повлачење Антоаново са Медије било је више мучно него славно. Повлачење цара Јулија под притиском Парћана претставља пораз. У новијим временима Карло VIII је извршио повлачење да би се повратио ка Напуљу, прешавши преко италијанског корпуса код Форнује. Оно се може сматрати као једно од славнијих. Белисловово повлачење од Прага није заслужило оне хвале којима се обасипа. Повлачење које је извршио пруски краљ после дизања опсаде Оломуца било је врло добро уређено, али оно не спада у повлачење на велике даљине. Моровљево повлачење у 1797 било је изазвано партиским расположењем. Оно је извршено часно, али није ништа особито.¹ Руско повлачење од Њемена до Москве, на даљину од неких 240 миља, може се узети као једно од најславнијих, нарочито кад се има у виду, да је војска остала неначета, ма да је према себи имала за непријатеља једног Наполеона и такву коњицу каквом је командовао предузимљиви и неустрашиви Мира. Истина је, да су том повлачењу ишли на руку многе околности, што ипак не умањава његову вредност, ако не у погледу стратешког талента команданата који су га у првом периоду изводили, а оно у истрајности и одличном држању трупа које су се повлачиле.

Наполеоново повлачење од Москве било је за њега крвава катастрофа, али се не може оспоравати славно држање трупа при повлачењу, нарочито на Красноју и Березини, где су спасени читави кадрови када је изгледало да се не може извукти ниједан човек. У овом славном догађају обе стране су се покриле подједнаком славом, разлика је била само у срећи и резултатима.

¹ Повлачење Лекурбово од Ангадине до Алторфа, повлачење Макдоналдово преко Понтремолија после неуспеха код Требија и Суворовљево повлачење од Мутентала до Коаре спадају у славна војничка дела, али почесног и краткотрајног карактера.

На то повлачење утицали су многи неповољни узроци, као: велике даљине и незгодни крајеви које је требало прећи, нестапшица средстава, непријатељска угрожавања од којих се зазирало у правцу бокова и позадине, коњичка надмоћ или слабост и дух трупе. Ти су утицаји често били изван моћи већег управљања од стране комandanата.

Војска, која се при повлачењу примиче својом домовином и линији слагалишта, може очувати јединство и ред код трупе. Она се повлачи сигурније од оне војске која тражи средства за издржавање у кантонману и мора због тих кантонмана да се разтури на велике просторије. Не може се ни замислiti да би једна француска армија, која се повлачи од Москве на Њемен без средстава, без коњице и коморе, могла да се повлачи у оном реду и оном расположењу као руска војска, која је имала свега у изобиљу и повлачила се кроз своју земљу и под заштитом огромне даке коњице.

Повлачење се може вршити на пет различних начина:

- прво, маршујући ускупно по једном истом путу;
- друго, на једном истом путу поделити се на два три ешелона у отстојањима од једнодневног марша, ради избегавања нереда, нарочито у погледу комора;
- треће се састоји у кретању истим фронтом и ка истом циљу, али по више паралелних путева;
- четврто је да се пође са две удаљене тачке ка ексцентричном циљу;
- пето је супротно четвртом, тј. да се маршује по више концентричних путева.

Овде нисам узео у обзир рад заштитнице. Разуме се, да се мора имати добра заштитница коју треба још појачати делом коњичке резерве. Упутства за рад заштитнице иста су за све врсте повлачења, ради се само о стратегиској тачки гледишта.

Војска која се повлачи неоштећена, са задатком да прими борбу чим добије очекивано појачање или чим дође на неку стратегиску тачку којој тежи, треба да се држи првенствено оног првог начина, јер се на тај начин трупа најбоље држи у руци и готова је да увек ступи у борбу. Има само да се зауставе чела колонâ и да се под њиховом заштитом развију остали делови, како који пристигне. Разуме се, војска која маршује на овај начин не мора бити сва на оном главном путу, ако може наћи са стране споредне путеве, који ће њено кретање скратити и учинити сигурнијим.

Наполеон је при свом повлачењу од Смоленска узео онај други начин, крећући се у ешелонима на отстојању једног марша. То је била грешка утолико већа што га непријатељ није у стопу гонио, већ је са бокова нападао његове изоловане корпuse.

Последица тога била су она три дана код Красноја, који су за његову војску били тако фатални. Ешелонирање по истом путу може бити само ради што мањег гомилања трупа. Довољно је ако се време поласка поједињих делова тако одреди, да се ар-

тиљериске колоне могу потпуно испружити. Није потребно разстављати ешелоне са по једним даном марша. Трупа се може поделити на два дела са заштитницом, са пола дана марша отстојања између делова. Та два дела маршују један за другим са по 2 сата разлике у погледу поласка. Под обичним приликама на овај начин неће бити гомилања трупа. Наравно, на маршу преко Св. Бернарда и преко Балкана мора се узети други прорачун.

Примењујем овај начин за армију од 120 до 150 хиљада људи са заштитницом од 20 до 25 хиљада на отстојању од пола дана марша. Остатак армије биће подељен на два дела, сваки по 60 хиљада, ешелонирана на отстојању од три до четири миље. Два или три корпуса, из којих се састоји сваки од ових делова, могу такође бити ешелонирани у правцу пута или формирани у две упоредне колоне. У сваком од ова два случаја, ако један корпус од 30 хиљада крене на марш у 5 часова изјутра, а други у 7, неће бити бојазни од закрчености. Ако не буде неких непредвиђених сметњи, други део армије, који полази са тачке која се налази 4 миље позади, ако крене у исти час, неће стићи пре 2 сата по подне на положај, који је већ одавно напустио први део.

Ако има споредних путева, који су прелазни бар за пешадију и коњицу, тиме ће се отстојања знатно смањити. Није потребно напомињати да за такав начин маршевања трупа мора бити снабдевена намирницама, и да је маршевање по трећем начину боље, јер се маршује управо у борбеном распореду. Најзад, када су дуги дани, а покрет се врши у топлим пределима, треба наизменично маршевати ноћу и у зору. Уосталом, најтежи део логистике јесте баш у овом комбинованују покрета и задржавању за време повлачења.

Многи команданти узимају олако регулисање начина и времена застанака. А баш је узрок нереда на маршу најчешће у томе, што поједини команданти дивизија или бригада мисле да могу зауставити своју колону чим примете замор код својих војника или нађу на згодно место за бивак. Уколико је војска већа, утолико ред мора бити бољи, и питање покрета и заустављања боље регулисано. Ово нарочито ако се одлучимо на ноћно маршевање. Неумесно задржавање једног дела на маршу може проузроковати исте последице као и неуспех.

Ако је заштитница притиснута, онда се војска задржава да би је појачала свежом снагом из другог дела армије, који се ради тога задржава на погодном положају. Када непријатељ осети пред собом снагу од 80 хиљада, он мора да застане да би прикупио своје колоне. Тада покрет треба наставити по ноћи, да би се понова одмакло.

Трећи начин кретања, по више паралелних путева, биће врло погодан ако су ти путеви на мањем растојању један од другога. Али, ако су растојања велика, онда би се могло догодити да усамљена крила војске буду угрожена у случају ако према њима непријатељ упути већи део снаге и принуди их на борбу. Као

доказ може нам послужити пруска војска из 1806 приликом свог повлачења од Магдебурга на Одру.

Четврти начин, који се састоји у кретању концентричним путевима, без сумње је најзгоднији за трупе, које се налазе далеко једна од друге у моменту предузетог повлачења. Тако се најбоље постиже сједињавање снага и успева се само концентричним кретањем.

Пети показани начин уствари је онај фамозни систем ексцентричних правца који сам ја приписао Билову и тако ватрено осуђивао у првим издањима својих дела. Изгледало ми је, да је несхватљив и у погледу смисла његовог текста и у погледу сврхе овог система. Према његовој дефиницији, закључио сам да он препоручује повлачења која полазе са дате тачке на правце који се дивергентно разилазе, како ради лакшег одвојавања непријатељском притиску, тако и ради његовог задржавања, грозећи његовим боковима и његовом операциском правцу. Ја сам оштро осуђивао тај начин због тога, што је једна тучена војска и онако ослабљена, те није упутно још више је слабити цептањем њених снага пред победничким непријатељем.

Билов је нашао брањоце који су тврдили да сам рђаво схватио смисао његових речи, тј. да он под ексцентричним повлачењем није мислио на повлачење у више дивергентних правца, већ уместо да се повлачи ка центру операциске основице или центру земље, да се иде правцем који скреће од овог операциског извора ширећи се дуж границе.

Могуће да сам се преварио у погледу његових намера, у том случају ће моја критика сама по себи отпasti. Ја сам снажно подвуквао ове врсте повлачења које сам стварно назвао паралелним повлачењима. Мени изгледа, да ће војска, која напушта правац који конвергентно води са граничне линије у центар земље, да би скренула десно или лево, стварно ићи правцем који је мањевише паралелан граничној линији или његовом операциском фронту, односно основици. Према томе, изгледа да би било рационалније назвати паралелним повлачењем још повлачење које се врши по показаним правцима, остављајући назив ексцентричног повлачења за она повлачења, која полазе са стратешког фронта у дивергентним правцима.

Ма како се окончала ова полемика око речи, којој је једини извор нејасност Биловљевог текста, ја осуђујем само дивергентна повлачења извршена у више правца под изговором да се покрије што већа гранична просторија и да се угрозе непријатељски бокови.

Овим великим речима о боковима даје се важност појединим дејствима која стоје у пуној опреци са начелима ратне вештине. Војска која отступа слабија је увек и физички и морално, јер се повлачи или због неуспеха или због своје бројне слабости. Треба ли је раствурањем још више слабити? Не осуђујем повлачења која се врше у више колона. То се врши ради угодности, само ако су те колоне у стању да се међусобно помажу. Осуђујем само она

повлачења, која би се вршила по дивергентним операциским правцима. Узимам једну армију од 40 хиљада људи која отступа испред армије од 60 хиљада. Ако се прва подели на четири изоловане дивизије од по 10 хиљада људи, непријатељ ће маневровати за њима са две масе од по 30 хиљада. Зар их он не може обићи, обухватити, разбити, па и уништити једну за другом? На који би начин могле да се од тога очувају? Једино концепт рацијом. Пошто је тај начин супротан начину дивергентног цепања, то тај систем дивергентности мора сам по себи да отпадне.

Да бих поткрепио своја тврђења, позваћу се на велике поуке искуства. Када је Вурмзер потиснуо прве дивизије италијанске армије, Наполеон их је све прикупио код Ровербеле, и ма да није имао више од 40 хиљада људи, он је тукао војску од 60 хиљада, јер је имао да се бори са усамљеним колонама. Да је вршио дивергентно повлачење, шта би било и са његовом војском и са његовим завојевањима? После овог првог неуспеха Вурмзер је предузео ексцентрично повлачење, упућујући крилне колоне ка крилима свог одбранбеног положаја. И шта се дододило? Десно крило било је тучено код Трента упркос планинског терена који га је штитио. После тога, Наполеон се упутио у позадину његовог левог крила, разбивши га код Басана и Мантове.

Када је надвојвода Карло попустио под првим притиском двеју француских армија 1796 да ли би спасао Немачку ексцентричним маневром? Зар Немачка није, напротив, спасена његовим концентричним маневром? Најзад, Моро, који је маршевао на врло широком фронту са одвојеним дивизијама, осетио је да је то најбољи начин да буде уништен ако дође до борбе, а нарочито до повлачења. Зато је прикупио своје растурене делове, и сви напори непријатеља су се сломили пред његовом масом, коју је требало осматрати на свима тачкама огромног фронта од осамдесет миља. Мислим, да се ^{закви} примери не могу ничим оспоравати.¹

Једва и ^{зг} два случаја, код којих би се могло прићи дивергентном повлачењу као крајњим мерама. Први је, ако је војска претрпела велики неуспех у сопственој земљи, па њени делови морају да траже моћна склоништа у утврђеним местима. Други је у националном рату, када сваки растурени део има да послужи као језгро побуне у некој области. У чисто војничком рату, то би било апсурдно.

Постоји други један начин повлачења, који се односи поглавито на стратегију. Код њега се треба определити, да ли је боље узети правац који полази управно са границе ка центру земље

¹ Десет година после ове прве Биловљеве тезе Барклай и Баграцион су спасли руску војску концентричним повлачењем. Ма да тиме нису непосредно осуђени Наполеонови успеси, ипак је ово био први узрок његовог пораза.

или паралелно граничној линији¹. Тако је маршал Сула, напуштајући Пиринеје 1814, имао да се определи, да ли да се повлачи ка Бордоу, што би га одвело у центар Француске, или ка Тулузи, паралелно граници Пиринеја. Исто је тако Фридрих при повлачењу из Моравске ишао у Чешку уместо да се повлачи ка Шлезији.

Ова паралелна повлачења понекад су погодна да се њима не-пријатељ скрене од марша ка престоници државе, односно ка центру своје моћи. То зависи и од облика границе, тврђава које се на њој налазе, и од величине просторије по којој ће војска имати да се креће и на којој ће да успостави директне везе са центром земље. Све су то разматрања која утичу на умесност ових операција.

За овакав начин Шпанија пружа врло велике погодности. Ако једна француска армија продре преко Бајоне, Шпанци могу да бирају да се ослоне на Пампелуну и Сарагосу или на Леон и Астурију. Тиме би својим противницима онемогућили марш на Мадрид, како не би свој узани операцијски правац оставили на милост и немилост Шпанаца.

Исту би погодност пружила гранична линија Дунава турском царевини, кад би само она умела да је искористи.

Француска је такође погодна за ову врсту ратовања, нарочито ако у земљи нема политичких странака, које рачунају да овладају престоницом и да тим заузимањем произведу отсудан утицај на непријатеља. Ако непријатељ продре преко Алпа, Французи могу дејствоватьи правцем Роне и Соне, обухватајући границу до Мозела на једној страни или Прованс на другој. Ако непријатељ придире преко Штрасбурга, Мајнца или Валансијена, биће исто тако. Заузеће Париза биће ако не немогуће, а оно врло рискантно догод се француска војска наслеђа на појас утврђења. Исто важи за све крајеве који имају двоструки операцијски фронт.²

Аустрија већ не би имала исту погодност због правца пружања Алпа и дунавског тока. Лојд је, уствари, сматрао Чешку и Тирол као два бастиона, између којих се линија реке Ина пружа као опасна куртина. Зато је ову границу сматрао као најзгоднију за одбрану маневровањем паралелној фронту. Овакво схватање је, као што смо већ рекли, сурово демантовано догађајима из ратова од 1800, 1805 и 1809. Но, пошто као бочна одбрана није

¹ Ово паралелно повлачење, ако је веровати Биловљевим браниоцима, не би било ништа друго већ повлачење, које је, према њиховом казивању, препоручио Билов под именом ексцентричног повлачења.

² Код свих ових прорачуна узимао сам случај када су снате мањевише једнаке. Ако је освајачка војска двоструко јача, она може са половином снаге гонити војску која се паралелно повлачи, а другу половину кренути на престоницу. Код једнаких снага ово није могуће. Први такав случај се дододио у рату 1870 услед велике бројне надмоћности Немачке. — Ф. Л.

стварно ни испробана, то се може још увек сумњати и у супротне могућности.

По моме мишљењу, све зависи од створене ситуације и догађаја који су јој претходили. Ако француска армија, која је кренула са Рајне преко Баварске, нађе савезнике на Леху и Изеру, а и сама буде јака, онда ће бити прилично деликатна ствар избаџивање целе аустријске војске на Џн ради заштите престонице. Тиме ће бити наметнуто незгодно цепање снага. А ако се цела војска концентрише у Тиролу, остављајући отворен пут ка Бечу, то би био врло опасан начин, нарочито ако се има посла са предузимљивим непријатељем.

У Италији, с оне стране Минчија, бочна одбрана са стране Тирола била би тешка, као и у Чешкој у односу на војску која долази из Саксонске, јер војиште не би билоовољно пространо.

Но највише разноликости пружа паралелно повлачење, ако се примени на Пруску која је у том погледу осетљива. За војску, која из Чешке улази у долину Елбе и Одре, тај би начин био савршен, док би био управо немогућ према француској армији која би долазила од Рајне, или руској од Висле, осим ако Пруска не би била у савезу са Аустријом. Ова разлика потиче услед географске конфигурације земље, којом се не само омогућавају, већ и помажу попречна кретања у велику дубину (од Мемела до Мајнца), а поразна су на кратким правцима и узаним просторијама, као што су јужне и северне покрајине (од Дрездена до Штетина).

Кад нека војска почне да се повлачи ма из којих разлога, настаје за њом неопходно гоњење.

Повлачење које се врши и у најбољем реду и са неначетом војском пружа ипак користи онаме који гони. Али када се оно врши после пораза и на велике даљине, онда постаје најопаснија ратна операција, код које се тешко је умножавају саобразно вештини коју непријатељ покаже при гоњењу.

Државност и активност при гоњењу зависиће, наравно, од карактера и предузимљивости команданата, али и од физичког и моралног стања обе војске. Тешко се могу дати апсолутна правила за све случајеве који се могу код гоњења догоđити, али се мора водити рачуна о следећем:

1. — Уопште је боље управити гоњење ка боку колоне него ка њеном зачелју. Нарочито кад се гоњење врши у сопственој земљи, где се без ризика може узети дијагонални, па чак и управни правац у односу на оперативски правац противника. Но, ипак, не треба се упуštати у сувише широке покрете, којима се може изгубити додир са непријатељем.

2. — Исто тако, уопште је препоручљиво да се у гоњење унесе што више државности и активности, нарочито када је гоњење резултат добивене битке, јер деморализација може тучену војску довести до потпуног расула.

3. — Редак је случај где би било упутно испустити непријатеља и пружити му мост спасења, упркос старој чимској пословици. То се ретко може догодити у случајевима када је слабија војска пожњела неочекиван успех.

Не бисмо могли више ништа важније додати поред довде рећеног, у погледу крупних комбинација за повлачење. Остаје нам још да укажемо на тактичке мере којима се олакшава извршење.

Једно од најсигурнијих средстава за добро извршење повлачења биће, ако се официри и војници сроде са идејом, да, ма са које стране непријатељ долазио, неће бити разлике у ризику ако се са њим води борба са фронта или зачеља. Поред тога, треба их уверити да се одржавањем реда може најсигурније очувати трупа која је принуђена на отступни марш. Баш у тим случајевима може се најбоље осетити важност јаке дисциплине, која је у свим временима била најсигурнија гаранција за одржање реда. Но да би се могла тражити дисциплина, мора се трупа добро снабдевати, иначе ће се растворити ради пљачке.

За команданта заштитнице треба тражити хладнокрвног човека и генералштабне официре, који ће знати унапред да оцене погодне тачке на којима се заштитница може зауставити у циљу успоравања непријатељског марша, и како би тамо извршили поседање главном трупом заштитнице и артиљеријом.¹ Повлачење треба вршити сукцесивно и са прихватом, повлачећи позадње делове на време, да се не би сувише ангажовали.

Пошто коњица може брзином лако да сустигне своју главину то се њеним ангажовањем у већим масама може омогућити лагано и методично повлачење. Она истовремено извиђа пут и дејствује на бокове те тако спречава непријатеља да изненађује и узнемирава поједине делове и да их отсеца.

Уопште узев, довољно је ако заштитница успева да непријатеља држи на пола дана марша далеко од главнице. Више од тога може бити рисканто и некорисно. Ипак, ако се позади налазе неки теснаци, који су осигурани сопственим трупама, онда она може узети дубљи рејон дејства и задржати се и на читав дан марша далеко од главнице. Јер теснацима се осигурава повлачење ако су потпуно у нашој власти, али се отежава ако их се непријатељ дочепа. Ако је армија врло велика и има по снази одговарајућу заштитницу, онда се заштитница може држати на дан марша далеко од главнице. Све ће зависити од њене снаге, природе земљишта и од непријатеља са којим се има послана. Ако непријатељ сувише притискује, онда се треба обазриво извлачити из његовог загрљаја, поготову ако се војска налази још у добром стању. У оваквим приликама треба се заустављати с времена на време, нападајући изненадно на непријатељску прет-

¹ Нису обичне особине које одликују доброг команданта заштитнице, нарочито код јужњачких војски. Маршал Неј био је у том погледу оно што се може најбоље пожелети за ту сврху. Руска војска се тиме одликује, јер постоји потпуно разумевање и подједнако душевно расположење код старешина и код војника.

ходницу, као што је радио надвојвода Карло 1796 код Нересхајма, Моро код Бибераха и Клебер код Укерата. Такав маневар успева скоро увек, јер противнападом изненађује трупе, које су рачунале само на лаке лаворике.

Прелаз река при повлачењу може такође довести до интересантних комбинација. Ако се ради о мањим рекама са сталним мостовима, онда је то исто што и пролаз кроз теснаце. Али ако се ради о некој великој реци преко које се мора подизати понтонски мост, онда је маневар знатно деликатнији. Све мере које се могу прописати треба предузети за заштиту мостовог трена, како не би дошао у опасност. Самим тим је довољно наглашено, да се војска мора зауставити најмање за пола дана марша испред реке. У овом случају и заштитница мора узети знатно веће отстојање од главнине него обично, само ако то дозвољавају месне прилике и непријатељске снаге. На тај начин војска би се могла пребацити преко реке без непосредног узнемирања. Треба само тако комбиновати покрете заштитнице, да она дође на положај испред мостова онда, када се последњи делови главнине пребаце. Изгледа, да би за тај пресудни моменат било добро, ако би се заштитница сменила свежом трупом, која би се унапред развила на познатом земљишту. Онда би заштитница прошла кроз ту трупу и пребацила се пре ње преко реке, а непријатељ би био изненађен ударишив на свежу трупу спремну за борбу, те би морао да успори своје гоњење. Тиме би се успело да сачека ноћ без штете, под чијим би окриљем нова заштитница прешла реку и порушила мостове.

Разуме се да трупе по преласку реке треба да се развију испред мостова и поставе артиљерију како би заштитиле прелаз делова заосталих на супротној страни.

Опасности којима се при овим прелазима излаже, у вези са мерама прёдострожности, јасно указују да је најбоље ако се унапред предузму мере за израду утврђеног мостобрана на месту где се имају поставити мостови. На случај да прилике не допуштају израду правилног мостобрана, може се бар на земљишту израдити неколико добро наоружаних редута, који ће много користити за заштиту прелаза последњих трупа.

Уколико су изгледи прелаза преко велике реке деликатни када непријатељ дејствује само у правцу зачела, утолико ће бити сасвим тешки, ако се то дејство буде проширило од чела до зачела, а сама река буде поседнута јачом снагом.

Најзначајнији пример ове врсте јесте прелаз Француза преко Березине, који је двоструко славан. Никада се једна војска није нашла у очајнијој ситуацији, нити се из ње извукла славније и умешније. Притиснута од глади и од студи, удаљена неких 500 миља од своје базе, обухваћена од непријатеља са чела и зачела на баровитим обалама реке и усред огромних шума, како се могла и надати на извлачење? Неоспорно, она је ову своју част скупо платила, а и погрешка адмирала Чичагова јој је помогла да се извуче из невоље, али тим није умањена част хе-

ројске одбране коју је извршила. Човек не зна чemu више да се диви, да ли оператиском плану којим су руске армије прикупљене из дубине Молдавске, од Москве и од Полоцка на Березину као на састанак у миру, а којим је француска војска могла бити доведена до капитулације пред страховитим непријатељем, да није било снаге гоњеног лава који је успео да себи пробије излаз.

Не треба дозволити да нас непријатељ сувише притисне и треба га обманути о месту прелаза разбијајући делове који ометају повлачење пре него што се гоњећи делови са њима споје. То су једине препоруке за ове прилике. Додајемо још да не треба, пре свега, дозволити да се западне у такву неприлику, јер се из ње тешко извлачи.

Као год што се војска у отступању труди да осигура мостове подизањем мостобрана или редута, тако ће и војска која гони гледати да предузме све мере за рушење тих мостова. Ако се повлачење врши низ тек реке, онда ће непријатељ бацити дрвене сплавове, гореће барке и воденице, као Аустријанци против Журданове армије 1796 код Неувида на Рајни, где за мало нису довели у питање армију са Сambre и Мезе. Исто је то радио и надвојвода Карло 1809 приликом злогласног прелаза код Еслинга. Он је прекинуо мост на Дунаву и довео Наполеона до ивице пропasti.

Слаба су средства којима би се могао подићи мост заштићен од таквих напада, осим ако се има времена да се израде запреке са пилотима. Исто тако може се помоћу каблова повезати неколико бродова, који би задржавали низ воду бачени материјал и погасили гореће барке.

Члан XL

О маршевским кантонманима и зимском настањивању

О овом предметуписано је врло много, а он стоји у тако слабој вези са нашим делом, да ћемо му посветити само неколико речи.

Кантоновања у току самог рата претстављају доста деликатну операцију. Ма колико кантонмани били збијени, ипак су толико широки да се лако излажу нападу непријатеља. У земљама које имају доста великих вароши, као у Ломбардији, Саксонској, Холандији, Швапској и старој Пруској, кантоновања су много лакша него што је случај са земљама где су вароши ретке. У њима се лакше налазе и намирнице, а што је главно, добијају се склоништа која су близу једно до другога тако, да је омогућен скупни смештај великих јединица.

Зимско настањивање теже је извести у Пољској, Русији, једном делу Аустрије и Француској, у Шпанији и Јужној Италији.

Некад је крајем октобра свака страна улазила у кантонмане, сводећи зимске акције на узајамна хватања понеког изолованог батљона са претстражом. То је било партизанско ратовање.

У 1674 извршио је Тирен преглед на зимски кантонман Аустријанаца у горњем Алзасу. Та операција најбоље показује шта се све може предузети против непријатељских кантонмана, и шта, с друге стране, треба предузети да себе заштитимо од таквих непријатељских подухвата.

По моме мишљењу у томе се погледу могу дати ова правила: да се трупа распореди у кантонман на што мањој просторији, која има приближно једнаку ширину и дубину, како не би била сувише развучена што је тешко и у погледу прикупљања људства, а лако се и пробија; да је кантонман заштићен неком реком или предњом линијом трупа под баракама и ојачаним пољским заклонима; да се одреде зборишта тако, да се на њих може увек стићи пре непријатеља; да се прилази ка војсци поседну сталним коњичким патролама; и, најзад, да се устале сигнали за узбуну на случај обзивног напада.

У зиму 1807 Наполеон је укантоновао своју војску позади Пасарге према непријатељу. Само су претстраже биле под баракама у близини градова Гутштата, Остерода итд. Та војска имала је више од 120 хиљада људи и била је велика вештина да се толика снага издржи и исхрани до јуна месеца. Истина, земља је за ту сврху била погодна да се тако што ретко може наћи.

Као што смо напред рекли, војска од 100 хиљада може се сместити у један прикупљен кантонман само у крајевима који обилују варошима. Уколико је она већа, утолико расту и тешкоће. Али, уколико се смештајна просторија повећава услед повећања бројног стања, утолико се повећавају и средства за отпор сваком непријатељском продирању. Главно је омогућити прикупљање 50 до 60 хиљада људи у року од 24 сата. Са толиком снагом, и сигурношћу да ће се она убрзо још више појачати, може се истражити у отпору до потпуног прикупљања целе војске ма како она била велика.

Поред свега тога, неоспорно, биће тешкоћа, ако се према себи има непријатељ који се налази прикупљен и има намеру да нас узнемирава. Из тога излази да се на други начин армија не може мирно одмарати, у току зиме и у току рата, осим ако се са фронта осигура неком реком или закључи примирје.

На стратегиским положајима, које у току рата поседа војска било на маршу, на становању или у очекивању момента за предузимање офанзиве, она ће, вероватно, заузимати збијени смештај. Овакви начини кантоновања траже од команданта да предвиди све што се од непријатеља може очекивати. Војска мора заузети просторију која је доволно велика да јој омогући снабдевање за време становања и да дочека појаву непријатеља под што повољнијим условима. Та два условия није тако лако измирити. Најбољи је начин ако трупе заузму просторију мање више квадратног облика, тј. исте ширине и дубине. На тај начин

ће се непријатељ моћи дочекати са подједнаком готовошћу па ма на којој се тачки ратишта појавио. Ако се девет дивизија распореде тако на растојањима од по пола дана марша, оне ће се моћи све прикупити у року од 12 сати око централне дивизије. У оваквим случајевима има се применити све оно што је прописано за зимско становаште.

Члан XLI

О десантима

Десанти спадају у најређе ратне операције, које су и понајтеже ако се врше у присуству добро припремљеног непријатеља.

Откада је пронађена артиљерија и произвела оне велике промене у морнарици, транспортни бродови су толико зависни од бојних колоса са три палубе наоружане стотином ратних громова, да се десант једне армије не може ни замислiti без помоћи многообројне флоте са оваквим бродовима, који господаре морем бар до искрцавања.

Пре тога изума транспортни бродови били су у исто време и ратни бродови. Они су се по потреби кретали веслањем и били су лаки тако да су могли ићи поред обале. Њихов број био је сразмеран броју трупа одређених за укрцавање. И, ако не би било буре, могло би се са њиховим операцијама комбиновати скоро исто тако као и са операцијама копнене војске. Зато је у старој историји било примера већих искрцавања него у савременој историји.¹

Свима су познате велике флоте Персијанаца на Црном Мору, Босфору и Архипелагу и многообројне војске Ксеркса и Дарија које су транспортуване у Тракију и Грчку; затим бројне експедиције Картагињана и Римљана у Шпанију и Сицилију, Александрове експедиције у Малу Азију, Цезарове у Енглеску и Африку, Германикове на утоку Елбе, крсташке експедиције и експедиције северних народа у Енглеску, Француску и Италију.

После проналаска топа, била је преславна Арамада Филипа II једини огромни подухват све до оног Наполеоног против Енглеске у 1803. Све друге прекоморске експедиције биле су делимичног карактера. Тако смо имали експедиције Карла V и Себастијана Португалског на обалама Африке. Затим неколико десанта, као што су били француски у Северној Америци, Египту и Св. Доминику и енглески у Египту, Холандији, Анверсу и Филаделфији, који долазе у исту категорију. Овде не рачунам Ошов покушај против Ирске, који није успео, и служи нам само као доказ са каквим су тешкоћама скопчане овакве операције.

Велике армије које се држе сада по великим државама не допуштају да буду нападнуте десантима од по 30 до 40 хиљада

¹ Треба видети у првом делу ове књиге главу III, члан 29, где су изнета главнија прекоморска искрцавања.

људи. Према томе, тако се нешто може предузимати само против другостепених држава, јер би било врло тешко укрцати 100 до 150 хиљада људи са огромном артиљеријом, муницијом, коњицом итд.

Ипак, умало што нисмо и у нашим данима видели решење огромног проблема о великом десантима, ако је тачно да је Наполеон имао ма кад озбиљну намеру да се са 160 хиљада ветерана пребаци из Булоње на Британска Острва. Пошто по несрећи није дошло до извршења овог колосалног пројекта, то је и ово важно питање остало под непрозирним велом.

Није било немогуће сакупити 50 француских линиских бродова у Ламаншу обманувши Енглезе. Ово прикупљање било је скоро извршено. Тада би при повољном ветру пребацивање могло бити извршено за два дана и предузето искрцање. Али шта би било са армијом ако би некакав јак ветар растурио флоту са ратним бродовима и ако би се Енглези, ојачани, повратили у Ламанш и тамо је потукли или натерали да се повуче у своје луке?

Потомство ће жалити што овај подухват, који се може видети једаред у вековима, није био изведен до краја или бај покушан. Сигурно би се том приликом многи храбри упокојили. Али, зар они нису исто тако и са мање користи покошени у давницама Швапске, Моравске, Кастилије и у португалским планинама и литванским шумама? Који се смртни не би прославио ако би допринео просуђивању о највећем процесу који се икад појавио између две велике нације? Ипак, ће у том покушају наши потомци наћи једну од највећих поука коју пружа наше столеће у погледу припрема које су за овај десант извршene и за студију војника и државника. Свеколики радови који су вршени на обалама у 1803 и 1805 биће најмаркантнији споменици Наполеонове активности, проницљивости и умешности. Немам доста речи да то довољно препоручим студијама младих војника. Ако претпоставимо и могућност да би успео један такав велики десант, предузет тако близу као што је од Булоње до Довера, да ли би слична армада успела ако би имала дужу пловидбу до свог циља? На који би се начин извршио покрет тих многобројних малих бродова у току од само два дана и две ноћи? И каквим би се све могућностима изложила та експедиција на широј мору са својим лаким лађицама? Осим тога, настаје питање опреме, артиљерије, муниције и снабдевања намирницама и водом, што се све мора на бродове укрцати.

Искуство је показало тешкоће удаљене експедиције чак и са снагама које не би биле веће од 30 хиљада људи. Према томе, десант са толиком снагом може се извршити само у ове четири претпоставке:

1. — против колонија и усамљених поседа;
2. — против другостепених сила које не би могле одмах да се одупру;
3. — ради извршења моментане диверзије или привременог заузета неке важне тачке;

4. — ради диверзије која има и војничку и политичку сврху против неке државе већ ангажоване у великом рату, но чије се трупе боре далеко од места искрцања.

Тешко је подвести под правила овакве врсте операција. Потребно је, углавном: обманути непријатеља о месту искрцања; изабрати пристаниште где се искрцање може вршити једновремено; искрцање вршити што живље и што пре се дочепати ослоне тачке на обали, којом ће се омогућити поступни развој трупа, и што пре искрцати артиљерију на копно ради потпоре и заштите искрцаних трупа.

Код ових искрцања постоји велика тешкоћа, јер велики транспортни бродови не могу да се примакну уза саму обалу. Услед тога мора се искрцање вршити помоћу шалупа и чамаца, што траје дugo и сувише поступно. Ово је погодно за непријатеља ако само има мало средстава за одбрану. Ако је при том море макар мало узбуркано, трупе се излажу многим и великим незгодама, јер шта може пешадија, нагомилана у чамцима и изложена таласима и морској болести, при чему су војници скоро неспособни да употребе своје оружје?

Што се тиче бранчиоца, он има само да води рачуна да своје трупе сувише не растури због тога што би хтео све да заштити. Немогуће је поставити на, сваком пристаништу обалске батерије и развити батаљоне за одбрану. Треба поглавито осигурати приступе ка тачкама којима се штите важни објекти. Треба усталити сигнале по којима ће се одмах сазнати место искрцања, па тамо прикупити сва одбранбена средства пре него што непријатељ успе да чврсто стане ногом на обалу са својим снагама.

Од облика обала зависиће и десант и одбрана. Има крајева чије стрме обале не допуштају ни приближавање бродова, а ни приступ трупа на копно. Такве се тачке знају и пошто их нема много, лако се осматрају, те је десант на њих утолико тежи.

Десанти имају и стратегиску важност, која се мора истаћи. Начелно, континентална војска мора да се чува да јој главне снаге не дођу никад између непријатеља и морске обале. Супротно томе, војска која долази с мора, мора увек да води рачуна да јој главна снага буде у вези са обалом, јер је обала њен отступни правац и њена база за снабдевање. Из истих разлога ће њена главна брига бити да себи обезбеди једну утврђену луку, или бар неки земљоуз, чији се приступ може лако утврдити, а налази се у близини доброг пристаништа. На случај неуспеха, тиме се омогућава укрцање без журбе и без губитака, благодарећи полуострву на коме су трупе заштићене за време ове операције.

Глава шеста
О ЛОГИСТИЦИ
или практичној вештини кретања армија

Члан XLII

Неколико речи о логистици уопште

Да ли је логистика искључиво наука о појединостима? Да није, напротив, наука општег карактера која чини један од најглавнијих делова ратне вештине? Или, најзад, да није то уобичајени назив којим се површино означују поједине гране генералштабне службе, односно разних средстава која се имају примењивати при ратним оперативним комбинацијама?

Ова ће питања изгледати чудна онима који су дубоко уверени да се о рату нема више шта говорити, и да нема смисла тражити неке нове дефиниције кад им изгледа све добро дефинисано. Што се мене тиче, ја сматрам да се добрим дефиницијама расветљавају схватања и признајем да сам скоро у забуни како да решим ова питања, која изгледају тако проста.

У првим издањима овог дела ја сам, по примеру многих војника, уврстио логистику у ред извршавања генералштабне службе у детаљима, који спадају у опште одредбе ратне службе са специјалним упутствима за команданте логора. Овакво уверење је последица предрасуда освештаних временом. Реч логистика постала је, као што знамо, од израза мажор *général de logis* (или на немачком *Quartiermeister*), а то је нека врста официра, којима је некада била дужност да врше смештај трупа по кућама или логорима, да дају правац колонама и да их развијају на терену. У томе се састојала сва логистика, која је, као што се види, обухватила углавном обичну кастраметрију.¹ Али према новом начину ратовања без логоровања покрети су постали сложенији те се компликовала и генералштабна служба. Начелник штаба сада

¹ Подизање и уређење пољских логора. — Прим. ред.

има дужност да спроведе идеје главнокомандујућег до крајњих тачака ратишта и да му прибавља податке на основу којих ће руководити операцијама. Дужност му је постала да води рачуна о свим тим комбинацијама, да их спроводи и објашњава, па и да контролише њихово извршење како у целости, тако и у појединостима. Те дужности су, dakле, обухватиле вођење целога рата.

Према томе, и спрема једног начелника штаба мора да обухвати разне делове ратне вештине. И, ако се све то подведе под наслов логистике, онда не би била довољна ни оба дела надвојводе Карла, ни обимни уџбеници Гибера, Ларош-Ејмона, Бусмара и маркиза Тернеја, да се обухвати потпун садржај једне такве логистике. Јер, она, уствари, значи скоро целу науку о примењивању свих војних наука.

Из овога напред може се извести природан закључак да ста-ра логистика није више довољна као ознака генералштабних знања. Садање дужности генералштаба, ако он треба да потпуно одговори своме задатку, треба да буду означене у делу о доктрина-ма и правилским одредбама. На државним управама је да у том погледу узму иницијативу, и да издаду потпuno разрађене прописе, у којима се одређују дужности и права команданата и генералштабних официра и даду јасна и прецизна упутства у погледу метода, по којима ће најбоље одговорити својим дужностима.

Некад је austrijski генералштаб имао сличан упут, али, пошто је мало застарео, то више одговара старом него новом начину ратовања. То је, уосталом, једино дело ове врсте које је мени дошло до руку. Не сумњам да постоје и друга дела, било јавна или поверљива, али отворено признајем моје незнაње у том погледу. Неки генерали, као Гримоар и Тиебо објавили су потсетнике из генералштабне службе. Нови краљевски генералштабни кор у Француској објавио је више поједињих упутстава, али једно потпуно дело, које би одговарало овој сврси, не постоји још нигде. Мислим да генерал Бутурлин има намеру да ускоро изда за своје официре једно такво упутство као начелник позадине. Било би пожељно да он то изда без обзира када, јер ће њиме сигурно пружити нову светлост у погледу овог интересантног предмета, о коме се мора још много расправљати.

Пошто је стара логистика била само наука о појединостима за регулисање маршева, а дужности данашњег генералштаба обухватају највеће стратегиске комбинације, то се мора узети логистика само као део генералштабних наука. Зато јој се мора дати и други развој и из ње створити нова наука, која неће бити само наука генералштабне струке већ и највиших команданата.

Да бисмо се у то уверили, навешћемо главне тачке, које она треба да обухвати у погледу свега што се односи на покрете армија и на задатке који из њих произистичу:

1. — Припремити унапред сав материјал потребан за покрет армија, односно за почетак рата. Израдити заповести, упутства и маршруте за прикупљање и за почетак дејства. (Ово одговара

ономе што се сада назива мобилизацијом, о чему ће бити говора у завршном поглављу).

2. — Добро разрадити све наредбе главнокомандујућег у погледу разних подухвата, као и пројекте за напад и за борбе које се могу унапред предвидети и проучити.

3. — Са командаантима инжињерије и артиљерије припремити све мере у погледу стварања депа на појединим погодним тачкама и у погледу фортификациских радова потребних за помагање војних операција.

4. — Наредити и уредити извиђања свих врста и прибавити њиховом помоћу и помоћу шпијунаже што тачније податке о положајима и покретима непријатеља.

5. — Предузети све мере за добро извршење покрета наређених од главнокомандујућег. Регулисати покрет разних колона тако да се изврши у реду и укупно. Настати да се припреме и искористе сва средства потребна за удобност и сигурност маршевања. Регулисати начин и време одмора и преданака.

6. — Одредити претходнице и заштитнице и засебне колоне, било као побочнице, било ради других сврха, и издати им добра упутства. Снабдети све те делове средствима потребним за извршење својих задатака.

7. — Усталити обрасце и упутства за командаите поједињих корпуса и њихове штабове како у погледу поделе трупа на колоне у домаћају непријатеља, тако и у погледу њиховог што лакшијег развоја при прелазу у борбени поредак, према земљишту и непријатељу.¹

8. — Одредити за претходнице и друге издвојене делове добро изабране тачке прикупљања на случај напада од стране јачег непријатеља и означити им на какву помоћ могу рачунати за случај потребе.

9. — Регулисати и контролисати покрет пртљажних, бојних и профијантских комора и завојишта како оних у саставу колона, тако и оних које маршују позади, тако да не ометају покрете трупа, а да ипак буду у близини. Предузети мере реда и сигурности како на маршу, тако и на одморима и у парку.

10. — Водити рачуна о правилном пристизању комора које имају да снабдевају хамирницама и муницијом. Обезбедити прикупљање транспортних средстава како пописаних у земљи, тако и војних, и регулисати им употребу.

11. — Одредити постављање логора и вршење службе у њима у погледу мера сигурности, реда и полициске службе.

12. — Одредити и организовати операцијске правце и етапне линије, као и комуникације за делове који маршују изван операциског правца. Одредити официре погодне за командовање позадином војске и за њено организовање. Водити рачуна о сигурности самосталних одреда и комора и издати им добра упутства.

¹ Ради се о општим упутствима и обрасцима који нису устаљени за сваки дневни марш.

Водити рачуна о добром одржавању комуникација између армија и основице.

13. — На линији основице уредити депо за конвалесценте, осакаћене или болешљиве, пољске болнице и трупне радионице, и све то осигурати.

14. — Имати тачне податке о свима самосталним одредима како на боковима, тако и позади, бринути се за њих и за њихово прикупљање када више не буду потребни. Према потреби одредити им центар прикупљања из кога створити стратегиску резерву.

15. — Организовати маршевске батаљоне или чете за прикупљање растуреног људства и мањих одељења, која се налазе у покрету између фронта и позадине.

16. — На случај опсадне војне уредити и контролисати трупну службу по рововима. Споразумети се са командантом инжињерије у погледу радова који се имају прописати трупама, и о начину испада и јуриша.

17. — Код повлачења предузети мере предострожности за осигурање реда. Поставити прихватне делове који ће прихватити и заменити заштитне делове. Наредити интелигентним генералштабним официрима да извиде све тачке на којима би се заштитница могла задржати са успехом ради добитка у времену. Предвидети унапред *Impedimenta*¹ на маршу како се не би ништа оставило на путу.

18. — Извршићи поделу кантонмана на трупе, одредити за сваки део знак за узбуну и место прикупљања, прописати мере предострожности и стално контролисати да се наређења тачно извршавају.

При испитивању ових прописа, који би се могли још повећати многим детаљним одредбама, свако мора доћи до закључка да су ово исто толико дужности главнокомандујућег колико и његовог штаба. То је истина коју смо ми малочас прокламовали. Зато је неоспорна потреба дати команданту добар штаб за извршење како би се он могао посветити искључиво дириговању операција. Према томе, њихове су дужности нераздруживе, и тешко војсци у којој ово јединство не постоји! А то се сувише често догађа прво зато, што су и команданти људи са манама, а затим и зато, што у војсци има увек интереса и намера које су наперене против начелника штаба.²

Не треба очекивати од овог нашег „Кратког прегледа“ да он дâ све тачке ћве скоро универзалне генералштабне науке. Јер, пре свега, генералштабу свака држава даје шире или ужи дело-

¹ Сметње — Прим. прев.

² Команданти артиљерије и инжињерије и начелник интендантуре сматрају да треба да сарађују са командантом, а не са начелником штаба. Наравно, ништа не треба да омета њиховом директном општењу са главно-командујућим, али само у присуству начелника штаба, предајући му сву њихову преписку. Друкчије настаће забуне.

круг рада, тако да би за сваку војску требало и други уџбеник. Поред тога, многи детаљи налазе се у делима која смо напред поменули, као и у делу пуковника Лалмана под насловом: „Расправа о помоћним ратним операцијама“, у делу маркиза од Тернеја и у првој књизи надвојводе Карла под насловом: »Grundsätze der höheren Kriegskunst«.¹

Ограничено је да наведем неколико мисли о првим члановима напред изложених одредаба:

1. — Мере, које треба да предузме један генералштаб у погледу припрема за рат, обухватају све оно чиме се омогућава успех првог оперативног плана. Треба се прегледима различитих служби уверавати да ли је сав материјал у добром стању. Треба извршити преглед и попуну коња, кола, кара, запрега и запрежног материјала, и обуће. Даље, треба имати у реду и спремне за покрет: мостове тренове, пионирски алат, артиљеријски и опсадни материјал, ако мора да се креће као и завојиште.

Ако рат почиње у близини великих река, треба унапред припремити понтоне и покретне мостове и привући их тамо где се мисли вршити прелаз. Треба одредити интелигентне официре, који ће извршити избор места која су погодна за укрцавање и прикупљање. При томе одабрати места која нуде повољне изгледе за успех у погледу објеката који се налазе на супротној обали.

Генералштаб ће припремити и тинерере за све делове војске ради прикупљања на зборној тачки. При томе обратити пажњу да покрети буду тако упућени да по њима непријатељ не може никако назрети наше намере.

Ако је рат офанзиван, онда треба са инжињерским командантима извршити радове у близини оперативске основице у погледу постављања потребних мостобрана или утврђених логора.

Ако је рат дефанзиван, онда ће се ови радови извршити између прве одбранбене линије и основице.

2. — Најглавнији део логистике је несумњиво онај, који се односи на састављање наређења за марш или напад, које је издао главнокомандујући, а разрадио његов штаб. Главна способност једног команданта је баш у томе, да на основу добро смишљеног плана олакша његово извршење давањем јасних наређења. Ма да је то посао његовог начелника штаба, ипак ће заслуга припадти команданту, ако је велики војсковођа. У противном, начелник штаба ће морати да допринесе оно што је у могућности, саветујући се са одговорним командантом.

Лично сам имао прилике да осетим употребу та два супротна начина у овој важној службеној грани. Први би се начин могао назвати: стара школа. Он се састоји у свакодневном издавању општих заповести за покрете војске. Те су заповести испуњене масом детаља, изражене донекле на школски начин. Ово није умесно, утолико пре што се заповести упућују обично командантима корпуса, који су довољно искусни људи, и није потребно

¹ Основе више ратне вештине. — Прим. ред.

да се воде за руку као потпоручници који су тек изишли из школе.

Други начин се састоји у издавању посебних наредаба, какве је Наполеон слao својим маршалима. У тим наредбама било је прописано само оно што се дотичнога тиче, дајући му још само податке о корпусима који са њим садејствују десно или лево. Никад им нису пружани подаци о операцијама целе војске.¹ Моје је уверење да је он оваквим начином или хтео да тајанственим велом прикрије своју комбинацију у њеној потпуности, или се бојао да општа заповест не дође непријатељу у руке и ода све његове намере.

Нема сумње да је врло добро ако се сопствене намере очувају у тајности. И Фридрих Велики говорио је с правом ако би његова спаваћа капа знала шта се кува у његовој глави, он би је бацио у ватру. Овакав начин је и могао да се примењује у доба Фридрихово, када је сва његова војска логоровала око њега. Али на начин како је маневровао Наполеон и како се данас ратује, да ли је могуће очекивати неку сарадњу од комandanата, који не знају шта се око њих догађа?

Бољи је други начин; али могла би се узети средина између Наполеоновог лаконизма, који је понекад био увредљив, и оног ситничарења са којим се наређивало искусним генералима, као: Барклaju, Клајсту и Витгенштајну, а које су они морали расчлањавати и понова састављати по доласку на положај. Овај наивни начин утолико је био незгоднији што је при сусрету са непријатељем био неизводљив.² Мислим да ће бити доволно, ако се комandanтима издаду посебне заповести уколико се односе на рад њиховог корпуса, и да им се унеколико речи шифрира општи задатак и њихова улога у том задатку. За сваку сигурност, тај задатак може се поред шифре и саопштити усмено неком официјиру, који је у стању да га схвати и пренесе. На тај начин ће се и осигурати и тајност и јединство у раду.

У сваком случају, састављање заповести врло је важна ствар, ма да заповест не даје увек оно што се од ње с правом очекује. Сваки даје упутства према својим погледима, своме карактеру и својим способностима, и ништа не може дати тако сигурну слику о степену способности једног комandanта, као лагано читање заповести које је он издао својим потчињеним. То је најбоља биографија која се може пожелети.

¹ Мислим, да је при преласку преко Дунава пре Ваграма и у почетку другог рата од 1813 Наполеон изменио тај свој начин издавши општу заповест.

² Можда ће ми се пребацити да овде забрањујем начелницима Главног генералштаба чак и оне детаље које сам напред навео као њихове главне дужности. То би било неправедно. Ови детаљи стварно спадају у надлежност само генералштаба, а то не значи да се они не могу повериити делегату који се придаје сваком корпусу који самостално дејствује. Генералштаб ће имати доста послана диригујући радом целине и да пази на кретање оног корпуса који иде са Врховном командом. Дакле, нема овде никакве контрадикције.

Али, треба да завршимо ово удаљавање од предмета да бисмо прешли на следећу тачку о маршевима.

3. — Кад се војска прикупи, и треба да приступи извршењу неког задатка, онда је треба целу покренути са прецизно издатим наређењима, предузимајући све мере да у свом покрету буде добро обавештена и осигурана.

Има две врсте кретања: једна, која се врше далеко од непријатеља, и друга, која се врше у близини непријатеља, било да се ка њему наступа или од њега отступа. Нарочито је код ових маршева било у последњим ратовима много промена. Раније су војске ступале у контакт тек после вишедневног борављања једне према другој. Тада је нападач почињао дејство помоћу пионира, који су предузимали израду путева за разне колоне. Данас се ступа у контакт много брже, и користе се само постојећи путеви. Али, у сваком случају, важно је да на маршу пионирни и сапери буду придати претходници ради крчења пролаза, уклањања препрека, постављања мостића преко потока и одржавања комуникација између појединачних делова војске.

Према данашњем начину маршевања, прорачун времена и даљина постали су компликованији. Пошто свака колона има да прелази различне даљине, то се мора комбиновати час њиховог поласка и упутства која им се дају у погледу: 1. — даљина које се имају прећи, 2. — материјала који свака колона носи собом, 3. — природе земљишта с погледом на веће или мање тешкоће, 4. — препрека које непријатељ може иставити, и 5. — степена важности марша од чега зависи да ли да се маршује отворено или прикривено.

С погледом на овакво стање ствари, изгледа да је најсигурнији и најпростији начин за наређење покрета како главним деловима, тако и оним који образују крила армије или не маршују у колони са штабом армиске команде, ако се детаљи регулишу према способности команданта дотичног дела армије, водећи рачуна да се сви навикавају на велику тачност. Дакле, према томе, треба само одредити тачку и циљ марша, пут и час у који се рачуна да трупа треба да буде на месту. Треба још означити и трупе које иду истим путем и оне које иду путевима са стране ради одржања везе. Најзад ће се дати подаци који се знају о непријатељу, и означити правац за повлачење на случај потребе.¹

Што се тиче свакодневних детаља, како ће команданти корпуса формирати своје колоне и развити их на положају, мешање у то спадало би у ситничарење које може донети више штете него користи. Потребно је стално контролисати да ли се маршује према правилима или по устављеним навикама, али ипак, оставити командантима слободу у погледу организације марша, како би стигли у одређено време на означену тачку. Ако би они своју

¹ Ово Наполеон није никад чинио, јер није хтео дозволити да се унапред верује у могућност неуспеха. Код многих маршева то је стварно излишна предострожност, али има случајева где је неопходна.

дужност пренебрегли, било грешком или рђавом вольом, онда их уклонити из армије. Код повлачења, које се врши по ешелонима на истом путу, мора се тачно одређивати време поласка и време одмора.

Није потребно напомињати да свака колона треба да има претходницу и бочна осигурања. Поред тога, нужно је, чак иако јединица не иде на челу колоне, да на свом челу има потребне делове пионира и сапера са алатом, ради уклањања сметњи на маршу и спречавања незгода које би се могле догоditи. По неколико од ових радника треба дodelити и свакој коморској колони, па чак и једну лаку екипу ногара за подизање малих мостова, што може бити од велике користи.

4. — Пред армијом често иде општа претходница, или у модерном рату корпус за борбу, имајући на крилима посебне претходнице. Честа је појава да резерве и центар маршују заједно са штабом, а обично и општа претходница иде истим правцем тако да се половина армије налази на том средњем путу. У тим случајевима треба предузети нарочите мере да се спречи нагомилавање. Понекад се догађа да је тежиште ситуације на једном крилу, тада се и резерва и штаб, па каткад и сама општа претходница, премештају на ту страну. У том случају све оно што смо напред рекли у погледу кретања на централном правцу преноси се потпуно на дотични крилни правац.

Важно је да претходнице прате добри генералштабни официри, који су способни да процењују кретање непријатеља и да о томе обавештавају главног команданта, да би му пружили податке за његове одлуке, што ће са своје стране чинити и командант претходнице. Разуме се да ће општа претходница бити састављена из лаких трупа свих родова војске, а главна трупа мора бити састављена из најбољих трупа и драгона извежбаних за борбу пешке. Затим, треба да има товарну артиљерију, понтонире, сапере итд. са лаким ногарима и понтонима за прелаз мањих река. Није лоше ако се има и неколико карабинијера добрих стрелаца. Један топографски официр треба одоко да крохира терен на пола миље са сваке стране пута. Најзад, неопходно је да се претходници додаду нередовни коњаници као извиђачи како ради поштеде добрe коњице, тако и због погодности нередовних коњаника за овај посао.

5. — Уколико војска напредује и удаљава се од своје основице, закони добрe логистике прописују организовања операционског правца по етапама, које ће служити за везу између војске и њене основице. Генералштаб ће те етапе поделити на зоне са по једном вароши као центром, која ће служити за настањивање и бити извор снабдевања. Ако се не може наћи утврђено место, онда се бира најзгоднија обична варош.

Ако узмемо да се ове етапе постављају на раздаљини од 5 до 10 миља, односно просечно око 7—8 миља, може се рећи да на отстојању од 100 миља треба око 15 оваквих етапа. За њихово формирање треба 3 до 4 етапне бригаде. Свака етапа имаће свога

команданта са делом трупа или војника конвалесцената. Они служе за одржање реда и заштиту земаљских власти (ако су ту остале). Они дају страже за релејне станице и спроводнике. Командант се стара о одржању путева и мостова.

Уколико је могуће треба створити и ручне магацине и парк од потребног броја кола за сваку етапу, односно за центре бригада.

Команде дивизиских области треба поверити мудрим и способним генералима, јер поглавито од њихових способности зависи сигурност војних комуникација.¹ Ове обласне дивизије могу према потреби бити претворене у стратешке резерве, као што смо већ поменули у чл. 23. За одржавање комуникација биће довољно неколико добрих батаљона ојачаних појединим деловима. Они би били стално у покрету од фронта ка основици и обратно.

6. — Што се тиче логистичких и тактичких мера, које предузима генералштаб за прелаз из маршевског поретка у разне поретке за борбу, то је исто толико важна колико и компликована студија. Поменули смо раније три дела у којима је ово питање доста расправљано, што нам даје могућности да се не упушимо и ми у ту тешку област. Ова питања могу се расправљати само помоћу детаља из којих су састављена поменута дела, а то излази из оквира нашег дела. А шта би се још могло рећи после две свеске де Тернеја и његовог коментатора пуковника Коха, у којима су објашњене све логистичке комбинације кретања трупа и разни поступци формирања? Ма да су неки од ових поступака тешко остварљиви у близини непријатеља, ипак је корисност ових књига неоспорна, бар у погледу претходних покрета, који се врше изван непријатељског додира. Благодарећи овим делима, расправи Гиберовој и првом делу надвојводином (*Grundsätze der höheren Kriegskunst*), можемо се лако поучити о свима операцијама логистике. Преко њих не можемо прећи ћутке, а биће у складу и са ћашим планом ако их означимо.

Пре него што се удаљимо од овог интересантног предмета, дужност ми је да поменем неколико значајних догађаја ради оцене целокупне важности добре логистике. Први је задивљујуће прикупљање француске војске у равницама Гере 1806, а други улазак у рат 1815.

Код оба ова догађаја Наполеон је умео са невероватном тачношћу да изврши прикупљање на одлучујућој тачки оперативске зоне свих колона, које су кренуле са врло растурених тачака, и да тако осигура успех рата. Избор одлучујуће тачке је мудра стратешка комбинација, а прорачун покрета је логистичка комбинација, која је изишла из његовог кабинета. Дуго се држало да

¹ Можда ће се рећи да су у националном ратовању ове етапе неостварљиве. Не велим да оне неће понекад бити јако изложене, али баш због тога морају бити још разграниче, јер су врло потребне. На правцу Бајон-Мадрид била је линија таквих етапа, која је четири године успевала да одолева нападима партизана. Једно време је та линија продужена до Кадикса, ма да је заробљено неколико коморских делова.

је Бертије био редактор његових наређења, која су била рађена са великим прецизношћу и обично издата јединицама са пуном јасношћу. Имао сам стопут прилике да се уверим о погрешности таквог уверења. Сам цар био је прави начелник свога штаба. Он је имао шестар којим је обухватао простор од седам до осам миља у правој линији (што по кривинама пута чини око девет до десет миља). Нагнут или каткад и лежећи на карти, на којој су положаји његових корпуса и претпостављени положаји непријатеља маркирани чиодама разне боје, он је из тог положаја наређивао своје покрете са сигурношћу коју је тешко себи тачно замислити. Шарајући својим шестаром живахно по карти он је једним погледом процењивао по неколико маршева, који би били потребни његовим корпусима за пристизање на дату тачку у одређено време. Затим је постављао своје чиоде у та нова места, и сравњујући брзину марша коју треба означити свакој колони, и одређујући по могућству и време поласка, издавао је наређења, која сама за себе могу да му прибаве славу.

Тако је он довео Неја са језера Констанце, Лана из Горње Швалске, Сулу и Даву¹ из Баварске и Палатината, Бернадота и Ожера из Франконије и царску гарду из Париза, прикупивши их све на три паралелна пута, који избијају на истој висини на просторију Салфелд-Гера-Плауен. А у том времену нико ни у војсци, као ни у Немачкој, није имао појма о свим покретима који су изгледали тако компликовани.¹

Исто тако 1815, у времену када је Блихер спокојно кантоновао између Сambre и Рајне, а лорд Велингтон давао и примао свечаности у Бриселу, очекујући обојица налог за освојење Француске, Наполеон, за кога се мислило да је у Паризу заузет свечаним политичким церемонијама, јурио је као стрела ка Шарлероу, праћен својом тек реорганизованом гардом. Он је наступао ка Блихеровом распореду са колонама које су се појављивале са свих тачака на хоризонту. Те су колоне са ретком тачношћу стизале 14. јуна у равнице Бомона на обалама Сambre. (А сам Наполеон из Париза кренуо је тек 12. јуна).

Комбинација ових двеју операција заснивала се на вештом стратегиском прорачуну, а њихово извршење претставља ремек дело логистике. Да би се могло судити о важности тих мера, изнећу два супротна случаја, где логистичке погрешке замало нису постале фаталне. Наполеон је услед оружаша Аустрије 1809 био сигуран да ће са том државом заратити, па је кренуо из Шпаније. Хитно је наредио Бертијеу у Баварској деликатан задатак да прикупи војску која је била растућена од Браунауа до Штрасбурга и Ерфурта. Даву се враћао из Ерфурта, Удину из Франкфурта, Масена, који је био на путу за Шпанију, вратио се преко Штрасбурга за Улм; Саксонци, Баварци и Виртембержани кретали су сваки из своје земље. Сви ти корпуси били су раздвоjeni

¹ Изузимам ипак мали број официра, који су били способни да ово схвате, према предњем примеру.

великим даљинама, а Аустријанци, који су одавно били прикупљени, могли су лако провалити у ту паучину и разбити или уништити њене делове. Наполеон је због тога био неспокојан, па је наредио Бертијеу да војску прикупи око Регенсбурга, ако рат не почне до његовог доласка, у противном, да се то прикупљање изврши више уназад, око Улма.

Није тешко погодити разлог овој двострукој алтернативи. Ако би рат започео, Регенсбург би био сувише близу аустријске границе, да би се код њега вршила концентрација снага, јер би се могло догодити да се усамљени корпуси баце усред 200 хиљада непријатељских војника. Одређујући Улм за концентрациску просторију, војска би се тамо раније сјединила, или би бар непријатељ морао да маршује шест до седам дана више да би до ње доспео. А то је у обостраној ситуацији била главна ствар.

Није било потребно бити геније да би се ствар разумела. Међутим, пошто су непријатељства почела тек неколико дана по доласку Бертијевом у Минхен, овај сувише прослављени генерал-мајор, имао је доброту да се буквално ухвати за примљену заповест, не трудећи се да схвати њене намере. Он је не само настојавао на прикупљању војске око Регенсбурга, него је вратио и Даву ка тој вароши, који је правилно схватао да је боље ако се задржи код Амберга у правцу Инголштата.

Срећом Наполеон је био обавештен телеграфски на 24 сата пре преласка реке Ина, и као муња дојурио у Абенсберг у моменту када је Даву са растуреном војском био изложен опкољавању од непријатељске масе од 180 хиљада људи. Познато је са каквом је спретношћу Наполеон извршио прикупљање и створио петодневни славни триумф око Абенсберга, Ситенбурга, Ландсхута, Екмила и Регенсбурга, поправивши жалосне логистичке погрешке свога начелника штаба.

Ова излагања завршавамо догађајима који су се одиграли пре и за време преласка Дунава пред битку код Ваграма, о предузетим мерама за пристизање корпуса више-краља Италије на тачку прикупљања на острву Лобау, при његовом доласку из Мађарске, са Мармоном који је долазио из Штајерске и Бернадотом из Линца. Ти су догађаји, испак, мање необични од чувених царских одлука и декрета састављених из 31 члана, којима је регулисан у појединостима прелаз и формирање у равницама Енцердорфа, у близини 140 хиљада Аустријанаца са 500 топова, које је извршено као на каквој паради. Када су се све ове војске прикупиле 4 јула увече на поменутом острву, онда су одједном преко дунавског рукава бачена три моста од 70 аршина по највећој помрчини и великом плјуску. 150 хиљада људи дефиловали су у присуству страшног непријатеља, и до подне се уредили у равници, на једну миљу испред мостова, који су били осигурали променом фронта. Све је то извршено за краће време ћега што би се то дало на вежби, која је претходно била више пута испробана. Непријатељ је био одлучио да дâ само слаб отпор за спре-

чавање прелаза, али он није за прелаз ни сазнао, благодарећи предузетим мерама.

Но чудним случајем дододило се да генералштаб при експедицији десет примерака ове чувене директиве погрешно додели централни мост Давуу који је имао бити на десном крилу, а деснокрилни мост Удиноу, који је имао бити у центру. Због тога се та два корпуса укрстише по ноћи, и да пукови и њихови команданти нису били интелигентни, настао би најстрашнији непред. Благодарећи неактивности непријатеља, ствар се свршила на рачун неколико одељења, која су се умешала у корпус коме нису припадала. Али, најчудније је да је после такве омашке Бертије могао бити одликован титулом принца од Ваграма. То је био најкровавији епиграм.

Грешка се бесумње омакла Наполеону приликом диктирања, али, зар је смео начелник штаба, који је експедирао двадесет кошија ове заповести и имао дужност да контролише формирање трупа, пропустити незапажену такву једну омашку?

Један други исто тако необичан пример важности мера добре логистике нуди нам битка код Лајпцига. Примајући ову битку, наслоњен на теснац као што је лајпцишки, и у ливадама и шумарцима испресецаним малим речицама и баштама, било је потребно подићи много малих мостића са прокрченим прилазима и прокрчити путеве. То не би спречило губитак одлучне битке, али би се спасао велики број људства, топова и кара, који су морали бити остављени у недостатку заповести и излаза за повлачење. Неразумљива експлозија моста код Линденауа била је такође последица неогростице небрижљивости штаба, који је у овој војсци управо само по имену постојао, благодарећи начину на који га је Бертије био образовао и њиме управљао. Уосталом, треба признати да Наполеон, који се одлично разумевао у логистици када је упитању неко продирање, није никад мислио на мере предострожности за случај неуспеха. А када је он био присутан, онда су се сви на њега ослањали, као да баш он мора да све нареди и све предвиди.

Мислимо да је ово доволно за оцену утицаја добре логистике на војне операције.

Да бих употребио све оно што сам имао намеру да кажем у овом чланку, хоћу да говорим и о извиђањима. Извиђања има две врсте: једна су чисто топографска и статистичка. Њихов је циљ да прикупе податке о земљи, теренским нагибима, путевима, теснацима, мостовима итд., затим, упознавање са изворима и средствима свих врста. Данас су географија, топографија и статистичка учиниле толики напредак, да су извиђања ове врсте сада мање потребна него раније. Али, она ће увек бити од велике користи док се не изведе катастар Европе. А нема изгледа да ће се то катастрирање икада извести. О овим врстама извиђања постоје много добра упутства, на која морам да упутим своје читаоце.

Друга извиђања наређују се ради сазнања о кретању непријатеља. Она се врше помоћу мањих или већих одељења армије.

Ако је непријатељ присутан, онда је то дужност команданата или њихових начелника штабова који морају ићи лично да то извиде. Ако се маршује, могу се истурити целе коњичке дивизије да се пробију кроз застор који заклања непријатељске положаје.

Има много елементарних дела у којима су операције ове врсте добро разрађене. Нарочито је добро дело пуковника Лалмана и правила ратне службе. Сматрамо за дужност да цео следећи члан овог дела резервишемо за ову сврху како бисмо изразили све што имамо у погледу разних начина сазнавања о раду непријатеља.

Члан XLIII

О извиђањима и другим средствима за прикупљање података о непријатељу

Да би се могао комбиновати добар маневар, мора се претходно добити сигурно сазнање о намерама непријатеља. Како би се, уосталом, могло и знати шта треба ми да радимо, ако не знамо шта непријатељ ради. Но, уколико је то сазнање потребно, утолико је и тешко, да не кажемо немогуће, доћи до њега. У томе и лежи главни узрок разлике између ратне теорије и праксе.

То је извор свих командантских погрешака, поготову оних команданата који нису оскудни у спреми, али им недостаје природни ратни геније, или немају сигурно око за оцену, што се добија истуством и навиком у вођењу војних операција. Чим се изађе из клупа Војне академије, радо се сања о обухвату једног крила ради гроџења комуникацијама војске, разуме се ако се ради о двострукој вежби на карти или плану, са произвољном претпоставком о расподели обеју страна. Али, када се има послана вештим и агилним непријатељем, чији су покрети саме загонетке, онда почиње забуна, и ту се испољава неспособност обичног команданта, који не познаје ратна начела.

У својој дугој каријери видео сам толико доказа ове врсте, да сам при избору команданата увек био виште склон да ценим онога који уме да доноси правилне закључке о кретању непријатеља, него онога који разлаже теорисања, која се лако уче; али тешко добро примењују.

Постоје четири начина за процену операција код непријатељске војске. Први је добро организована и богато плаћена шпијунажа.¹ Други начин је извиђање које врше умешни официри или лаки одреди. Трећи је у обавештењима која се могу прикупити од заробљеника. Четврти је кад сами чинимо вероватне претпоставке на двострукој основи: ову ћу идеју објаснити мало

¹ За филантропске сањалице изгледа недостојно препоручивати шпијунажу, али их молим да имају на уму, да се ради о праћењу покрета једне војске, а не о денунцијацијама.

ниже. И, најзад, има пети начин, по знацима, из којих се може само закључити о присуности непријатеља, али не о његовим намерама. И тај начин рачунамо у ову категорију.

Изгледа да је шпијунажа најсигурујије средство да се сазна шта се дешава у унутрашњости непријатељске армије, јер и најбоље изведену извиђање не може да пружи податке шта се иза непријатељских претстражака догађа. То не значи да не треба извиђати, јер треба покушати сва могућа средства да се дође до података; али то не значи да се на резултате извиђања не може много рачунати. Исти је случај и са ратним заробљеницима. Неки пут су њихови искази корисни, а неки пут је опасно ако им се поверије. Али добар генералштаб увек ће имати да пробере спремне официре одређене специјално за ову службу, који ће између добијених одговора умети да уоче оно што је важно да се сазна.

Партизани, који се упућују као курири у непријатељске редове, могу свакако сазнати нешто о његовим покретима, али је скоро немогуће одржавати везу са њима и примати њихове извештаје. Много ће више успети шпијунажа предузета на широкој основи. Ипак је тешко да неки шпијун продре до самог командантовог штаба и успе да сазна његове намере. Шпијун ће јавити о кретањима која је видео или која је из разговора сазнао. Али и кад се прими извештај о тим кретањима, неће се ништа знати шта се додило у међувремену, а ни о крајњим намерама непријатеља. Например, дознаће се да је неки корпус прошао кроз Јену у правцу Вајмара, а други кроз Геру у правцу Наумбурга, али куда иду и шта им је задатак — то ће се већ теке сазнати и од најбољег шпијуна.

Док су целе армије логоровале скупно под шаторима, могли су се о непријатељу имати сигурнији подаци. Тада су се поједини шпијуну примицали на домак логора и могли су тачно јавити шта се у логору догађа. Али при садању организацији корпуса, који кантонују или бивакују, ствар је постала компликованија и замршенија, а резултати скоро никакви.

Шпијунажом се могу, ипак, добити драгоцені подаци ако противничком војском командује некакав велики војсковођа или велики владар, идући стално са главним делом својих снага и резерви. Такви су били, например, цареви Александар и Наполеон. Ако се дознало куда су они прошли и који су правац узели, онда се може унеколико донети закључак о њиховим намерама без познавања детаља.

У недостатку свих тих средстава способан командант може створити претпоставке унапред на основу правилног резоновања. Могу са задовољством да констатујем да сам се тим начином увек добро користио и ретко кад преварио. Ма да нисам имао срећу да будем на челу армије, био сам ипак начелник штаба за неких сто хиљада људи и позиван на саветовање код највећих суверена нашега доба, када се радило о дириговању вojскама целе наоружане Европе, и само сам се два-трипут преварио у претпоставкама које сам давао и у решењима која су на основу њих доно-

шена. Чак сам се уверио да је свако добро постављено питање лако решити ако се има здраво расуђивање. Као што сам већ рекао, стекао сам стално уверење да се, пошто војска може оперисати центром или крилом, не могу ни стварати више од три до четири вероватне претпоставке. Према томе, проницљив дух, снабдевен добрим ратним начелима, знаће увек да се определи за ону одлуку која најбоље води успеху. Навешћу неколико примера из сопственог искуства.

Када се 1806 у Француској још није веровало у извесност рата са Пруском, ја сам поднео претпоставку о могућности тога рата и о операцијама које би биле у изгледу.

Поставио сам три следеће претпоставке: 1. — да ће Пруси сачекати Наполеона позади Елбе, водећи одбранбени рат до Одре у очекивању помоћи из Русије и Аустрије; 2. — у противном ће кренути ка Сали, наслажајући своје лево крило на чешку грањицу и бранећи излазе из планина Франконије; 3. — или ће, можда, под претпоставком да ће Французи наступати друмом од Мајнца, кренути непромишљено ка Ерфурту.

Мислим да други неки изгледи нису могли доћи у обзир. сем ако Пруси не би учинили погрешку па да своје снаге, које су и иначе слабије, још поделе на два правца: ка Везелу и Мајнцу. То би била погрешка, јер од Седмогодишњег рата ниједан се француски војник није појавио на везелском путу.

Па лепо, ако се запитамо која ће се од ове три претпоставке највише свидети Наполеону, може се лако закључити: пошто је гро француске војске већ био „прикупљен у Баварској, треба га бацити на лево пруско крило преко Гере и Хофа, јер ма коју одлуку узели, тамо се налазио Гордијев чвор целог рата.“

А ако би Пруси кренули ка Ерфурту? Онда би надирањем ка Гери они били отсечени од своје отступнице и одбачени ка горњој Елби и Северном Мору. Ако траже наслон на Салу? Онда би нападом на њихово лево крило преко Хофа и Гере били почесно тучени, и можда би се могли претећи идући преко Лайпцига и Берлина. Иако би остали позади Елбе, опет би требало дејствујати преко Гере и Хофа.

Да ли је било важно у том случају познавати детаље њихових покрета, ако је тежња стално иста? Убеђен у ово, ја сам без оклеваша објавио, на месец дана пре рата, да ће Наполеон туда упутити своје операције, а ако Пруси пређу Салу, онда ће се битка бити око Јене и Наумбурга.

А како су рачунали војвода од Брауншвајга и његови саветници у времену када сам ја тако јасно предвиђао? Да би се о томе уверили треба прочитати дела господе Ц. и В. и Рула Лиленштерна („Operationsplan“ и „Bericht eines Augenzeugen“).¹

Ја не наводим ове случајеве из самохвалисања, јер бих за то могао наћи и друге наводе. Хтео сам само да покажем како се у рату може деловати са правилно постављеним проблемима, а да

¹ „Операцијски план“ и „Извештај једног очевица“. — Прим. ред.

се не улази сувише у појединости непријатељских кретања. Да је г. генерал фон Клаузевиц био тако често у прилици као ја да постави ове проблеме и да види како се решавају, он не би то-лико сумњао у ефикасност ратних теорија заснованих на наче-лимама, јер само теорије могу послужити као путоказ за правилна решења. Ове три књиге несумњиво потврђују, да би у ситуацији, у којој се налазио војвода од Брауншвајга 1806, сваки као и он дошао у неприлику шта да предузме. А неодлучност је особина оних чији дух у све сумња.

Враћајући се понова на наш предмет, морам да приметим да је шпијунажа у многим модерним војскама била чудно занема-рена. Тако је било и са штабом кнеза Шварценберга, који за ту службу није располагао ниједном паром. Цар Александар морао је да му да од свога новца потребна средства за упућивање аге-ната у Лузацију да сазнају где се налази Наполеон. Ни Мак код Улма, као ни војвода од Брауншвајга 1806 нису знали ништа бо-ље. А француски генерали су у Шпанији много пута скупо пла-ћали немогућност држања шпијуна и непознавање онога што се око њих збива.

Што се тиче обавештења која могу да прибаве летећи одре-ди, у том погледу Руси боље стоје од свих других, благодарећи својим Козацима и умешности својих партизана. Историја нам пружа многе доказе за то.

У том погледу прави је историски споменик експедиција кнеза Худашева, који је после битке код Дрездена био упућен шведском престолонаследнику. Он је препливао Елбу и потом маршевao између француских колона све до Витемберга. Исто су тако учинили крупне услуге добровољци генерала Чернишева, Бенкендорфа, Давидова и Сеславина. Познато је да су Козаци ухватили Наполеонову депешу код Шалона, која је била упућена царици Марији Лујзи. Из те депеше савезници су сазнали за про-јекат по којем је француски император имао намеру да са цело-купним својим снагама нападне на савезничке комуникације, ослањајући се на појас утврђења у Алзасу и Лорену. На основу тог драгоценог обавештења донета је одлука да се армије Бли-хера и Шварценберга споје, међутим, није се никад постигла кон-центрација снага на основу лепих упутстава стратегије, осим код Лайцига и Бријена.

Зна се, такође, да је генерал Докторов сачуван, да га Напо-леон не сатре код Боровска при почетку повлачења од Москве, благодарећи извештају, што му га је дао Сеславин. Том извештају најпре се није хтело веровати, тако да је увеређени Сеславин отишao и ухватио једног официра и неколико војника царске гарде из сред француског бивака, да би донео доказе за свој рапорт. Услед овог извештаја и Кутузов је одлучио да крене на Мало-Јаровск спречивши Наполеону повлачење преко Кальуге, где се могло наћи више средстава за живот, и где би избегао и онај неу-спех код Красноја и на Березини. Уосталом, тиме се катастрофа не би дала избећи, али би била умањена.

Такви примери, ма како они били ретки, довољни су да створе појам о томе шта се може очекивати од добрих партизана под војством ваљаних официра.

Да бисмо дошли до закључка, резимираћу овај члан следећим одредбама:

1. — командант не сме ништа да пренебрегне да би се обавестио о кретању непријатеља, употребљујући за ту сврху извиђања, шпијуне, лаке одреде под војством способних официра, разне знаке, и шаљући спремне официре да код предњих осигуравајућих делова врше испитивање заробљеника;

2. — имајући много обавештења, чак и противречних, често ће се успети да се пронађе истина баш из тих контрадикција;

3. — али не треба поклањати пуну веру ни тим подацима, нити на њима заснивати своје оперативне комбинације;

4. — у недостатку сигурних података, командант не сме кренути на пут ако није узео у обзир две или три вероватне претпоставке, по којима ће проценити обострану ситуацију војски, а одлука коју из тога ствара, треба да буде заснована и на начелима.

Могао бих гарантовати да у том случају ништа непредвиђено не би могло изненадити ни збуњити команданта, као што се то често догађа. Јер, ако он баш и није сасвим способан да командује армијом, он мора бити способан да ствара највероватније претпоставке о могућим непријатељским намерама и да се унапред определи шта ће радити ако се додги једна или друга претпоставка.¹ Стално понављам да се у добро постављеним и добро решеним претпоставкама налази прави израз војничког генија. Иако је број генија врло ограничен, ипак је неразумљиво зашто се у толикој мери занемарује то моћно средство.

Ради употпуњења овог члана рећи ћемо још шта се може постићи помоћу сигнализације.

Средстава за јављање има много, но испред свих треба истаћи телеграф. Благодарећи идеји постављања телеграфске линије између Врховне команде, Наполеон је постигао оне запрепашћујиве успехе код Регенсбурга 1809. Наполеон се још налазио у Паризу, када је аустријска војска прешла Ин код Браунауа ради освајања Баварске и пробијања њених кантонмана. Обавештен у року од 24 сата о догађајима који су се збивали 250 миља од њега, он је одмах ускочио у кола и после осам дана био победилац у двема биткама под зидинама Регенсбурга. Без телеграфа би рат био изгубљен. Довољна је ова једна црта да му се процени важност.

¹ Мислим, да ме због овога неће окривити да сам тврдио да се у рату не може догодити нешто изван свих вероватних претпоставки. Довољно је навести изненађења код Кремоне, Берг-оп-Зома и Хохкирха, па да се то обеснажи. Мислим само да ће догађаји бити увек близки једној од узетих претпоставки тако да се тим средствима може допринети и доношењу решења.

Мисли се још и на употребу носећег телеграфа, и, колико је мени познато, прва идеја у том погледу припада једном руском трговцу, који је ову идеју донео из Кине. Овим телеграфом може да рукује један човек на коњу. Ако он стоји на једном вису, онда изгледа да је у стању да за неколико минута достави наређења од центра до крила борбеног распореда, као и рапорте са крила до штаба. Биле су извршене две пробе, али је пројекат одбачен из мени непознатих разлога. Стварно би се овим средствима могла чинити само кратка саопштења, а по магловитом времену била би несигурна. Но пошто се речник рапорта може скратити на два-стак реченица, за које би се лако могли одредити уговорени знаци, то мислим да ово средство није за потчењивање, чак и онда, кад би се могли послати дупликати депеше по официрима способним да их усмено пренесу. У сваком случају ће се добити у брзини.

Извршена је проба друге врсте 1794 у бици код Флерија, где се генерал Журдан послужио аеростатом ради извиђања и сигналисања аустријских покрета. Не знам да ли се овај покушај може похвалити, пошто више није поновљен, ма да се у оно време веровало да је тим средством допринето победи, у шта ја врло сумњам. Вероватно се од овог средства одустало због тешкоће да се има аеростат припреман за дизање у погодном моменту, и тешкоће извиђања од стране оног који се усудио да се подигне у ваздух, као и због несталности правца ветрова. Ако се балон уздигне на осредњу висину, и на њега стави официр способан да цени покрете непријатеља, и да јавља знацима, онда има изгледа да би такав начин могао дати резултате. Ипак, због топовског дима и тешкоћа распознавања, којој страни припадају колоне које изгледају као Лилипутани, неће се моћи са сигурношћу рачунати на те рапорте. За једног аеронаутичара, например, било би тешко да у бици код Ватерлоа распозна: да ли је од Св. Ламберта долазио Груши или Блихер. Али у случају када су војске мање измешане и могу боље да се виде, онда би се могло користити ово средство. Сигурно сам се уверио са звонаре цркве у Гаучу, а приликом битке код Лајпцига, како се са такве једне осматрачке тачке може много користити. А ађутант кнеза Шварценберга, који је ишао самом, не може порицати да се на моје наваљивање кнез одлучио да се извуче из незгодног положаја између Плесе и Елстера. Нема сумње да се човек осећа сигурније на торњу него на несигурној висећој корпи балона, али нема свуда торњева који су тако постављени да се може осматрати цело бојиште, док се балони могу по вољи преносити. Остављам господи Грину и Гарнерину, да нам они кажу како се виде предмети са 5—600 м управне висине.

Сигурнији су знаци велике ватре, које се паље на узвишеним тачкама терена. Пре проналаска телеграфа помоћу тих ватри је јављано са једног kraja земље на други о наиласку непријатеља. Швајцарци су на тај начин вршили позив својих милиција под оружје. То се средство користи и за узбуну у зимским кантонима кад треба да људство брзо изађе на зборно место. Могу се овим средством учинити и две три комбинације, ради обавештења

којој страни кантонмана прети непријатељ, и да се тамо изврши прикупљање. Из истих разлога могу се ови знаци користити и на морским обалама, ради спречавања десаната.

Најзад, последња врста знакова су трубни знаци који се дају трупама у току дејства. Пошто ови знаци не улазе у предмет о коме говорим, напоменућу само да су ти знаци у руској војсци усавршенији него ма где на другом месту. Знајући колику важност може имати сигурно средство које би се пронашло за брзо стављање у спонтани и једновремени покрет масе трупа, сходно изненадној одлуци команданта, мора се признати да ће се на такво средство још дуго чекати. Осим случаја општег „ура!“ који се преноси стрелцима дуж целе линије свирањем јуриша, давање других знакова помоћу инструмената биће увек отежано. Па и ти спонтани знаци „ура!“ више су израз одушевљења трупа него резултат наређења. У току тринаест година ратовања успео сам да видим само два примера јуриша.

ГлавА СЕДМА

О ФОРМАЦИЈИ ТРУПА ЗА БОРБУ¹

и о посебној и здруженој употреби три рода војске

Остаје нам да испитамо два главна члана борбене тактике: први је о начину распореда трупа, а други о употреби разних рода војске. Ма да ови предмети припадају логистици и помоћној тактици, ипак, улазе у главне комбинације војсковође пред битку. Према томе, улазе и у наш предмет.

У овом погледу доктрина није тако стална, те се мора прићи разним системима. Баш због тога нас је немало зачудило, кад смо недавно видели како један од најславнијих модерних писаца сматра да је тактика стална, док то стратегија није. Међутим, ствар стоји сасвим обрнуто.

Стратегија се састоји из непроменљивих географских линија, чија се релативна важност цени према стању непријатељских снага. А то стање може да проузрокује само мали број варијација, пошто ће се непријатељске снаге налазити подељене или прикупљене било на центру или једном од крила. Тако просте елементе неће бити тешко потчинити правилма која произистичу из основних начела рата. У ово се не може сумњати ни после настојавања неких писаца ситничара, који науку компликују да би је учинили сувише апстрактном и превише тачном. Тако је и у погледу борбених распореда, који, такође, могу бити подвргнути општем начелу. Али, што се тиче начина извршења, односно тактике у правом смислу, она је подложна толиким утицајима, да је немогуће усталити правила вођења за све многоbroјне случајеве који могу наступити. Доказ за то су многа дела која стално и свакодневно излазе о разним деловима ратне вештине, и сва се разликују. Ако узмемо двојицу одличних генерала из пешадије или коњице, они ће се ретко кад потпуно сложити у погледу најбољег начина за

¹ Све што се односи на формацију трупа припада вишем логистици него тактици, али, мислим да је ова глава могла остати тамо где је била у првој редакцији (од 1829), јер формација војске зависи од њене употребе, а употреба опет зависи помало од формације која је најпогоднија за војску.

извршење једног напада. Ако томе додамо огромне разлике које постоје у спреми и енергији старешина и разлику у моралу трупа, онда смо уверени да ће се извршна тактика сводити на контрадикторне системе, и да ће бити доста ако се успе да постави неколико главних правила, којима ће се бар спречити да се не увуку лажне доктрине у усвојени начин ратовања.

Члан XLIV

О распореду трупа на борбеној линији

Пошто смо у чл. 31 установили шта се подразумева под борбеном линијом, треба сад да кажемо на који се начин она образује и како треба на њој распоредити поједине трупе.

Пре Француске револуције сва пешадија, састављена из пукова и бригада, образовала је једно борбено тело, које се делило на прву и другу борбену линију, а свака линија имала је своје десно и лево крило. Коњица је обично постављана на оба крила, а артиљерија, која је у то време била још врло тешка, постављана је дуж прве и друге борбене линије (вучени су топови од 16 палаца, а није било артиљерије са коњима). Војска је у то време увек скупно логоровала, и на марш је кретала по линијама логоровања или по крилима. И како је било два пешачка и два коњичка крила, кад би се маршевало по крилима, стварале би се на тај начин четири колоне. Када се кретало по линијама логоровања, што је било нарочито погодно код бочних маршева, онда су се образовале само две колоне, сем ако месне прилике нису налагале да коњица или један део пешадије буде улогорен у трећој линији, што се ретко дешавало.

На овај начин била је упрощена логистика, пошто је за спрему за марш била довољна кратка заповест: „маршеваће се у том и том правцу, по линијама или по крилима — с десна или с лева“. Ретко се кад отступало од овог једноставног шаблона. С обзиром на ондашњи прост начин ратовања ништа боље није ни одговарало.

Французи су код Миндена покушали да узму други логистички распоред, образујући онолико колона колико је било бригада, и отварајући путеве тако да би их могли водити поравнате на једној одређеној линији. Но, то им није никако ишло за руком.

Овим начином логоровања и маршевања у колонама олакшан је посао генералштабу. Али, ако би се он применио на армију од 100 до 150 хиљада људи, онда би се створиле бескрајно дуге колоне, што би могло да има поразне последице, као код Розбаха.

Са Француском револуцијом дошао је систем дивизија, који је испрекидао сувиле велико јединство старе формације и створио делове способне да се крећу за сопствени рачун по свакој врсти терена. То је била несумњива добит, ма да се можда отишло из једне крајности у другу, враћајући се управо на римске организа-

ције легија. Дивизије, састављене из пешадије, коњице и артиљерије, могле су да маневришу и да се боре самостално. При том су се распоређивале на врло широким просторијама, ради лакшег издржавања на терену без магацина, или су шириле фронт у циљу наткриљавања непријатеља. Често се видело ћедам или осам дивизија, које су сачињавале једну армију, како маршују на толико исто путева, удаљене једна од друге четири до пет миља. У средини се налазио штаб са једном резервом од пет-шест слабих коњичких пукова од по 3—400 коњаника. На тај начин, ако би непријатељ, прикупивши главнину својих снага, напао и потукао једну од тих дивизија, фронт би био пробијен, а командант, немајући под руком никакву пешачку резерву, морао би да нареди повлачење у циљу прикупљања разбијених делова.

У свом првом рату у Италији, Наполеон је отклонио ове незгоде нешто покретљивошћу и брзином маневра, а нешто груписањем већег броја дивизија на тачки на којој је имало да падне решење.

Када је дошао на чело државе и осетио како сваког дана расте круг његовог утицаја и његових прохтева, Наполеон је схватио потребу јаче организације. Он је узео средину између старог и новог система, задржавајући поделу на дивизије као корисну. Већ у рату 1800 он формира корпусе од по две и три дивизије, које је ставио под команду потчињених му генерала, с тим да му они образују крила, центар или резерву армије.¹

Овај систем потпуно је усталјен у Булоњском логору, када су формирани стални корпуси под командом маршала. Они су у свом саставу имали по три пешадиске дивизије, једну дивизију лаке коњице, по 36 до 40 топова са пионирима. То су, уствари, биле мале армије способне да самостално решавају поједине ситуације. Многобројна коњица образовала је резерву, која се састојала из две дивизије кирасира, четири дивизије драгона и једне дивизије лаке коњице. Све grenadiрске јединице, прикупљене уједно са гардом, формирале су изврсну пешачку резерву. Доцније, у рату 1812, и коњица је организована у корпусе од по три дивизије како би се унело више јединства у снаге овог рода које су једнако расле.

Од овакве организације није се могло нешто боље пожелети, и Велика армија, која је починила толика велика дела, постаде на скоро тип коме се цела Европа прилагодила.

У намери да још више усаврше ратну вештину, неки су војници предлагали да се дивизија боље оспособи за самосталну акцију на тај начин, што би се састојала из три бригаде место дотадање двојне поделе, јер, тројна подела омогућава лаку поделу на центар и оба крила. То је боље него двојна подела која оставља празан центар, односно размак у центру. А крила без моћног о-

¹ Тако је у Рајнској армији Лекурб са три дивизије образовао десно крило, Сен Сир са друге три дивизије центар, а Сен Сизан са две дивизије лево крило. Главнокомандујући је поред тога имао три дивизије у резерви под непосредном својом командом.

слонца у средини распореда не би могла оперисати одвојено са истом сигурношћу. Осим тога, код тројне поделе могу се две бригаде ставити у први борбени ред, а трећа оставити у резерви, чиме је осигурана снага за отсудан удар. Ако 30 бригада вреде више кад су формирани у 10 него у 15 дивизија од по две бригаде, онда би требало, да би се добила ова права дивизиска организација, пешадију појачати за једну трећину или смањити број дивизија у корпусу на две, што би било горе, јер корпус ће радити више самостално него дивизија, зато њему треба првенствено осигурати састав од три дивизије.¹

Уосталом, најбоља организација која се може дати армији која улази у рат биће још дуго проблем који ће логистика имати да реши. Она ће при том наилазити на тешкоће које увек постоје кад треба одржати једну организацију у сред ратних догађаја и сталних одвајања које ови догађаји вишемање захтевају.

Најбољи доказ за то је Велика булоњска армија, коју малочас поменујмо. Њена савршена организација била јој је најбоља заштита против свих незгода. Центром је командовао маршал Сула, десним крилом Даву, левим Неј, а резервом Лан. То је била уређена и страшна борбена јединица састављена од 13 пешадиских дивизија, не рачунајући гарду и здружене гренадире. Поред тога, били су упућени десно Бернадотов и Мармолов корпус, а лево Ожеров корпус, који су имали дужност да дејствују на бокове. Али се по прелазу Дунава код Донауверта све променило. Неј је био најпре појачан на пет дивизија, а потом смањен на две. Ова велика битачна јединица се растурила, нешто десно нешто лево, тако да је онај лепи почетни распоред испао бескористан.

Биће увек тешко да се створи колико толико стабилна организација. Међутим, ни догађаји нису увек тако компликовани као што су били у 1805, и Моровљево ратовање 1800 доказује да се првобитна организација може донекле очувати, бар у погледу главног дела снаге. Изгледа да је најрационалнија четворна подела код које се има по део за центар, за оба крила и за резерву. Састав појединачних делова ће се мењати саобразно снази армије. Да би се тај састав могao одржати, потребно је имати известан број дивизија изван састава за потребе деташовања. У очекивању на деташовање те се дивизије могу користити за ојачање оног главног дела на који ће пасти улога највећег отпора или најјачег притиска. А могу се употребити и за заштиту бокова или за појачање резерве. Сваки од та четири главна дела може бити састављен само од једног корпуса од 3 до 4 дивизије, или подељен на 2 корпуса по 2 дивизије. У овом последњем случају имаће се седам корпуса, рачунајући за резерву само један корпус. Но тај

¹ Тридесет бригада формираних у 15 дивизија од по две бригаде апажају у први ред само петнаест бригада, док ће тридесет бригада формираних у 10 дивизија од по три бригаде имати у првом реду 20, а другом 10 бригада. Ако би у том случају број дивизија у корпусу био смањен на две, било би горе, јер корпуси више маневрују самостално него дивизије.

корпус у резерви морао би бити састављен од три дивизије, тако да центар и крила имају свако своју резерву.

Образујући тако 7 корпуса, ако нема оних изван састава за самосталне одреде, догодиће се често да крилни корпуси испадну одвојени. Онда ће на крилима остати само по две дивизије, од којих ће се понекад морати још по једна бригада откинути за осигурање армиских бокова. Тада ће на крилима остати само по три бригаде, што не претставља довољно јак борбени поредак.

Према овом изгледа да ће се сталност борбеног поретка боље очувати ако у њему имамо 4 корпуса од по три пешадиске дивизије и са једном дивизијом лаке коњице, са још 3—4 дивизије резервисане за самосталне одреде, него ако имамо распоред од 7 корпуса са по две дивизије.

Пошто све ово зависи од снаге армије и јединица из којих је састављена и од природе задатка, то ће бити много варијанти које се не би овде могле све набројати. Зато ћемо се ограничити на то да означимо (види скице од 23—34) само главне комбинације једне формације у којој су дивизије састављене од по 2 или 3 бригаде, а корпуси од 2 или 3 дивизије. На скицама је нацртана формација за два пешачка корпуса распоређена један иза другог или један поред другог.

Ово нас наводи на питање да ли је згодно ма кад поставити два корпуса један позади другог, као што је често Наполеон чинио, нарочито код Баграма. Ја мислим да ће изузев резерви, овај распоред моћи да се примени само у очекујућем положају, а никако у борбеном распореду. Боље је да сваки корпус има свој други борбени ред и своју резерву, него да се групите више корпуса под разним командантима. Ма како био расположен један генерал да се стави под команду свога колеге, неће му бити пријатно да му се због тога цепа јединица, а у команданту прве линије, место друга, увек ће са завишћу гледати ривала. Пошто се то често догађа, може се догодити и да му нерадо пружа помоћ коју онај буде тражио. Осим тога, командант, чија се јединица развукла много у ширину, биће мање сигуран у своје дејство, него ако има упона краћи фронт, а двалпут већу дубину из које ће имати потребну потпору.

Ради потпуности видеће се из доњег прегледа колико је питање добре формације подложно снази армије, и како је компликовано.¹

¹ Свака армија има центар, крила и резерву, тј. свега четири главна дела, без евентуалних самосталних одреда.

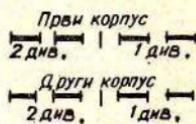
Ево различитих формација које се могу дати пешадији.

1. У пуковима од 2 батаљона по 800 људи:

— 4 корпуса по 2 дивизије = 8 више 3 дивиз. за самостал. одреде	11 див., 22 бриг., 88 бат. = 72 хиљ.;
— 4 корпуса од по 3 дивизије = 12 више 3 дивиз. за самостал. одреде	15 див., 30 бриг., 120 бат. = 96 хиљ.;
— 7 корпуса по 2 дивизије више осми корпус за самосталне одреде	14 див., 28 2 „ 4 бриг., 128 бат. = 103 хиљ.

РАЗНИ БОРБЕНИ ПОРЕЦИ ДВА ПЕШ. КОРПУСА

ДВА КОРПУСА ПОСТРОЈЕНА
ЈЕДАН ПОЗАДИ ДРУГОГ

СК.23

ДВА КОРПУСА
ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

СК.24

ДВА КОРПУСА ОД ДВЕ
ДИВИЗИЈЕ ПО 3 БРИГАДЕ

СК.25

ДВА КОРПУСА
ЈЕДАН ПОРЕД ДРУГОГ

СК.26

ДВА КОРПУСА ОД ДВЕ ДИВ.
ПО 3 БРИГАДЕ

СК.27

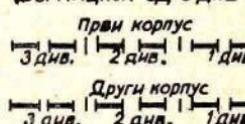
ДВА КОРПУСА
ПОРЕД ДРУГОГ
ЈЕДАН

СК.28

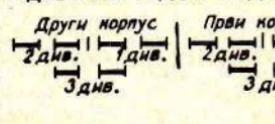
ДВА КОРПУСА ОД ПО ТРИ ДИВ. СА ПО ДВЕ БРИГАДЕ

ФОРМАЦИЈА од 3 див.

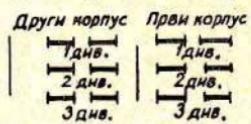
СК.29

3 ДИВИЗИЈЕ У ДВА РЕДА

СК.30

ФОРМАЦИЈА У ТРИ РЕДА

СК.31

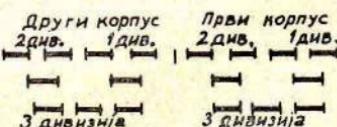
ЗА КОРПУСЕ ОД ТРИ ДИВИЗИЈЕ СВАКА ПО ТРИ БРИГАДЕ

ДВЕ ДИВИЗИЈЕ У ПРВОЈ И ЈЕДНА У ДРУГОЈ
ЛИНИЈИ

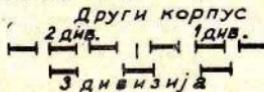
СК.32

ИСТИ РАСПОРЕД СА ТРЕЋОМ БРИГАДОМ
У РЕЗЕРВИ И ДВА КОРПУСА ЈЕДАН ПОРЕД
ДРУГОГ

СК.33

НАЈПЛНІЈА ФОРМАЦИЈА: 12 БРИГАДА У ПРВОЈ ЛИНИЈИ АБ У ДРУГОЈ

СК.34

Тешко је данас определити се у погледу увођења у дејство огромних снага од 1812 до 1815, где смо видели да је само у једној армији бивало по 14 корпуса, који су у свом саставу имали 2 до 5 дивизија. Код таквих снага најбоље је имати корпусе од по три дивизије. Осам корпуса потребни су за борбени поредак, а шест остаје за самосталне одреде и за евентуалну потребу појачавања на појединим тачкама. Али, за примену овог система, и код армија које су достигле величину од 150 хиљада људи, једва ће се моћи употребити дивизије од по две бригаде тамо где су Наполеон и савезници употребљавали целе корпусе.

Ако се одреде 9 дивизија у борбени распоред, тј. за оба крила и центар, а других шест у резерву и за евентуалне самосталне одреде, биће потребно 15 дивизија или 30 бригада са 180 батаљона, претпостављајући пукове од по три батаљона. Дакле, то већ претставља једну масу од 145 хиљада пешака, односно армију од 200 хиљада бораца.

Ако би се имали пукови од по 2 батаљона, онда, истина, не би било потребно више од 120 батаљона или 96 хиљада пешака. Али код пукова са два батаљона треба јачину батаљона попети на хиљаду, тако се опет долази на 120 хиљада пешака, односно на армију од 160 хиљада људи. Из овог прорачуна види се колики утицај имају формације низких јединица на стање великих јединица.

Ако армија не броји више од 100 хиљада људи, као што је било 1800, онда би можда боље било да се она и не дели на корпусе већ на дивизије.

После тражења најбољег начина за сталну организацију великих борбених јединица, добро је да се запитамо: да ли је сталност формације погодна, и неће ли се непријатељ боље обманути, мењајући често састав тих јединица и њихов распоред?

Не поричем корисност и оваквог начина, али постоји могућност да се оба та начина у потребној мери задовоље у погледу борбеног распореда. Ако се дивизије, одређене за самосталне одреде, споје са крилима и центром, тј. ако се ти делови распореда повећају од 3 на 4 дивизије, па се усто оном крилу, на које ће вероватно пасти тежиште ситуације, дода једна до две дивизије,

2. Пукови од 3 батаљона, бригаде од 6 батаљона

— 4 корпуса по 2 див. + самостал. одреди	11 дивизија, 22 бригаде, 132 батаљона = 105 хиљада;
— 4 корпуса по 3 див. + самостал. одреди	15 дивизија, 30 бригаде, 180 батаљона = 144 хиљаде;
— 8 корпуса по 2 дивизије.	= 16 дивизија, 32 бригаде, 192 батаљона = 154 хиљаде.

Ако овом броју додамо још за једну четвртину коњице, артиљерије и сапера, онда ће се добити потпун рачун о снагама потребним за разне формације.

Треба знати да ће пукови од 2 батаљона по 800 људи бити врло слаби после два-три месеца ратовања. Ако већ не могу имати по три батаљона, онда батаљоне треба појачати на по 1.000 људи.

онда ће се имати крила са основним распоредом од 4 дивизије, али која ће због одвајања самосталних одреда обично имати 3 дивизије па понекад и само две. Међутим, друго крило, које је ојачано из резерве, често ће имати до пет дивизија. На овај начин створиће се код непријатеља забуна услед велике разлике у јачини крила, тако да по јачини појединих делова неће бити у стању да сазна јачину целе јединице. Тако ће бити више јединства у заповестима за покрете од стране генералштаба, биће олакшано свакодневно одвиђање заповести, па ипак све то неће изгледати тако срећено, да би непријатељ могао лако да се снађе шта треба да предузме. Али, почињем осећати да сам сувише забасао у област у коју нисам мислио ни да улазим. Ствар је државне управе да одлучује о овим питањима, која заслужују пуну пажњу, и треба да буду предмет инструкције за генералштаб. Но, та инструкција не сме окивати вољу главнокомандујућег, који мора увек бити у стању да регулише распоред снага по своме уверењу и према обиму задатка.

Најзад, ма колика била јачина и број саставних делова армије, вероватно је да ће подела на корпусе остати још дуго нормалан тип код свих великих континенталних сила. Због тога се и распоред за борбу мора увек према овоме подешавати.

Није само подела трупа другачија него раније, већ се и распоред за борбу изменио, због резерви и лаке коњице пријатеља појединим пешачким корпусима. Раније се борбени поредак састојао обично из два реда, сада има два реда и једну или више резерви. Али у последње време европске војске, које су долазиле у сукоб, постале су тако велике, да корпуси, који и сами имају два борбена реда, а налазе се понекад један позади другога, стварају четири линије. Пошто се и корпус и резерва распоређују на исти начин, то се дешава да пешадија има по шест ешелона, а коњица још више. Овакав поредак можда је добар као припремни, али је сувише дубок као борбени.

У сваком случају, класичан поредак, ако га тако можемо назвати, за пешадију је још увек онај од два борбена реда. С погледом на облик и пространство бојишта и снагу армија, може понекад настати потреба за дубљим борбеним распоредом, али то ће бити само изузетно или ради обилазних подухвата. Распоред у два реда, поред резерви, даје доволно солидности и омотућава највећем броју бораца да једновремено суделују у борби. Зато нам такав поредак изгледа најпогоднији.

Када армија има пред собом стални претходнички корпус, тај корпус заузима распоред напред или се повлачи у резерву.¹ Али, као што смо већ једном рекли, то се ретко дешава с обзиром на садању формацију и на начин комбиновања маршева који она изискује. Свако армиско крило има своју претходницу, и прет-

¹ Пошто се претходница налази стално у додиру са непријатељем, а при повлачењу постаје заштитница, онда је оправдано да се приступају у битку она постави на лакше место, а не испред целог распореда.

ходница целог распореда састављена је из делова чељних корпуса. Када се дође у додир са непријатељем, онда свака дивизија улази у одговарајући борбени распоред. Често ће се коњица, која је одређена у резерву, налазити цела у претходници, па када се дође у додир са непријатељем, она долази на своје место. А то место одређено је или према земљишту или према увиђавности главнокомандујућег.

Према довде изложеном наши читаоци увериће се да су се у начину ратовања, који је трајао почев од препорођаја ратне ћештине и проналаска барута, па до Француске револуције, извршиле велике промене до садање организације, и да бисмо могли правилно ценити ратове Луја XIV, Петра Великог и Фридриха II, морамо познавати и начин ратовања њиховог времена.

Но, и данас се могу делимично употребљавати понеке старе методе, например, иако постављање коњице на крила не представља више основно правило, оно је увек добро за армије од 50 до 60 хиљада људи. Нарочито ако је земљиште у центру мање погодно за коњицу него што је то случај на крилима. Обично се сваком пешадиском корпусу придаје једна или две бригаде лаке коњице. Корпуси у центру распореда армије постављају ту коњицу обично иза првог борбеног реда. Крилни корпуси међу их на бокове. Што се тиче коњичке резерве, најбоље је ако она има три корпуса, односно по један за центар и свако крило. То би био тако савршен ред како се само пожелети може. Ако тога нема, онда се резерва може распоредити у две колоне и то једна на споју центра и десног крила, а друга на споју центра и левог крила. На тај начин, ове колоне могу лако стићи на сваку угрожену тачку на фронту.¹

Данаšња артиљерија покретљивија је и распоређена је као и раније дуж целог фронта, јер свака дивизија има своју артиљерију. Пошто се њена организација знатно усавршила, то се може и њен распоред боље прилагодити потребама. Много ће се попречити ако се артиљерија сувише раастура. За распоред артиљерије постоји врло мало правила. Например, ко би смео саветовати да се пробијени фронт затвори са 100 топова груписаних далеко иза фронта као једна батерија? Међутим, Наполеон је то извршио са великим успехом код Баграма. Пошто овде не бисмо хтели улазити у све детаље овог рода војске, ограничићемо се на следеће:

1. — Да возећу артиљерију треба поставити на земљишту по коме се она може кретати у свима правцима.
2. — Да је позициску артиљерију најбоље поставити тамо где је осигурана рововима или оградама од изненадних коњичких јуриша. Није потребно нарочито напомињати, да се треба чува-

¹ Разуме се да се овакав распоред претпоставља на земљишту које је погодно за коњицу. То је, уосталом, главни услов за сваку врсту борбених комбинација.

ти њеног постављања по увалама, које јој смањују рејон дејства, што треба сваки потпоручник да зна.

3. — Артиљерија са коњском вучом првенствено се придаје коњици. Ипак је добро ако и сваки корпус има у своме саставу овакву артиљерију ради брзог заузимања неке важне тачке. Осим тога, добро је имати такве артиљерије и у резерви како би одатле могла брзо стићи у помоћ некој угроженој тачки. Генерал Бенингзен је у том погледу осветлао образ код Ејлауа на тај начин, што је у резерву прикупило 50 лаких топова. Тиме је веома помогао да се поправи стање између центра и левог крила, где је фронт био пробијен.

4. — У одбрани боље је поставити део тешких батерија на фронт него у резерву како би се непријатељ могао ставити под ватру на што већем отстојању. Тиме се слаби његов први офанзивни полет и уноси неред у његове колоне.

5. — Из истих разлога у одбрани је боље ако се, поред артиљерије у резерви, она подједнако подели по целом фронту, јер треба непријатеља подједнако тући на целом фронту. Али, то не треба узети тако строго, јер природа земљишта и јасно изражене непријатељске намере могу изазвати потребу да се артиљерија групише већим делом на једном од крила или на центру.

6. — У офанзиви, исто тако, може се додогодити да је боље груписати артиљерију ка једној тачки, на коју је упућен главни напад, како би се у непријатељском распореду створила бреша, кроз коју би напад био олакшан. Поготову ако се на том месту решава успех целе битке.

Овде смо се дотакли само распореда артиљерије, а о њеној употреби у борби говорићемо касније.

Члан XLV

О формацији и употреби пешадије

Пешадија је неоспорно најглавнији род војске. Она чини четири петине целокупне војске. Она осваја положаје и брани их. Ма да је она, после способности војсковођа, први инструмент победе, треба признати да јој у томе много помажу коњица и артиљерија. Без њихове помоћи она би често дошла у велику незгоду и могла да постигне само делимичне успехе.

Овде се нећемо освртати на старе распре о плитком и дубоком поретку. Питање стоји још увек отворено, ма како изгледало решено и постављено на гледиште које омогућава његово решење према искуствима и изгледима. Рат у Шпанији и Ватерло изазвали су наново супротна доказивања о преимућству ватре и плитког поретка над силином удара нападних колона и дубоком поретком. Ми ћемо у даљем току рећи шта о томе мислимо.

Међутим, не треба се варати, данас није спор око тога, да ли је Лојд имао право, што је код пешадије хтео да устроји и че-

тврти ред наоружан бодежима, ради јачег удара у нападу и јачег отпора у одбијању напада. Сваки искусан војник зна да је данас тешко управљати покретима батаљона развијеног у три, па и у два реда. Четвртим редом само би се повећале тешкоће, а не би се добила одговарајућа корист. Чудновато је од Лојда да после толиког ратовања тако инсистира на материјалној снази. Јер, ретко се кад долази до судара у коме би ова материјална надмоћ могла доћи до изражaja. Ако три прве реда окрену леђа, четврти их неће задржати. Додавањем овог четвртог реда смањује се код одбране и фронт и ватра, а у нападу ни издалека не задовољава потреба покретљивости и налета, којима треба да се одликују нападне колоне. Пре се може тврдити да ће због тога налет ослабити, јер теже је вршити покрет у борби са 800 људи распоређених у четири потпуне реда, него у три или два, иако је тиме скраћен фронт за једну четвртину. Тешкоћа у обухвату два или средњег реда у поретку, надокнађује потпуно ову незнатну разлику ширине.

Рекли смо да није више у питању да ли ће се једним редом повећати дубина борбеног поретка. Ради се о томе, да ли ће тај поредак бити састављен из развијених батаљона, који ће дејствовати само ватром, или из колона састављених од по једног батаљона, прикупљеног око централних чета, које дејствују поглавито налетом и ударом. Многи су модерни писци разумно третирали ова питања, али није дан од њих није успео да створи неки закључак, јер у тактици је све тако подложно случајностима, изненадним одлукама, моралу и индивидуалностима. Гибер је био најизразитији поборник плитког распореда и ватре. Сто победа из последњих ратова стопута су га демантовале. Истина је, да ондашња ватра није имала ону прецизност коју данас имају брзометни топови, митраљези и брзометне пушке. О истом питању су расправљали и маркиз Шамбрей и Тернеј. Они су само изазвали недоумице које нису успели да реше. Курс из тактике, који је дао Тернеј, претставља, у погледу борбених распореда, драгоцен напредак. Ма да се његова излагања не могу узети као апсолутна правила, ипак се њима олакшава упознавање разних комбинација, које се могу из свега тога стварати. То је и сав плод који се може постићи једним тактичким делом.¹

Генерал Окунијев, у своме разложном проучавању родова војске, показао је исто толико проницљивости и постигао исте успехе. Можда није био доста категоричан и да је оставио неку неизвесност у погледу решења самог проблема. Исто као и његови претходници, није се упуштао у испитивање да нису француске колоне, које су одбивене ватром развијених Енглеза, биле сувише дубоке, и да ли би било боље, да су те колоне биле од по једног

¹ Пруски мајор Декер написао је на немачком језику такође једно дело, које вреди прочитати. Оно носи наслов „Тактика три рода војске“. Али он предлаже систем сувише збијених маса. У Француској је Жакино дао један добар уџбеник о основима тактике.

батаљона, како смо ми овде предложили. То би била капитална разлика.

Хоћу да резимирам поједине тачке гледишта на ово питање.

За приближавање ка непријатељу постоји само пет начина:

1. — у стрелцима са њиховим почесним резервама;
2. — у развијеним фронтовима, било у једној линији или у ешелонима;
3. — у батаљонским фронтовима груписаним око центра батаљона у једној линији или у шахматском поретку;
4. — у дубоким порецима, и
5. — у малим карама.

Стрелци имају ту добру страну што потпуно покривају цео фронт и добро користе земљиште. Они осигуравају колоне или развијене фронтове, затварају интервале или бране предњу ивицу неког положаја. Ако су земљиште и друге прилике повољне, они могу уз добру подпомогу почесних резерва и да сврше главну акцију.

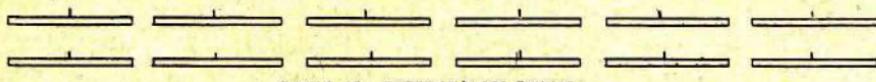
На тај начин, ови разни начини формирања могу се свести у четири система: на танак распоред или развијени фронт у три или две врсте, односно и у стрељачки строј са почесним резервама; на полудубоки распоред, који се састоји из једног реда батаљонских нападних колона или батаљонских кара; на мешовит распоред, код кога би пукови били једним делом развијени, а другим у колонама, и, најзад, на дубоки поредак, у коме би били батаљони у смакнутим колонама један иза другог.

Поредак од два борбена реда и резерве био је некада уобичајен. Тај поредак нарочито је погодан у одбрани. Његови развијени фронтови могу бити поређани један поред другог, могу бити шахматно или степенасто распоређени. (Види скице од 35—44).

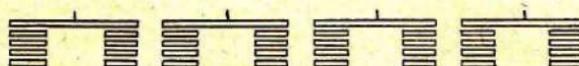
Поредак, у коме су батаљони једног реда формирани у нападне колоне по четама у центру, јесте најприкупљенији. То је у неку руку линија малих колона. (Скица 39).

У садањем троредном поретку, код армија од четири дивизије у колони, биће дванаест врста по дубини. Такав поредак онемогућава учешће у борби великом броју људи и претставља повољну мету за артиљерију. Да би се ове незгоде умањиле, предложено је да увек, када се пешадија ангажује у нападним колонама, треба да буду два реда, и да се не постављају више од три дела батаљона један иза другог, а да се четврти део развије у стрелце и испуни међупросторе и покрије бокове. На случај коњичког јуриша они се могу прикупити иза она три дела. На овај начин сваки батаљон имаће по 200 стрелца више; поред оних којима се могу два прва реда ојачати утурањем трећег реда. Тако ће дубина износити стварно шест људи један иза другог. На фронту од 400 стрелца биће 100 таквих колоница у свакој батаљонској нападној

РАЗНИ ОБЛИЦИ БОРБЕНОГ ПОРЕТКА ЗА ДИВИЗИЈУ ОД 12 БАТАЉОНА

СКИЦА 35 - ПОРЕДАК УДВЕ ЛИНИЈЕ

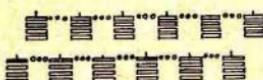
УМЕСТО ДА ПОСТАВИМО БАТАЉОНЕ У КОЛОНАМА ПОЗДНІ ТИ ЧЕТЕ МОГЛИ БИСMO ИХ ПОСТАВИТИ ПОРЕД ЈНХ, ЧИМЕ БИ ПОВЕЋАЛИ ЛИНИЈУ ФРОНТА ЗА ШИРИНУ 2 ЧЕТЕ КОД СВАКОГ ПУКА

СКИЦА 36-ЧЕТИРИ ПУКА ОД ТРИ БАТАЉОНА ОД КОЈИХ ЈЕ ЈЕДАН РАЗВИЈЕН А ДВА ДРУГА У КОЛОНАМА

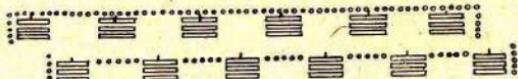
СКИЦА 37-КОЛОНА У КОЈОЈ ЈЕ 10 БАТАЉОНА РАЗВИЈЕНО ЈЕДАН ИЗА ДРУГОГ, А ПО ЈЕДАН У ТАНКОЈ КОЛОНИ НА БОКОВИМА.

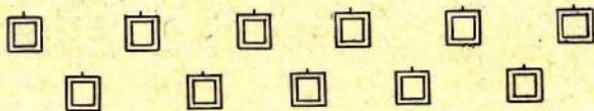
СКИЦА 38 - ИСТА ДИВИЗИЈА СОФОРМИРАНА ПО БРИГАДАМА

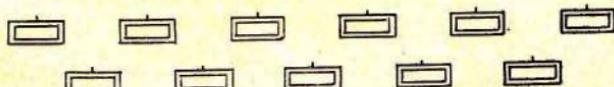
СКИЦА 39 - ДВАНАЕДСАТ БАТАЉОНА У НАЛАДНИМ КОЛОНАМА У ДВА РЕДА ГА СТРЕЛЦИМА У ИНТЕРВАЛIMA

СКИЦА 40 - ИСТИ БАТАЉОНН ПОСТАВЉЕНИ У ДВА РЕДА УМЕСТО У Ј, А ЧЕТВРТУ РАЗВИЈЕНО У СТРЕЛЦЕ

СКИЦА 41 - ДИВИЗИЈА У БАТАЉОНСКИМ КАРАМА У ШАХМАТСКОМ ПОРЕТКУ

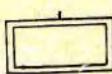
СКИЦА 42 - ИСТА ДИВИЗИЈА У РАЗВУЧЕНИМ БАТАЉОНСКИМ КАРАМА

СКИЦА 43 - ИСТА ДИВИЗИЈА У ПУКОВСКИМ КАРАМА СА ПО 3 БАТАЉОНА

КОЊЧИКА ДИВИЗИЈА ОД 5^т ПУКОВА

РАЗВИЈЕНА КОЊЧИКА БОЉЕ ЈЕ ДА БУДЕ У ШАХМАТСКОМ НЕГО У ПОРАВНАТОМ ПОРЕТКУ

КАРЕ МОГУ БИТИ ОТВОРЕНО ЕШЕЛОНИРАНЕ

ПОРЕЦИ ЗА БОРБУ МОГУ СЕ ОБРАЗОВАТИ СА КАРАМА КАО И СА РАЗВИЈЕНИМ ЛИНИЈАМА

колони. Тиме ће се задовољити и силина и покретљивост.¹ Батаљон од 800 људи, формиран по старој пракси, претставља отприлике 60 редова у сваком делу, од којих само први део може да дејствује двоврсном ватром, што чини 120 стрелца на цео батаљон. Међутим, код предложеног начина дејствују њих 400.

Но, при тражењу начина за најјаче искоришћење ватре, треба имати на уму да такозваним нападним колонама није ватreno дејство једини циљ. Тај начин користи се у нарочито погодним случајевима и у припреми јуриша, или, најзад, кад се западне у врло тешку ситуацију. Јер, ако нападна колона отпочне ватreno дејство већ од првог корака, онда ће њен полет почети да слаби, па чак и престати, и напад ће пропасти. Тај тако плитак распоред може још и да се искористи према пешадији, али мање према коњици, према којој је боља колона од четири реда, јер образује неку врсту пуне каре. Но при употреби нових пушака, уз добру ватрену дисциплину ишак ће плитка колона бити кориснија. У сваком случају, знамо да је надвојвода Карло код Еслинга, а нарочито код Ваграма, применио овај други распоред, који сам и ја препоручио у књизи „О општим начелима рата“, издатој 1807. Ни храбра коњица Бесијерова није могла ништа против ових малих маса.²

Ако се предложеној колони жели дати више солидности, онда би се могли стрелци прикупити и образовати четврти део. Али увек ће се имати два реда за образовање каре, и многи војни писци мисле да ће они имати мању чврстину од колона. Међутим, енглеске каре на Ватерлоу имале су само по два реда, и, упркос јуначким напорима француске коњице, само је један батаљон био пробијен. Употребом нових пушака смањују се још више изгледи за коњички успех, па макар то била и Бесијерова коњица.

Изнео сам све врсте поступака. Имам још да приметим: ако се хоће да усвоји поредак од два реда за нападне колоне, онда постају неодржива три реда код развијених фронтова, јер иста војска не може имати два начина формирања, или их наизменично употребљавати истот дана борбе. Према томе, по примеру француске и енглеске војске из 1813, намеће се дворедни поредак као нормалан.

Ма да је систем колоне од четири дела у по три реда, дуго упражњаван код Руса и Пруса (код којих се један ред може употребити као стрелци), био најрадије применењиван у свима ситуацијама, данас отворенији систем боље одговара потребама створеним великом порастом моћи артиљеријске и пешачке ватре.

¹ У руској војсци стрелци се употребљавају као трећи ред сваке чете, односно дела батаљона. Тиме се колона своди од дванаест на осам редова и постаје покретљивија. Али за олакшање везе између стрелца и колона могао би се и четврти ред тако употребити, да се добија девет врста, односно три дела по три врсте, против пешадије и потпуна колона од дванаест редова против коњице.

² Г. де Вагнер покушава да изазове сумњу у оно што сам навео за усвајање ове формације. Надвојвода Карло ме је само у то уверио, јер у Аустрији, као и у француском правилу, колона је коришћена само за напад на утврђене положаје, а не за борбене редове.

Поред ова два најпред изложена поретка, постоји још и мешовит, који је Наполеон употребио на Тальаменту, а Руси код Ејлауа. Њихови пукови од по три батаљона употребили су по један у првом реду, а друга два иза њега у колонама позади крилних чета (скица 36). Овај поредак, који припада полудубоком распореду, погодан је за активну одбрану, јер трупе развијене у првом реду могу дуго да се одупирају искоришћујући ватreno дејство, којим се непријатељ ломи. Тада се трупе из другог реда могу пробити кроз међурастојања и успешно напасти непријатеља. Овај би се поредак могао побољшати и на тај начин, што би батаљони из другог реда изашли целом у висину крила развијеног батаљона, тако да би се и члнне чете тих батаљона могле да развију. На тај начин се код сваког пука добија по један полубатаљон више у првом реду, а то у погледу ватре није за потцењивање. Али у том случају настаје бојазан, да би услед чета развијених у стрељачки строј ти батаљони теже били употребљиви за удар. Но увек ће се наћи прилика где ће такав поредак бити користан; само је треба уочити.

Поредак са сувише великом дубином свакако ће бити најмање погодан (скица 37). Било је у последњим ратовима одреда из дванаест батаљона збијених и развијених један из другог, чинећи 36 врста сабијених једна уз другу. Такве масе су изложене артиљериском масакрирању, и немају ни покретљивости ни ударне силе. И то је био један од узрока француског неуспеха на Ватерлоу. Макдоналдова колона имала је успеха на Ваграму, али је то скоро платила. А да нису успели Давулови и Удиновљеви напади на лево надвојводину крило, тешко да би та колона изашла победоносно из положаја у коме се затекла.

Кад се већ реши на употребу таквих маса, онда се бар треба постарати да се на сваком боку постави по један батаљон у танкој колони, тако да на случај непријатељског јуриша на бок не мора колона да се зауставља (скица 37). Заштићена батаљонима који лако окрећу фронт према непријатељу, колона иде право означеном циљу без задржавања. Ако се тако не би урадило, онда ова непокретљива маса, стављена под унакрсну ватру, не би била у стању да изрази довољан отпор, у њој би настало неред као у Фонтноајовој колони, или би била раствурена као што је Павле Емилије растирио македонске фаланге.

Каре су добре у равници и према непријатељу који распољаже надмоћнијом коњицом. Некад су образоване врло велике каре, али је установљено да су каре од по једног пука најбоље у одбрани, а батаљонске у нападу. Према приликама, оне су или сасвим квадратне или развучене. Ове друге дају могућност веће употребе ватре у правцу одакле се надамо непријатељу (скица 42 и 43). Пук од три батаљона формирао би такође дугу кару, делећи средњи батаљон на десни и леви полубатаљон.

У рату са Турцима употребљаване су скоро искључиво каре, јер су се борбе водиле у равницама Бесарабије, Молдавије и Влашке, а Турци су имали огромну коњицу. Али да су се операције

изводиле на самом Балкану или преко Балкана и да је место феудалне турске коњице била организована војска европских размера, онда би се умањила важност кара и руска пешадија би се показала потпuno надмоћна у Румелији.

У сваком случају, изгледа да су пуковске и батаљонске каре погодне за све врсте напада ако се нема надмоћност у коњици, и ако се маневрише на равном терену подесном за нападе на непријатеља. Дугачке каре, примењене код батаљона од 8 полу-чета, од којих се по три крећу фронтално а по једна са стране, боље су за напад него развијен батаљон. Таква кара је нешто гора од напред предложене колоне, али се лакше држи у руци и има више полета него развијен батаљон. Поред тога, има важно преимућство против коњице.

Тешко је тврдити да је сваки од ових поредака добар за све прилике, или увек лош, али се може усталити правило да је код напада потребно имати покретљивост, снагу и полет, а код одбране треба имати чврстину и што јачу ватру.

Кад то знамо, онда остаје да се реши: да ли би најхрабрија нападна трупа, која напада у колонама, а лишене је ватре, могла дуго да издржи против развијене трупе, која може да јој пошаље 200.000 пушчаних метака, и то у свакој минути по 20 до 30 хиљада? У последњим ратовима догађало се да су руске, француске или пруске трупе освајале положаје са пушком на руци, не опаливши ниједног метка. Таква трупа даје триумф налета и моралне снаге. Али против убиствене ватре и хладнокрвности енглеске пешадије, нападне колоне нису никако могле да постигну такве успехе код Талвера, Бузака, Фуенте ди Хонора, Албуера, а најмање на Ватерлоу.

Међутим, било би непаметно закључити, да такав резултат даје потпуну превагу танком поретку и ватри. У свима овим приликама Французи су се збијали у дубоке масе, које сам толико пута видео својим очима. Али неће бити чудо, ако доживе исту судбину и огромне колоне, састављене из развијених батаљона, када су захваћене јаком ватром са фронта и бокова и нападнуте са свих страна. Да ли се може тако нешто догодити и са нападним колонама од по једног батаљона прикупљеним око центра пука? Ја мислим, да не може. Да би се могло судити о потпуној надмоћи плитког поретка или ватре над полуудубоким поретком са нападним полетом, требало би више пута констатовати, шта би се догодило са развијеним фронтом, када га нападне тако формиран непријатељ (скица 40). Лично сам се уверио да су мале колоне имале успеха у свима акцијама које сам видео.

Уосталом, да ли је могуће усвојити неки други поредак за напад на положај? Је ли могуће водити у реду огроман развијени фронт, дејствујући и ватром? Мислим да ће се сваки устезати да даде потврдан одговор. Ако се хоће да наступа са 20 или 30 батаљона у мањевише широко развијеној линији, дејствујући ватром из стрељачких или смакнутих стројева, против добро браненог положаја, то би значило хтети доћи на положај у нереду, као стадо оваца, односно не хтети тамо никад доћи.

Из свега што смо рекли може се закључити:

1. — ако је за напад отпасан дубоки поредак, онда је полу-
дубоки изврстан;
2. — да је за освајање положаја најбољи поредак баталјон-
ских колона, само им дубину треба свести на најмању меру, како
ради бољег искоришћења сопствене ватре, тако и ради мањег тр-
пљења од непријатељске ватре; добро је да се он осигура са до-
ста стрелаца и појача коњицом;
3. — поредак са развијеним првим редом и са другим редом
у колонама најбоље одговара одбрани;
4. — успех и једног и другог зависи од способности коман-
данта да своје трупе умесно употреби, као што смо рекли гово-
рећи о иницијативи у чл. 16 и 30.

Пошто су се, од времена када је ово поглавље писано, про-
нашла многа нова средства за уништавање људи, то би се могло
узети да она иду у прилог развијеног поретка, чак и у нападу.
Међутим, тешко је давати лекције о нечemu што још на пракси
није испробано. Треба чекати на искуства. Но, и поред батерија
са фитиљем, шрапнелским или Бурмановим мецима, и чак поред
Перкинових пушака, признајем да ми је тешко замислити бо-
љи систем за пешачки напад на положај него што су баталјонске
колоне. Можда би се могло помишљати да се пешадији врате
шлемови и оклопи из XV века да их употребе пре поласка у на-
пад у развијеном поретку. Но ако хоћемо да усвојимо тај разви-
јен распоред, треба за извршење покрета наћи бољи начин него
што су дуге и непрекидне линије. Требало би или узети расту-
рене колоне, које ће се развити када подиђу положају, или испре-
кидане и шахматски распоређене линије, или, најзад, кренути
у борбу са четама окренутим боком, што би могло да буде опасно
пред непријатељем, који би ово умео да искористи. Но као што
смо рекли, умешан командант знаће да према потреби комбинује
оба начина.

Из искуства познато ми је да је један од најтежих проблема
ратне тактике како ћемо формирати трупе за борбу. Али сам се
и уверио да је немогуће решити тај проблем само на један начин.

Пре свега, земљиште је свуда различно. Има терена на ко-
јима се може маневровати са 200 хиљада развијених бораца, као
например, у Шампањи. Има таквих где се једва може развити
дивизија од десет баталјона, као у Италији, Швајцарској, у до-
лини Рајне и једном делу Мађарске. Извежбаност трупа за све
врсте маневровања, њихово наоружање и национални карактер
утичу takoђe на формирање борбених поредака.

Руска пешадија могла би се кретати у велиkim линијама,
јер је дисциплинована и добро извежбана за маневровање. Она
би се могла успешније водити у таквим порецима него, рецимо,
данашњи Французи и Пруси. Искуство ме је научило да све имам
у виду, те не спадам у оне ортодоксне, који се држе само једног
типа и начина за војске свих земаља.

Да бисмо нашли најприближније решење проблема, треба тражити следеће:

- а) најбољи начин за кретање у близини непријатеља, али изван домашаја његове ватре;
- б) најбољи начин за прелаз у напад;
- в) најбољи распоред за одбрану.

Ма како решили постављена питања, мислим да се у сваком случају трупе морају извежбати:

1. — да се крећу у батаљонским колонама поравнатим по средини, да би се, према потреби, развиле када дођу под ватру мускета, или да непријатеља нападну у истим колонама, ако тако треба;

2. — да се крећу по 8 до 10 батаљона у развијеним фронтовима;

3. — да се развијени батаљони крећу у шахматским поречцима у виду изломљених линија, које се лакше крећу од оних непрекидних;

4. — наступање у четним колонама;

5. — наступање у малим карама, било поравнато или у шахматском поретку;

6. — престројавање из једног фронта у други према разним начинима кретања;

7. — промену фронта по колонама или четама са великим интервалима, тако да се престројења могу извршити без развоја. На овај начин врши се најбржа промена фронта на сваком земљишту.

Од свих начина за наступање био би најповољнији онај у четним колонама, само када би био сигурнији. Он је изврстан за равницу, а погодан је и за испресецано земљиште. Тај начин незгодан је што се распарчава у много линија, али ако су добро извежбани и старешине и војници, и ако се добро упуте одржачи правца и обележне заставе, онда се може избеги свака забуна. Једино је опасно ако на тако растурене делове јуриша коњица. Но и та се опасност може избеги добрым коњичким извиђањем, или ако се овај поредак не употребљава у великој близини непријатеља но само у току приближавања. Чим се осети приближавање непријатеља, може се, такарећи, у секунди извршити престројавање и прећи трком у колоне и развијене фронтове. Али и поред свих тих предострожности, овакав начин кретања може се вршити само врло дисциплиновано и извежбаним трупама, никако са милицијама и регрутима. Нисам никад видео да се овакво кретање изводи пред непријатељем, већ само у маневрима. И промена фронта је на овај начин вршена нарочито успешно. Ово се увек може покушати у великим јесењим маневрима.

Видео сам такође да се наступање врши у линијама са батаљонима развијеним у шахматском или ешелоном поретку. Оваква наступања су врло добро ишла, што није случај са пуним и непрекидним линијама. Нарочито Французи нису никад знали добро да се крећу у развијеним линијама. Можда ће неко поми-

слити да кретање по ешелонима може такође испасти незгодно на случај изненадног коњичког јуриша. Онда се може такав начин употребити у почетку наступања ради лакшег кретања, затим се може извршити развој у линији. Уосталом, ако међупростори у шахматском поретку нису сувише велики, онда је лако створити линију на случај коњичког јуриша. Јер, не треба заборавити да овај ешелонирани поредак није, уствари, дворедни већ једноредни, који је испрекидан ради отклањања трења и нереда, што је неизбежно код једноставних линија.

Није тешко одредити ни који је најбољи поредак за напад на непријатеља. Од свих проба, које су предамном вршене, учињио ми се најуспелији поредак у коме су 24 батаљона наступала у две линије батаљонских колона постројених за развој по центру. Прва линија је ишла јуришним кораком ка непријатељској линији, до на два дometа мускета, а потом је прелазила у трк. Чета волтижера из сваког батаљона развила се у стрељачки строј, а друге су се постројиле и отвориле брезу пальбу. Друга линија колона ишла је за првом, и њени батаљони кретали су јуришним кораком идући кроз интервале оних који су дејствовали ватром. Ма да је ово вршено без непријатеља, имам ипак утисак да ништа не би могло одолети овом двоструком притиску ватре и покрета колона.

Поред ових линија колона, има још три начина наступања у нападу у полуудубоком поретку.

Први је онај мешовити, састављен од развијених батаљона и батаљона у колонама, који се крећу на крилима развијених батаљона. Овај смо поредак поменули на стр. 317. Развијени батаљони и челни делови батаљона у колонама отварали би ватром до половине дometа мускета, и затим би се бацали на непријатеља.

Други је наступање у развијеној линији, дејствујући ватром до на половину дometа мускета, када се друга линија пробијала у колонама кроз интервале прве.

Трећи је ешелони поредак који смо навели на стр. 237 и који се види на скици 33.

Најзад, последњи је начин наступања у потпуно развијеном поретку, ослањајући се искључиво на ватreno дејство, док једна страна не окрене леђа, што изгледа готово неизводљиво.

Не бих могао тврдити који је од ових начина најбољи, пошто у рату тако нешто нисам видео. У рату сам стварно у пешачкој борби видео само батаљоне, који су били унапред развијени. Они су почињали најпре ватreno дејство по групама, прелазећи поступно у стрељачки строј. Или се у колонама гордо наступало ка непријатељу, који је или отступио не сачекавши удар, или је те колоне одбио још пре судара услед своје чврстине и ватреног дејства. А догађало се да бранилац изврши и испад.¹ Само у селима или теснацима имао сам прилике да видим пешадију поме-

¹ Видео сам у великим борбама да је половина пешадије била по водовима развијена у стрелце. То су уствари батаљони који дејствују ватром из стрељачког строја.

шану у колонама, чија су се чела сударала на бајонет. На положајима за борбу нисам тако што никад видео.

Према свему овоме мора се увек имати на уму да би било апсурдно одрећи се ватре мускетара као и полуудубоких колона. Ако би се хтела да упропasti једна војска, онда јој треба наметнути само један искључив начин борбе за све крајеве и против сваког народа. Победа мање зависи од врсте поредака него од комбиноване употребе родова војске. Изузимам сувише дубоке колоне, које треба избрисати из свих теорија.

Завршићемо ова разлагаша напоменом: да је једна од најважнијих тачака у борби да се сопствена пешадија што боље заштити од непријатељског артиљеријског дејства. Ово не треба чинити њеним повлачењем у незгодном моменту, већ искоришћавањем теренских неравнина и других заклона, који се пред њом налазе, тако да буде заклоњена од батерија као и од положаја на којима се налази густо развијена непријатељска пешадија. Када се дође у јаку пешадиску ватру, онда се више не може мислити на заклоне, већ, ако смо у стању да јуришамо, треба то одмах учинити, остављајући заклоне стрелцима и трупама одређеним за прихват.

Уопште, важно је да се бране села која се налазе на фронту, односно да се заузимају ако смо у нападу. Но, не треба им придавати претерану важност, заборављајући фамозну битку код Хохштета. Тамо су Малбору и Евгеније, видећи највећи део француске пешадије укопан у селима, извршили пробој центра и заробили 24 батаљона који су били жртвованы за одбрану тих места.

Из истих разлога добро је ако се заузму шумарци или врзиње, који могу послужити својим браниоцима као ослонац. Њима се заклањају трупе, маскирају покрети, штити коњица, и спречава дејство непријатељске коњице.

Скептик Клаузевиц не боји се да доказује обратно и под чудним изговором, да онај који је у шуми, ради затворених очију, јер не види шта предузима непријатељ. Зато одбрану шуме сматра као тактичку погрешку. Заслепљен вероватно пред резултатима битке код Хohenлиндена, овај сувише хвалијени писац меша освајање шумараца на борбеној линији са ангажовањем целих армија у пространим шумама, не господарећи њеним излазима ни на фронту ни на боковима. Само онај који никад није видео борбу може оспоравати неоспорну важност поседања једне шуме, која се налази у близини линије коју треба бранити или нападати. Зато имамо велики пример у улози коју је одиграо Угомонски парк у бици на Ватерлуу, где се видело шта значи добро изабрани и добро брањени положај у једној борби. Занет својим парадоксом Клаузевиц је заборавио на важност коју су показале шуме у биткама код Хохкирха и Колина.

Ма да је овај део о пешадији већ доста опширан, ипак га морамо употребити пре него што пређемо на друге родове војске. Морамо додати неколико речи и о новинама, које су испробане после писања овог поглавља.

Налазећи се крајем 1851 у Паризу, једна важна личност тражила ми је мишљење, да ли ће усавршавање наоружања довести до већих промена у начину ратовања.

Одговорио сам да ће то имати можда извесног утицаја на тактичке детаље, али у погледу великих стратегиских операција и великих комбинација у биткама, победа ће увек бити осигурана начелима, која су донела победе великим војсковођама свих времена: Александру и Цезару, као и Фридриху и Наполеону. Изгледа да се мој уважени интерпелант сложио са мојим гледиштем.¹

Херојски догађаји који су се одиграли око Севастопоља далеко су од тога да донесу и најмању промену мага уверења. Ова гигантска борба између два утврђена логора, које поседају читаве армије са 2.000 топова највећих калибра, остаће догађај без председана у минулим столећима, нити ће имати равне примере у столећима која наилазе. Јер, ни догађаји који су све то проузроковали, не могу се више поновити.

Уосталом, нема никакве сличности између ове борбе топова против грудобрана и уређених битака, које се воде у центру континентата. Оне не могу имати никаквог утицаја на велике ратне комбинације па чак ни на борбену тактику.

Но, с обзиром на крваве догађаје код Алме и Инкермана, на којима се показало убиствено дејство новог наоружања, нашао сам се побуђен да испитам промене, које би то дејство могло имати на тактику пешадије. Ово ћу покушати да објасним у неколико речи, да бих употпунио оно што сам писао пре двадесет година о истој ствари у своме „Кратком прегледу ратне вештине“.

Питање ватреног утицаја мускета у борби није ново. Оно датира од владе Фридриха Великог, а нарочито од битке код Молвица, коју је добио, како кажу, зато што је његова пешадија, пунећи пушке цилиндричним прстенчићима испаљивала три метка на минут више него његов непријатељ. Свима је позната полемика, која је после тога настала између присталица танких и дубоких поредака.

Систем тројесног развијања фронта био је усвојен за пешадију. Коњица се постројавала у две врсте, и у борби је била или на крилима или у резерви.

Чувена маневарска заповест из 1791 утврдила је развијени фронт као једини борбени распоред. По њој, изгледа, двострука колона у центру сваког батаљона могла је бити употребљена само за почесне сукобе, а то је обично било при нападу на изоловане положаје, на неко село, шуму или мало утврђење.²

Слабе маневарске способности републиканских трупа натерале су команданте, који ни сами нису у том погледу били много

¹ Односи се на Наполеона III. — Прим. ред.

² Дубоке смакнуте батаљонске колоне биле су предвиђене само за прикупљање ради смањења дубине на маршу и олакшања развоја.

бољи, да у борби употребљавају колонски систем, помогнут са много стрелача. Поред тога, и само земљиште на коме се маневровало било је планинско као у Вогезима, на Алпима и Пиринејима или испресецано као у Вандеји. За тако земљиште био је погодан систем колона. Како би се и могли кретати развијени пукови по пољима Саорђија, Фигијера, Мон Сениса итд.?

Под Наполеоном обично је употребљаван систем колона, пошто су његове армије скоро увек нападале.

Тако стање трајало је до 1807, када је у Глогауу, у Шлезији, изашла мала брошура под насловом: „Закључак о општим начелима ратне вештине“, у којој сам предлагао да се за напад уведе систем линија састављених из батаљонских колона са по два вода на челу. То ће рећи наступање ка непријатељу у линијама, које образују батаљони у смажнутим порецима, али растварени по водовима. Испред њих наступа велики број стрелача, а између колона су растројања, која не могу бити већа од фронта развијеног батаљона, а ни мања од фронта батаљонске колоне.

Оно што сам видео у славном ратовању на Улму, Аустерлицу, Јени и Ејлауу уверило ме је како је тешко, ако не и немогуће, у двоврсним или тројврсним развијеним фронтовима кренути једну армију против непријатеља на положају. То моје лично убеђење и навело ме је да објавим онај „Закључак“, који је имао да уђе у моју „Расправу о великим војним операцијама“, од које су до данас изашле само, I, II и V свеска.¹

Као што ћемо даље видети, ова мала брошура изазвала је велику пажњу не само у погледу стратегије, но и у односу на тактику.

Успеси које је Велингтон постигао у Шпанији и на Ватерлоу, са трупама развијеним у двоврсни развијени поредак, приписивани су убијственој ватри његове одличне пешадије. Ово је побудило сумњу у корисност употребе малих колона. Тек после 1815 појавише се понова супротна схватања о најбољем борбеном перетку, а поводом једне брошуре маркиза Шамбреја.

У овој дискусији запазио сам баш код најпаметнијих једну жалосну тежњу: да се сви ратни системи сведу на апсолутне обрасце, као и да се под исту регулу подведу све тактичке комбинације командаџанаца, без обзира на место, на моралне околности, народни карактер и на способност командаџанаца. Ја сам предложио образовање линија малих колона, нарочито за наступање у нападу. Ни кад нисам мислио да то наметнем као искључиви начин, нарочито не у одбрани.

¹ Прво издање ове „Расправе“ састојало се из осам свезака, од којих су четири биле о ратовима Фридриха Великог, а четири о ратовима револуције. „Закључак“ је дошао као завршно поглавље свих издања.

Уосталом, постоје два случаја код којих сам се уверио да је овај поредак добио одобравање од највећих војсковођа нашег до-ба. Прво, на контресу у Бечу, крајем 1814. Тада ми је надвојвода Карло рекао да ми дuguје велику захвалност за „Закључак“ који сам објавио 1807, а који му је генерал Валмоден донео 1808 у бању Вармбрун у Шлезији. Почетком рата 1809 надвојвода није сматрао за упутно да примени поредак који сам ја предлагао. Међутим, у бици код Еслинга тескоба бојишта нагнала га је да један део своје војске формира у батаљонске колоне (нарочито трупе ландвера). Те су трупе ванредно одолевале бесним јуриши-ма кирасира шпанског генерала. Сам надвојвода признаје да оне не би могле издржати те нападе да су биле у развијеном поретку.

У бици код Ваграма највећи део аустријског фронта био је формиран као и код Еслинга, и после два дана страховите борбе, у којој је пало 20 хиљада људи, надвојвода је напустио бојно по-ље не зато, што су његове трупе биле много настрадале, већ стога што му је лево крило било обухваћено и одбачено. Његова отступ-ница за Мађарску била је утврђена. Надвојвода је био уверен да се ово добро држање има делом приписати мешовитом борбеном поретку, састављеном из малих колона и развијених батаљона.

Друго сведочанство, по изгледу мање потврдно, дошло је од Велингтона. Кад сам војводи био претстављен на контресу у Верони 1823, повели смо разговор и о противречностима које су се биле појавиле у погледу његовог начина формирања борбеног поретка, коме су приписиване његове победе. Он ми је рекао сво-је уверење да му је изгледао отпасан начин на који су Французи изводили своје нападе у колонама различите дубине, нарочито против солидне пешадије наоружане одличним пушкама, сигур-не у своју ватру и добро помогнуте артиљеријом и коњицом.

Приметио сам војводи да је велика разлика између тих дубоких колона и оних малих које сам ја предложио. Такав поре-дак има за напад и велику чврстину, и велики налет и врло је покретљив. Међутим, масивни пореци немају ни већу покретљи-вост ни истрајност од развијених фронтова, а више су изложени артиљеријској ватри.

Упитао сам славног војсковођу не беше ли он на Ватерлоу формирао у батаљонске колоне трупе хановеранске, брауншвај-ске и белгиске из Шасеа. Он ми је одговорио: „Да, и то зато, што у те трупе нисам био такво сигуран као у моје Енглезе“. Приме-тио сам му да је већ такво признање давољан доказ да су бата-љонске колоне сигурније од развијених фронтова. На то је он одговорио:

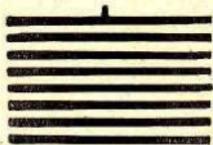
„Нема сумње да су и оне добре, само то за-виси од земљишта и духа трупа. Не може се једнако радити у свима приликама“.

Овим двема сведоцбама могу још додати да је сам Наполеон, у рату 1813, прописао за пешачки напад получетне колоне (по два вода) у две врсте као најпогодније. А то је потпуно оно исто што сам ја предлагао у 1807.

Војвода од Велингтона уверен је да Французи нису имали на Ватерлоу мале батаљонске колоне, већ огромне масе, које су биле слабо покретљиве и предубојке, нарочито на десном крилу. Ако се можемо ослонити на пруске извештаје и објављене плавнове, онда би се могло помислiti да су четири Нејове дивизије имале само четири колоне, бар за време њиховог наступања при нападу на Еј-Сент и линију између те фарме и Папелота. Тој бици нисам ни присуствовао, али сам од многих официра распитивањем сазнао да је уистину једно време постојао поредак састављен из дивизиских колона од по две бригаде, у којима су батаљони били развијени један позади другога на шест корака отстојања.

Из ових података види се колико је војнички језик оскудан, бар на француском језику. Division се на француском језику назива и тело од четири пукова и део састављен из два вода, што постаје апсурдно. Претпоставимо да је, например, Наполеон наредио 18. јуна изјутра да се образују линије колона по дивизијама и батаљонима, сходно пропису од 1813. Према томе, како би ко од његових потчињених разумео ову заповест, могло би се додати следеће:

1. — Да четири дивизије на десном крилу образују четири масивна поретка, сваки од по осам до дванаест батаљона развијених један иза другог (према броју батаљона колико их има у саставу). Скица 45 показује слику тог поретка од осам батаљона.¹

Скица 45

2. — Или би се у свакој дивизији направило осам до дванаест батаљонских колона, са деловима од по два вода. А то је систем који ја предлажем.

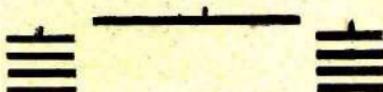
Скица 46

Нећу да тврдим да су оне огромне колоне на Ватерлоу настале као последица забуне у речима, али се и то могло догодити. Зато је код сваке војске потребно да се имају два назива за такве

¹ Овде се претпостављају пукови од 2 батаљона. Ако би били са по три, онда би она масивна колона имала 12 линија (односно 24 или 36 врста). Код скице 46 појавило би се 12 батаљона место 8, а дубина би остала иста.

две различите ствари, од којих једна значи дивизију од 12 батаљона, а друга одељење од два вода (четвртину батаљона).

Због свих тих утисака сматрао сам за потребно да унеколико изменим свој „Закључак“ који је био сувише концизан, и који сам напред поменуо, и да у свом „Кратком прегледу ратне вештине“ посветим посебно поглавље (VII) дискусији о добрим и рђавим странама разних борбених поредака. Затим сам додао неколико примедаба у погледу мешовитог система, који је употребио генерал Бенингзен код Ејлауа, а који се састојао из једног штака од 3 батаљона: једног развијеног у центру и два друга у колонама на крилима. (Скица 47).

Скица 47

Из свих ових расправа може се извести сталан закључак:

1. — да је Велингтонов систем био добар за одбрану;
2. — да би Бенингзенов, сходно приликама, могао корисно послужити у нападу, па чак и у одбрани, јер га је и Наполеон употребио при прелазу преко Тальамента;
3. — да би и најбољи тактичар био у неприлици како да води 40 или 50 батаљона развијених у двоврсном или трноврсном фронту, и то на даљину 1.000 до 1.200 метара, а да при том сачува ред толико да може успешно напасти непријатеља на положају под ватром топова и мускета. Лично нисам никад видeo да се нешто тако у рату изводи, и сматрам да је то и немогуће, нити би иједна војска могла извести сличан покрет, а да сачува доволно ударне силине за јуриш и за осигурање успеха.

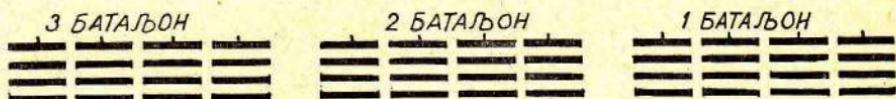
Наполеон је стално препоручивао својим маршалима: „Водите добро ваше трупе и снажно ударите на непријатеља“. Дакле, ја тражим начин за добро вођење трупе од 40 до 50 батаљона, да ударим снажно непријатеља пред кога ће она изићи раствурена по деловима, и када командант неће више моћи да утиче на трупе.

То нисам видeo: ни на Улму, ни на Јени, ни на Ејлауу, ни код Бауцена, Дрездена, Кулма или Лайпцига; тако што није се видело ни на Аустерлицу, ни на Фридланду, ни код Кацбаха, као ни код Деневица.

Чак ми није познато да је и сам Велингтон, ма у којој бици, кретао у напад на непријатеља тако развијен. Обично је чекао да му непријатељ приђе. Код Виторије и Тулузе он је добио победу бочним маневром. Код Тулузе потучено је Сулино десно крило у току подилажења за напад. Па и на самом Ватерлоу, шта би било са енглеском војском да се, напуштајући плато Мон Сен-Жан, кретала развијено против Наполеона, који се налазио на висовима Бел-Алиансе?

Нека ми се не замере ова понављања, јер сам ове исте опаске већ изнео у „Кратком прегледу ратне вештине“. Ипак сам сматрао да их треба и овде поновити ради питања које је касније искрело.

Неки немачки генерали, који су ценили користи постигнуте системом колона у 1813, пострудили су се да искористе дуги период мирнодопске беспослице, те да тај систем усаврше. Они су хтели установити још мање колоне како би дубину поретка још више смањили и олакшали прелаз из колона у развијени поредак. У том циљу они су предложили да не буду четири чете једна иза друге, већ једна поред друге, и то не у развијеним фронтовима већ у мањим колонама. То ће рећи, ако батаљон има 4 чете по 240 људи, онда ће се те чете поделити на водове од по 60 људи. Један вод ће бити развијен у стрелце, а остала три ће образовати колону. Тако ће батаљон имати четири уместо једне колоне, а пук од три батаљона имаће дванаест малих колона уместо три. (Скица 48).

Скица 48

Неоспорно, лакше је водити тако подељен фронт него потпуно развијен. Али у тим малим колонама биће само 60 стрелаци, а 180 ће ићи у смакнутом строју. Зато никад неће имати ни она-кав ред, а ни чврстину, коју има батаљонска колона. Но пошто такав систем има и својих добрих страна, то га вреди испробати. Он је већ примењиван у Пруској и у Аустрији.

Оваква формација може се употребити и код батаљона од 6 и 8 чета. У том случају батаљон се неће састојати из чета, но из група од по 2 чете. Имаће, dakle, 3 или 4 колоне.

Треба ипак истаћи две незгоде код обе ове формације. На случај јаког коњичког јуриша ови „пакетићи“ могли би бити прилично растварени, а ако би при судару са непријатељем били одбачени и гоњени, онда би настао код њих већи неред него што је случај са батаљонским колонама. Могу се, уосталом, користити и једне и друге, према месним приликама и моралу трупа. Не знам да ли су Аустријанци ставили на пробу те четне колоне код Кустоце и Новаре, или су досада остале у примени само на вежбалиштима.

Но, ма како било, поставља се још једно исто тако важно питање:

„Да ли ће утицати на промену борбеног поретка Ми-нијев карабин, изолучене пушке и усавршени мечи, и да ли ће се изменити досадање тактичке идеје?“

Истина, овакво наоружање користило је савезницима код Алме и Инкермана, јер су само они са њим располагали, али не треба заборавити да ће кроз годину две дана све војске бити подједнако наоружане. На тај начин, побољшање постаће реципрочно.

Какав ће то утицај имати на тактику?

Да ли треба целу једну армију растурити у стрелце? Да ли неће бити потребно да се и даље задрже потпуно развијене линије од две или три врсте или линије батаљонских колона?

Да ли ће се борбе претворити у карабинске двобоје, у којима ће се обе стране пушкарati на месту без икаквог маневра, док једна не побегне или буде уништена? Који би војник смео дати потврдне одговоре на ова питања? Е, дакле, пошто се борба неће моћи одлучити стајањем у месту, разуме се да ће победу однети онај војсковођа, који буде умео боље да маневрује, а маневровати може се само у развијеним линијама или линијама батаљонских колона. Тражити да се тачно пропише кад је боље употребити један а када други поредак, било би апсурдано.

Ако би се могао наћи вешт командант, са добро извежбаном војском, који би наступао ка непријатељу са 40 или 50 батаљона у развијеном фронту, онда би се могао прописати танак поредак, а колонски поредак би се употребљавао само против усамљених положаја. Али ја искрено признајем да се под таквим условима никад не бих примио да командујем армијом. Једина ствар, која би се правилски могла забранити, јесу пореци са сувише дубоким и збијеним колонама, јер су много тежи и за покрет и за маневар од развијене линије. Што је још горе, ти пореци јако су изложени артиљериском дејству, тако да је њихово уништавање управо неминовно.

Ако би се мени поверила организација једне војске, онда бих за пешадију узео дворедни поредак, и пукове бих преустројио према захтевима које изискују пореци за борбу.

Формирао бих, дакле, пукове од 3 батаљона и једне допуне. Сваки батаљон би имао по 6 чета од 6 водова. На тај начин, батаљон, прикупљен по деловима у колоне, имао би три таква дела са дубином од шест врста.

Оваква формација изгледа ми најрационалнија како за развој пука, тако и за његово постројавање у нападне колоне по деловима око центра сваког батаљона, односно и за друга постројавања.

При оваквој поставци, пошто ће делови имати само шест врста по дубини, то неће бити јако изложени артиљериском дејству, а ишак ће очувати жељену покретљивост и силину удара. И развој тих малих колона биће врло брз, а за престројавање у каре, колона од 3 одељења у сваком погледу боља је од колона формираних из 4 или 6 одељења.

У руској војсци батаљон има само 4 чете по 250 људи. Ове чете одговарају одељењима (два вода) по француском правилу. Због тога, у Русији, поредак двоструке колоне по центру није готово ни употребљив, јер је центар празнина, односно растојање

између друге и треће чете. Треба се, дајкље, одлучити и створити просте колоне, и то не по центру, но по једној од четири чете. Ако се ишак жели имати двоструки поредак по центру, онда треба узети за основицу 2 и 3 чету, позади којих би се прикупиле 1 и 4 чета. Али то онда неће бити батаљон у колонама, већ дворедни поредак батаљона. То и јесте разлог, због кога предлажем формацију од шест чета или три одељења.

Но, пошто свака од 4 чете има по два вода, онда батаљон од 8 водова може образовати двоструку колону по четвртом и петом воду, који ће служити као центар. Али, пошто та два вода припадају двема различитим четама, онда ће испасти да ће и водови, који долазе десно или лево ради образовања двоструке колоне, бити из разних чета. Тако ће сви четни командири имати по половину своје чете откомандовану под команду неког другог командира, а под својом ће командом имати половину туђе чете. Таква аномалија била би врло незгодна за наступање ка непријатељу, јер ће командир, који је прави старешина, отац и судија својих војника, увек боље радити са својим него са туђим војницима. Осим тога, ако једна таква колона буде одједном одбачена, па се жели успоставити њен фронт, онда се лако може десити да се неред пренесе на водове, који журе са обе стране да дођу у састав својих чета. У француској војсци, где је батаљон састављен од 8 чета са исто толико водова за маневровање, та незгода не постоји, јер сваку чету води њен командир и у двострукој колони, тако да нема никакве мешавине. Истина је да две чете, образујући једно одељење, имају свака свог старешину, али је то виште добро него зло, јер ће се између оне две чете и њихових командира развити супарништво и утакмица у раду и храбrosti. А зна се да су утакмица и самољубље често извор храбrosti. Уосталом, по потреби, старији командир може по праву командовати целим одељењем.

Време је да се оставимо ових сасвим споредних ситничарања, и да се вратимо главном питању које нас занима.

Пошто сам поменуо систем генерала Велингтона, сматрам за потребно да пре завршетка објасним из чега се састоји тај систем, уколико се то може на основу историских података.

У Шпанији и Португалији он је располагао масом трупа из земље, на које није могао много рачунати у погледу правилне борбе, јер су биле и необучене и недисциплиноване. Али те трупе биле су задахнуте великим мржњом према Французима, и образовале су групе одличних стрелаца које су узнемиравале непријатеља. Навикнут искуством на дејство познато под именом *furia francesa* и на дрске нападе колона предвођених од Масене и Неја, Велингтон је извршио тачан прорачун како ће сатрти ту налетљивост и потом победити. Војвода се прво постарао да изабере положаје који су тешко приступачни. Прилазе тим положајима осигурао је одредима шпанских и португалских стрелаца, који су били врло вешти у искоришћавању земљишта. Део своје артиљерије поставио је на тактичке гребене својих положаја, а

део оставио позади. На тај начин он је још у наступању снажном пешачком и артиљериском ватром прорешетао непријатељске колоне. За то време његова одлична енглеска пешадија стајала је прикривена сто корака иза гребена положаја, и тако заклоњена чекала на наилазак тих колона. Када су колоне избијале на врх положаја заморене и проређене, онда су биле обасуте брзом ватром мускета и топова, а затим је извршен напад бајонетом на колоне у нереду.

Овај систем који је био потпуно рационалан, употребљен је у Шпанији а нарочито у Португалији, где је било много трупа из земље које су биле употребљиве као стрелци на врло испресецаном земљишту, али у Белгији морао је бити модификован. На Ватерлују је енглески генерал посео један плато, који је поступно падао у виду гласије, одличне за дејство артиљерије, која је просто брисала. Бокови тога положаја били су добро заштићени. Са врха платоа Велингтон је могао да осматра сваки, и најмањи покрет француске војске, док Французи нису видели ништа од његове. Но, поред свих тих добрих страна његов систем не би га сачувао да не изгуби битку, да му није притецла у помоћ маса других околности.

Целом свету познате су, мање или више, све перипетије ове славне борбе, коју сам већ на другом месту непристрасно описао. Тамо сам указао да се она не може приписати ни ватри мускета ни развијеним линијама. Она је добијена из ових разлога:

1. — што је од кишне земљиште било расквашено, те је наступање Француза било врло споро и отежано, чиме је знатно смањен почетни налет, а из истих разлога ни артиљерија није била у стању да довољно помогне покрет;

2. — што су колоне у почетку биле врло дубоке, нарочито на десном крилу;

3. — што сарадња између родова војске није била потпуна; додатило се, да су пешадија и коњица нападале више пута свака за себе, а никад истовремено;

4. — но, изнад свега зато, што се у отсудном моменту појавила изненадно цела пруска војска, ударивши у француски десни бок и мал те не у њену позадину.

Сваки искусни војник разумеће да ни блато, као ни добро држање енглеске пешадије, не би помогло, да се главнина француске пешадије кренула у батаљонским колонама после извршног великог коњичког јуриша. Тада би комбинована армија била пробијена и одбачена на Анверс. Али и без ових околности, да Блихер није дошао, енглеска војска била би принуђена на повлачење. И ја остајем при томе да ова битка не може служити као поука о надмоћи пешачке ватре над добро вођеним нападним колонама.

Из целе ове расправе мислим да се може закључити:

1. — Да усавршење ватреног наоружања не може произвести знатну промену у погледу начина вођења трупа у борби, али да би било корисно унети у пешадиско правило: формацију ко-

лона по четама, имати доста и добрих стрелаца, и што боље вежбати трупе у гађању. Војске које имају читаве ловачке пукове, могле би те пукове употребити за ову сврху поделивши их на поједине бригаде. Добро је ако се ови стрелци придају наизменично и по потреби појединим четама док се трупе не извежбају у гађању. То неће бити тешко. На тај начин би се ловачки пукови употребили у борбеном распореду као и сви други.

2. — Ако је систем развијених фронтова са пешадиском ватром добар у одбрани, као код Велингтона, он би био незгодан, ако не и сасвим неупотребљив, при нападу на непријатељски положај.

3. — Но ма како се усавршило наоружање, не би могле две војске у сукобу остати цео дан пуцајући издалека једна на другу. Једна се мора кренути напред и напасти.

4. — Кад је тако, онда ће успех, као и увек, зависити од бољег маневровања сходно начелима велике тактике. А тај почива на правовременом покрету трупе у нападу ка оној тачки боиштга, на којој има пасти решење успеха, ангажујући истовремено сва три рода војске.

5. — Тешко да ће се моћи нешто много додати ономе, што сам рекао у IV и V глави свога „Кратког прегледа ратне вештине“, и биће немогуће прописати правилом један апсолутан борбени поредак. Правилом се имају прописати само престројавања.

6. — Гаранција победе у нападу биће способност команданта да правилно крене своје трупе и да без оклевања нападне непријатеља. Какав ће поредак узети, то ће зависити од земљишта, од извежбаности и духа војске, и од његове личне способности.

Завршићу ове редове напоменом: „Да рат није егзактна наука већ једна страховита и пуне страсти драма, којом доминирају три или четири отишта начела, али чији резултати зависе од масе компликација моралних и физичких. Ово је истина коју сам већ изнео пре седам година у првом додатку, коме овај додатак треба да послужи као допуна.“

Брисел, 25 јануара 1856

Г. Ж.

Члан XLVI

О коњици

О формацији коњице постоје исте супротности као и о формацији пешадије; услед чега постоје исте неизвесности. Много хваљена расправа грофа Бизмарка није у том погледу много до-принела. Пошто не стојимо боље ни у погледу начина њене употребе, то сам себи ставио у задатак да изнесем своје мишљење о одлуци комandanата који су вични њеном вођењу.

Какву ће употребу читати командант од своје коњице, то, разуме се, зависи од односа њене снаге према непријатељској ко-

њици како у погледу броја, тако и у погледу квалитета. Но без обзира на утицај ових околности, може и слабија коњица, ако је добро вођена, да успе да направи велике подвиге, јер умешност има великог утицаја на употребу овог рода војске.

Бројни однос коњице према пешадији претрпео је многе про-мене. Он зависи од природних наклоности целог народа, и спо-собности његових становника да буду добри коњаници. И обиље коња у земљи и њихова вредност имају на то знатног утицаја. У ратовима Револуције Французи су имали слабију коњицу него Аустријанци и није била ни уређена, па ипак је чуда чинила. Видео сам у Рајнској армији 1796 оно, што се назива помпезним именом коњичка резерва, а која се састојала из једне слабе бри-гаде (1.500 коња). Десет година доцније, видео сам исте резерве које су бројале по 15 до 20 хиљада коња. Толико су се измениле идеје и средстви.

Уопште, може се узети да код пољске војске шести део тре-ба да буде на коњима, а у планинским земљама десети део.

Главна вредност коњице почива у њеној брзини и покретљи-вости. Могло би се још додати: и у њеној жестини, ако се не би бојали злоупотребе ове љене особине.

Ма како да је љена улога у ратним операцијама важна, ко-њица не би могла сама да брани један положај дуже времена без помоћи пешадије. Њен главни задатак је да припреми и доврши победу, да је учини потпуном хватањем заробљеника и плена, го-њењем непријатеља, указивањем брзе помоћи на угроженим тач-кама и пробијањем поколебане пешадије. Најзад, љена је ду-жност да штити пешадију и артиљерију приликом повлачења. Из овога се види зашто војска без коњице реткоkad може да по-стигне велике успехе, и зашто тешко отступа.

Време и начин употребе коњице зависе: од процене коман-данта, од плана за борбу, од стања код непријатеља и од масе других околности, које би тешко било набројати. Ми ћемо побро-јати само главне услове.

Познато је да општи напад коњице против добро брањеног положаја не може бити изведен са успехом, ако коњицу не по-може пешадија и артиљерија, бар са известног отстојања. Видело се на Ватерлуу шта је претрпела француска коњица зато што се није придржавала овог правила. И Фридрихову коњицу код Ку-нерсдорфа постигла је иста судбина. Може се десити случај да коњица буде позвана да самостално дејствује, али она може по-стићи успех само против пешадије, која се већ налази у борби са противничком пешадијом. То доказују битке код Маренга, Еј-лауа, Бородина и др.

Међутим, постоји један случај, односно постојао је такав слу-чај, када је коњица јача од пешадије. То је када услед кишне или снега овлажи пешадиско оружје, па она не може да употреби ва-тру. Ожеров корпус због тога је дошао у велику незгоду код Еј-лауа, као и аустријско лево крило код Дрездена. Откада су уве-дене металне чауре, то се више не догађа. Може се извршити

успешан јуриш и на пешадију, која је услед артиљеријске ватре или других узрока већ била поколебана. Један од најзначајнијих јуриша ове врсте био је јуриш пруске коњице код Хохенфойдберга 1745 (видети „Расправу о великим операцијама“). Али, јуриши против неначетих пешадиских кара не могу успети.

Велики јуриши врше се и у циљу заузимања непријатељских батерија и олакшања пешадиским трупама да избiju на положај. У том случају пешадија мора бити готова да укаже брзу помоћ коњици, јер ова врста јуриша има само тренутно дејство, које треба што пре искористити, док непријатељ није разјурио коњицу. Леп јуриш Француза на Гозу у бици код Лајпцига 16. октобра претставља велики пример ове врсте. Јуриши, који су са истим задатком били извршени на Ватерлоу, били су дивни, али су остали без резултата, јер их није подржала пешадија. Исто тако је и смели јуриш мале Нејове коњице на артиљерију кнеза Хoenлоеа, у бици код Јене, пример који би у сличним приликама требало подражавати.

Најзад, јуриши се врше и против непријатељске коњице, када се хоће да претера са боиштга да би се без сметње могло нападати на непријатељску пешадију.

Коњица се може успешно бацити на непријатељски бок и позадину, а у времену када се на фронту води јака борба пешадије. Ако при томе коњица буде одбијена, може галопом да се врати у састав армије; ако успе, она може проузроковати пропаст целе непријатељске армије. Такви се задаци коњици ретко дају, а ја не видим шта би могла бити сметња, јер добро вођена коњица не може бити отсечена ни онда када се налази иза непријатеља. Уосталом, то је улога која се обично даје нерегуларној коњици.

Коњица и у одбрани може да постигне знатне успехе бацајући се у згодном моменту на непријатеља који је подишао положају и спрема се да у њега упадне или је већ извршио пробој фронта. Она може у таквом случају да поправи ситуацију, проузрокујући забуну и расуло код непријатеља који је био занет поститнутим успесима. За то имамо примере у дивним јуришним руске коњице код Ејлауа и енглеске на Ватерлоу. Најзад, и корпузна коњица може у погодном моменту да јуриша, било ради помагања напада или искоришћења неког погрешног непријатељског маневра, или пак да повлачење непријатеља претвори у пораз.

Није лако одредити који би начин напада био најбољи. Зависи од задатка и других околности, које утичу на избор момента за напад. Постоје само четири начина за напад: у колонама које следују на отстојањима, у линијама за кас¹, у линијама за галоп, и најзад у роју. Сви ти начини могу бити успешно примењени.

¹ Кад говорим о јуришу у линијама нема ту никакве противречности са оним што сам раније говорио. Разумљиво је да овде није реч о великим развијеним линијама, већ највише о бригадама и дивизиским. Корпус од више дивизија на земљишту постројава се у више ешелонираних колона, чија се чела састоје из два или три пукова развијена за јуриш.

Код јуриша у линији копље има несумњиво преимућство. Већ у мешавини сабља ће можда више вредети. Зато се појавила и идеја да се првом реду, који врши пробој, да копље, а другом који га довршава особном борбом, сабља. Ватreno дејство пиштолјима може се претпоставити само на претстражама, у јуришу јако растреситим стројем, или када лака коњица треба да поколеба пешадију и ослаби њену ватру, да би олакшала јуриш који има тек да дође. Што се тиче ватрене употребе карабина, тешко је одредити чему би то могло користити. За то дејство морала би се цела трупа зауставити и сјахати ради бољег дејства. Ако у том случају буде снажно нападнута, може се изложити сигурном поразу. Само стрелци могу да дејствују мускетама у трку.

Рекосмо да сваки начин напада може бити добар. Међутим, не треба никад рачунати да ће налет бити увек одлучујући елемент у судару коњице против коњице. Дугачак кас изгледа ми најпогоднији за јуриш у линијама, јер у таквом случају скупност, чврстина и ред играју главну улогу. А то се не би дало одржати у великому галопу. Галоп био би погоднији против артиљерије, јер је ту важније стићи што пре него држати ред. Из истих разлога коњица наоружана сабљом, може на 200 м испред непријатељског распореда прећи у трк, против непријатеља који дејствује са земље. Али за коњицу наоружану копљима најзгодније је кретање у опруженом касу, јер добре стране копља долазе до изражaja само у очуваном строју. Чим настане мешавина копље губи сваку важност.

Кад вам се непријатељ приближује у оштром касу, онда не би било згодно појурити му у сусрет у галопу, јер ћете стићи пред његове збијене редове разбивени у гомилице и зbrisани. Када се ради привидно смело, постижу се само моралне користи, али ако непријатељ уочи праву вредност тог налета, онда сте изгубљени. Јер по природном и физичком реду успех ће бити на страни збијених редова против коњаника који галопирају у нереду.

При коњичким јуришима против пешадије Мамелуци и Турци довољно су нам доказали немоћ налетљивости. Тамо где копљаници или кирасири не буду могли да се у касу пробију, неће пробити никаква коњица. Само против пешадије која је јако уздрмана, и којој је почело да нестаје муниције, може развој највеће брзине бити кориснији од каса.¹ За пробијање добрих кара

¹ Г. Вагнер ми је супротставио мишљење искусних коњаника, који сматрају да је бољи трк започет са отстојања од 200 корака. Знам, да има много коњаника који су тога мишљења, али ми је познато и да су најбољи генерали овога рода војске за јуришање у касу. Ласал, који је један од најспособнијих коњичких генерала, рекао је, посматрајући јуриш непријатељске коњице, која је јурила у галопу: „Ето, ови су људи изгубљени!“ и стварно ти ескадрони били су одбачени у малом касу. Уосталом, лична храброст ствара већи утисак и прави већу тужбу него брзина кретања. Незгода је трка само у томе, што се коњаници растуре и место удара створи се само мешавина, док се у касу то избегава. Удар коњских груди, који се узима као једини добра страна галопа, само је фантом којим се плаше коњаници без ратног искуства.

потребни су топови и копљаници, или још боље кирасири наоружани копљима. Што се тиче јуриша по одељењима или у роју, који су тако чести у свакодневним сукобима, у том погледу треба се угледати на Турке и Козаке. Нема бољих примера за то. О том предмету још ћемо говорити.

Ма који начин узели за коњички напад, једно сигурно важи за све јурише, а то је да ће се постићи најбољи успех, ако се у погодном моменту коњица баци на бок непријатељског распореда, на који се предузима фронтални напад. Да би такав маневар имао потпун успех, нарочито у сукобу коњице против коњице, не треба га почети пре него што се дође у додир. Један минут раније или касније може упропастити цео ефекат. Због тога се у брзини одлучивања и састоји права вредност једног коњичког официра.

У погледу организације и наоружања коњице било је много супротних гледишта, али, она се могу свести на неколико одредаба. Као што смо рекли, копље је најбоље оружје за коњицу која напада развијеним фронтом, јер се њиме удара у непријатеља, пре него што му се примакне. Можда ће испак бити добро да се позади има још једна линија или резерва, која је наоружана сабљама, којима се лакше рукује у мешавини и када се стројеви поремете. Или се може позади копљаника који врше јуриш, кретати ешелон хусара, да продре у непријатељски распоред ради потпунијег довршења победе.

Оклоп је искључиво одбранбено оруђе. Копље и оклоп од јаке дупле или бивоље коже јесте понајбоље наоружање за лаку коњицу, а за тешку сабља и челични оклоп. Неки искусни војници предлажу да се кирасири наоружају копљима, и да таква коњица, која личи на некадање оклопнике, има да руши све испред себе. Без сумње је за њих боље копље од карабина, и мислим да нема разлога да се и лакој коњици не да исто наоружање.

Што се тиче драгона, мишљења ће бити увек подељена. Биће корисно ако се има неколико батаљона пешадије на коњима, који би могли да престигну непријатеља код неког теснаца, или да га бране у отступању, као и при продирању кроз неку шуму. Мислим да је тешко стварати коњицу, из пешака, односно имати војника који припадају двама родовима војске. Судбина коју су дочекали француски драгони у борби пешке, била би довољна као негативан доказ, али на другој страни имамо турску коњицу која се исто тако добро бори пешке као и на коњу. Кажу: да је за драгоне највећа неприлика у томе, што им се изјутра предаје да њиховом јуришу не може одолети никаква кара, а увече им се говори, да пешак наоружан пушком обара сваког коњаника. Овакав доказ више је привидно истинит него стварно, јер не треба учити противречна правила, већ рећи да добри коњаници исто тако могу пробити кару као што и добри пешаци могу одбити тај напад. Победа не зависи само од надмоћи дотичног рода војске, већ од многих других околности. Успеси и неуспеси зависе од храбрости трупа, присебности старешина, умешног и правовре-

меног маневровања, артиљеријског и пешадиског ватреног дејства, од кишне, па чак и од блата. Но, уопште, може се узети да храбар војник, био пешке или на коњу, мора победити кукавицу. Ако ове истине применимо на драгонима, они би могли мислити да су надмоћнији од својих противника и у борби пешке и на коњу. Тако су радили Турци и Черкези, чији коњаници радо сјахују за борбу пушком у некој шуми или позади неког заклона. Но, да би се војска довела до таквих способности, потребни су и добри војници и добре старешине за њихову обуку.

Вероватно због уверења, шта могу учинити храбри војници пешке и на коњу, одлучио се цар Никола I да створи један огроман корпус од 14 до 15 хиљада драгона, без обзира на несрећно искуство, које је имао Наполеон са француским драгонима. При том се није имало у виду да ће понекад недостајати тих пукова баш тамо где би били најпотребнији. Можда је овакво груписање учињено и ради потпунијег јединства наставе у овој двострукотој пешачко-коњичкој обуци. Али по свој прилици, у рату ће се тај корпус поделити на оба крила поретка. Вероватно да ће бити прилика, нарочито код уређених битака, где ће десет хиљада људи брзо пребачених на коњима, доспети на главну тачку борбе тако, да ће претегнути цео успех у своју корист. Дакле, и подељено дејство и скупан рад имају и добрих и рђавих страна. Да би се добило неко средње решење, могао би се сваком крилу, као и претходници (или заштитници у повлачењу) дати по један јак пук, а остатак коњице груписати у дивизије и корпусе.¹ Време је да пређемо са овог предмета на формацију.

Све што се рекло за формацију пешадије, могло би се и на коњицу применити, са овим модификацијама:

1. — За коњицу су много згоднији развијени фронтови у шахматском или степенастом поретку него у паралелним линијама. Било да се узме шахматски или пун поредак, линије треба довољно размаћи, те да се неуспех прве линије не пренесе на остале, који се у неуспелом јуришу врло брзо преноси. У шахматском поретку ова отстојања могу се ипак смањити. Тада поредак треба формирати по дивизионима, при чему се могу остатити растојања за ширину два ескадрона, тако да се може извршити развој на сваком боку и олакшати престројење.

2. — У нападном поретку по центру коњица формира колоне по пуковима, а пешадија по баталјонима. Ради прилагођавања овом поретку, боље је имати пукове од шест ескадрона, тако да кад се изврши развој по центру добију се три дивизиона. Ако би била само четири ескадрона, они би формирали тада само два реда.

3. — Коњичка нападна колона не сме бити збијена као код пешадије, већ са међупростором од једног или бар пола ескадрона како би се имало могућности за развој и олакшање брзине.

¹ Ово говорим зато да бисмо дискутовали о постојећем стању, иначе, остајем при том да, као коњица, копљаници више вреде него драгони.

Ови међупростори важе само за трупе у борби. Оне које се налазе позади прве линије, могу бити прикупљеније тако да заузимају што мање простора, и да смање отстојање ради бржег преласка у борбени поредак. Разуме се, мора се водити рачуна да те масе не буду изложене артиљеријској ватри.

4. — Пошто је бочни напад осетљивији за коњицу него за борбу пешадије против пешадије, потребно је да се на крилима коњичког поретка постави по неколико ескадрона у степенастом распореду, тако да се могу лако окренути десно или лево према непријатељу, који би узнемирио бок.

5. — Из истих разлога важно је да се непријатељска коњица угрози са неколико ескадрона упућених на њен бок, као што смо већ напоменули. Ако се располаже са нерегуларном коњицом, онда је она понајбоља за такве улоге.

6. — Важно је, нарочито код коњице, напоменути да је боље ако се поједине команде распореде по ширини него по дубини. Например, код дивизије која развија две бригаде није добро развити их једну иза друге, већ да обе буду са по једним пуком у првом, а другим у другом реду. На тај начин свака ће бригада имати своју резерву, што је много згодније, јер се у јуришу до гађаји развијају таквом брзином да би једном команданту било тешко командовање са два пука развијена у првој линији.

Ма да ће на овај начин сваки командант бригаде располагати својом резервом, поред тога треба имати и дивизиску резерву. Због тога се намеће мисао да би било најзгодније образовати коњичке дивизије од по пет пукова. Таква дивизија може развити две бригаде у први борбени ред, задржавајући пети пук у дивизиској резерви. Исто тако, могло би се у први ред развити три пука, а по један пук у колони иза сваког крила.

Ако се хоће мешовит поредак, код кога би се у први ред развила само два пука, а остatak био прикупљен у колонама, може се опет добити погодан поредак. Пукови друге линије могу наступити иза крила и центра прве линије, служећи им као осигурање и као потпора на случај неуспеха прве линије (в. ск. 44).

7. — За судар коњице против коњице постоје два важна правила: прво, да се сваки први борбени ред мора пре или после повратити натраг, јер, иако претпоставимо најсрећније извршени јуриш, сигурно је да ће непријатељ довести нове ескадроне, и принудити га да се повуче иза другог борбеног реда. Друго правило је да ће при једнаким способностима обостраних трупа и команданата, победа припадти ономе, који буде имао последње ескадроне у резерви и који буде умео да их упути у бок непријатељског распореда у времену док се са њим води борба.

Водећи рачуна о ова два правила може се стечи уверење о најпогоднијем борбеном поретку велике коњичке јединице.

Ма који поредак узели, треба пазити да се никако целе велике јединице не развијају у развијени фронт, јер је њиме тешко руковати, а на случај неуспеха, оне би захватиле и први борбени ред пре него што стигне да извуче сабљу. Од многоброј-

них примера последњег рата навешћемо као доказ напад, који је извео Нансути у пуковским колонама, против пруске коњице која је била развијена испред Шато-Тијерија.

У првом издању „Кратког прегледа“ ја сам био против коњичког борбеног поретка који би имао више од две линије. Али нисам никад био против више линија распоређених шахматски или степенасто, ни против резерава у колонама. Хтео сам само да говорим о коњици развијеној за јуриш у збијеним редовима. Ако би у таквом распореду први ред окренуо леђа, он би захватио и остале редове, који су непотребно збијени један иза другог.¹

Најзад, код коњице морални елемент има већи утицај него код пешадије. Брзо одлучивање и хладнокрвност комandanata и разум и храброст војника имају више утицаја на победу него ма који поредак. Но, ако се споје све добре стране, онда је победа сигурна и ничим се не може правдати ако се узме поредак за који се зна да је незгодан.

У историји последњих ратова (1812—1815) понављају се стваре противречности о борбеном поретку коњице, нарочито да ли може коњица у правилном распореду да туче другу нерегуларну коњицу, која избегава одлучан судар, бежи брзином Парте па се истом брзином враћа понова у борбу, узнемирајући свог непријатеља почесним нападима. Лојд је био противног мишљења и козачки напади на одличну француску коњицу потврђују његово уверење.² Али не треба се у том погледу обмањивати и мислiti да се са добро дисциплинованим ескадронима лаке коњице могу вршити почесни напади против прикупљених ескадрона у једној руци. Само стална навика кретања у нереду помаже нерегуларној трупи да сваки уме да дејствује за себе, а ипак у општем циљу. Ни најбоље извежбани хусари неће никад моћи постићи оно, што инстинктивно постижу Козаци, Черкези или Турци.

Ма да знамо из искуства да се неправилним и почесним јуришима може упропастити најбоља коњица, ипак се не може рачунати на могућност успеха при нападу тако растурене коњице у уређеној бици од које зависи судбина целог рата. Таквим на-

¹ Да би побио ово уверење, г. Вагнер је навео битку код Рамилија, где је Марлборо однео победу извршивши велики јуриш коњицом која је била распоређена у линијама без отстојања против Француза у шахматском распореду. Али, ако ме не вара памћење, мислим да је савезничка коњица била најпре постројена шахматски у две линије. Прави узрок ове победе био је у томе, што је Марлборо уочио да је Вилроа пола снаге оставио без дејства иза Андеркирха и Гете, а он је имао срећу да са 38 ескадрона са тога крила појача своје лево крило. Тако је добио коњичке снаге двалпут јаче од француских и извршио њихово наткриљавање. Уосталом, слажем се да свако правило може имати понеки изузетак, а ја не дајем правила која су апсолутнија од осталих начела коњичке тактике. А та тактика је исто тако мобилна као и овај род војске.

² Кад говорим о одличној француској коњици мислим на њену неустрасивост, а не на њено савршенство. Она у погледу вештине јахања, организације и неге коња заостаје иза руске и немачке коњице.

падима може се знатно помоћи главни напад извршен у реду, али сами за себе они не могу дати ништа велико. Зато ове неправилне нападе треба сматрати као моћну помоћ при свакодневним уређеним коњичким нападима, и као корисну потпору при одлучном судару.

Из свега што смо напред говорили мислим да се може закључити да је за добро уређену војску најзгодније ако у биткама располаже уређеном коњицом наоружаном дугачким оружјем, а за герилско ратовање да има нерегуларну коњицу наоружану одличним пиштолјима, копљима и сабљама.

У сваком случају је неоспорно да велика коњица, ма које врсте била, мора имати велики утицај на ратне резултате. Она може унети страх у непријатељску позадину, запленити њену комору, опколити војску на положају, отежати јој саобраћај, иако ништа друго, она ће унети неред у њено вршење задатака и покрета. Једном речи, она постиже скоро исти утицај као и побуна народа у маси, узнемирајући и бокове и позадину непријатељске војске, и збуњујући њеног команданта у свима његовим намерама. У том погледу имамо више доказних примера у реидима који су имали сјајних успеха у Америчком рату.

Све оне организације, у којима се на случај рата кадрови појачавају милицијом, биће добре, јер милиција уз припомоћ неколико добрих ескадрона може у току неколико месеци рата да постане добра партизанска војска. Мада те милиције не могу имати оне особине, које имају ратнички народи иnomadi, који скоро цео живот проводе на коњу, и којима лежи у навици герилско ратовање, оне ипак могу нешто корисно допринети. У том погледу Русија има велику надмоћ над својим суседима како у погледу броја и квалитета донских коња, тако и у погледу своје нередовне милиције, која је увек готова да се на најмањи знак крене.

Ево шта сам у том погледу писао пре двадесет година у својој „Расправи о великим војним операцијама“, глава 35:

„Немогуће је довољно оценити огромне користи које су Козаци учинили руским армијама. Ове лаке трупе немају значаја у некој великој бици (осим њиховог напада у бок), али су страшне при гоњењу и нападању на појединачне положаје. То је најстрашнији непријатељ за све комбинације једног војсковође, јер он никад није сигуран да ће његове заповести стићи, и да ће можи бити извршене. Сви његови положаји компликују се, а операције постају несигурне. Док је једна војска имала само неколико полууређених пукова, њихова корисност остала је незапажена, али када су се појавиле масе од 15 до 20 хиљада, онда се осетила сва њихова вредност, нарочито у земљама у којима им становништво није непријатељски расположено.“

Када се креће једна комора, онда је треба сву осигурати. Зато је потребно да спроводно одељење буде довољне јачине, и да буде добро командовано. При том се никад нема сигурности да тај марш неће бити узнемираван, јер се не зна где се налазе не-

пријатељска одељења. Све те незгоде траже велика напрезања, и редовна коњица убрзо постаје неспособна за службу због замора.

Уосталом, мислим, да хусари и добровољци копљаници, који се прикупе и организују почетком рата, могу да врше сличне члоче, ако су добро командовани и увек приправни да крену тамо, где их поведу њихове храбре старешине. Али они се могу сматрати као изгубљена деца, јер ако буде требало да раде по наређењу Врховне команде, онда више неће бити оно што су, тј. партизанска коњица. Ма да они неће моћи постати оно што су Ко-заци, могли би ипак бити нешто слично“.

И Аустрија има у Мађарима, Трансильванцима и Хрватима елементе којима друге државе не располажу. Услуге које је ландвер учинио показују какве се користи могу очекивати од такве коњице. Ако ништа друго, она замењује редовну коњицу у помоћним службама, као што су спроводници, срдоцанси, одреди за осигурање транспората, бочних осигурања итд. Коњичка тела састављена из регуларне и нерегуларне коњице могу често дати боље услуге него чисто регуларна коњица. Јер, због бојазни да се не нашкоди регуларној коњици, она се нерадо упућује у разна смела подuzeћа, која баш могу дати највеће користи.

Не бих могао завршити овај члан а да не одговорим на претерано жучне напада генерала Бизмарка, о којима сам, нажалост, касно био обавештен, те нисам могао одговорити како треба. Њега је изгледа највише наљутила моја констатација, коју сам ја учинио после многих других, да коњица није у стању да сама брани један положај. Генерал, како изгледа, мисли да коњица може сама да води рат, па да може бранити и положај исто као пешадија. Зато тражи пример чак у Ханибаловом рату на Тесину, као да пешадиска и артиљеријска ватра нису донеле никакву промену у погледу употребе овог рода војске! Горд на ту своју коњичку ерудицију, он сматра за незналицу сваког оног ко мисли друкчије него он. Не мора човек бити ни Сајдлиц ни Лагеринијер па да може расправљати о употреби коњице у рату. Ма да лично немам никаквих коњичких претензија, могу ипак тврдити да данашњи најискуснији генерали деле моје мишљење у погледу коњице, и да сам у многим биткама боље просуђивао о употреби коњице него неки који су командовали великим коњичким јединицама.

Једино моје гледиште које је наишло на неки отпор јесте оно, којим сам препоручивао кас при јуришу на коњицу. Но, ма како се о томе мислило, ја верујем стално да успех зависи много од одржавања реда до момента судара, и да ће, нарочито код копљаника, удар добро уређеном масом и у касу надвладати трупу, која се растрчала галопирајући пуном брзином.

Дакле: треба чувати ред што је могуће више и напад помоћи ударом у бок; треба знати морално упливисати на трупу, и имати један ешелон за подршку. То су једини елементи успеха које сам увек признавао за корисне при нападу коњице против коњице. И најбоља правила на свету ишчезавају у борби која се изводи бр-

зином муње, и у којој би и најспремнији професори имали једва толико времена да одбију ударац сабље, а да не буду у стању ни да издаду команду која би се могла чути и извршити.

Што се тиче добре употребе коњице у оквиру једне битке или у обиму целог рата, мислим да ниједан искусан војсковођа неће моћи оспоравати оно што сам овде изнео.

Никад нисам оспоравао да коњица не може суделовати у одбрани положаја, али ћу увек оспоравати да га она може сама бранити. Она се може поставити на положају иза 100 топова, она може и издржавати артиљеријску ватру као што је храбро издржавала француска коњица код Ејлауа, али ако пешадија и артиљерија ујуткају њену артиљерију и крену против ње, онда ћете видети како ће положај бити брањен.

Уосталом, није тешко погодити прави узрок срџби генерала Б... Ја сам се неспретно изразио да је његова расправа о коњици врло научна, али да коњици није ништа користила. Свакако да му се тај суд учинио сувише оштар, и упркос неправди коју је писац према мени испољио, налазим, да је начин његовог изражавања сувише апсолутан. Међутим, после поука које нам је дала Сајдлицова и Наполеонова коњица, не знам да ли би нам коњица вођена по доктринама генерала Б... могла дати нешто боље. У томе је питање. Зато што сам се усудио да тако нешто поричем, испао сам незналица. И то се зове добра критика! Ако су мишљења слободна, зар се о њима не може расправљати без вређања? Што се међе тиче, ја генералу Б... признајем и много духа и много ерудиције. Можда он има свега тога и превише за расправу предмета о коме је реч. Када дух светлуца, а страст говори, онда разложност и просуђивање дремају. Уосталом, ја сам већ напоменуо у нотици која је претходила овом делу, да један војник не може кроз озбиљне књиге давати одговоре личностима, нарочито ако читавих шест година није о њима ништа ни знао.

Члан XLVII

О употреби артиљерије

Артиљерија је род војске који је опасан и у нападу и у одбрани.

Као офанзивно средство јака и добро употребљена артиљерија ломи непријатељску линију, уздрма је, и олакшава нападним трупама да у њу продру. У одбрани она двоструко појачава снагу једног положаја. Јер она, не само што наноси издалека губитке непријатељу и врши на њега јак морални утицај, већ је кадра да положај брани и на отстојањима близке борбе. Она је исто тако корисна при нападу и одбрани утврђених места и утврђених логора. Она чини душу модерне фортификације.

Ми смо већ нешто поменули о њеној подели у бици, али нам је теже говорити о начину њене употребе у борби. Ту је све подло-

жно многим утицајним околностима, утицају земљишта и непријатељској акцији, тако да се не може ни говорити о некој независној акцији артиљерије без других родова војске. Ми смо видели како је Наполеон са групом од 100 топова попунио празнину која је настала услед одласка Масениног корпуса. Са тим топовима он је сломио све напоре аустријског центра. Али такву употребу артиљерије тешко бисмо могли препоручити као правило.

Зато ћемо се ограничити на неколико основних начела, заснованих на особинама овог рода војске, испробаним у последњим ратовима. О употреби нових проналазака овде не може бити говора, пошто још нису добро испитани.

1. — Код напада треба груписати довољну артиљериску масу на правцу на коме се врши главни напад. Са њом се прво ломи отпор непријатеља, а затим помаже напад пешадије и коњице.

2. — Потребно је имати неколико батерија са коњском вучом, да би се могао пратити покрет нападних колона, поред лаких пешачких батерија, које имају исту сврху.

3. — Већ смо рекли да бар половина артиљерије са коњском запрегом треба да буде прикупљена у резерви како би се могла упутити свуда где се укаже потреба.¹ Ради тога треба је поставити на што отворенијем земљишту, по коме се може лако кретати у свима правцима. Исто тако смо показали које је најбоље место за позициску артиљерију.

4. — Ма да су батерије растварене по целом одбранбеном положају, све оне морају да обрате пажњу на ону тачку где непријатељ може најлакше да продре у положај. Ради тога потребно је да командант артиљерије познаје стратегиско и тактичко тежиште борбе на бојишту, као и сам терен. На основу ових познавања он мора извршити и распоред артиљерије.

5. — Сваком је познато да она артиљерија, која је постављена у равници или на благим падинама, има највеће дејство како директним, тако и отскочним ударцима. Никоме није непознато да је најбоља концентрична ватра.

6. — Све врсте артиљерије, које су употребљене у борби, не треба никад да забораве да је њихова главна задаћа тучење непријатељске живе снаге, а не контрабатирање. Ипак, пошто не треба непријатељским топовима дозволити пуну слободу дејства, корисно је и њих туђи, да би се привукла њихова ватра. За ту сврху може се одредити трећина расположивих оруђа, али најмање две трећине треба управити против коњице и пешадије.

7. — Ако непријатељ наступа у развијеним фронтовима, онда треба укрстити ватру батерија и подухватити га косом ватром. Ба-

¹ Када је ово поглавље било првипут објављено, многе силе су усвојиле систем превоза артиљерије возовима место помоћу коња. Тиме се штеде коњи и олакшава њихово држање у току пуцњаве. Али тиме се никад не може постићи она покретљивост артиљерије помоћу коња, коју су показали Руси, која је све превазишла. Има много нових ватрених оруђа, али нису нам довољно позната, јер само искуство може истаћи вредност њихове употребе.

терије, које би се могле поставити на бочне положаје за дејство узуж непријатељске линије, могле би имати одлучан утицај.

8. — Ако непријатељ наступа у колонама, онда га треба тући фронталном ватром, односно по дубини. Но, увек је корисно ако се подухвати косом и бочном ватром или ватром из позадине. Морални утисак, који ствара артиљеријско дејство из позадине, ванредан је. Том утиску тешко одолевају и најхрабрији војници. Невој лепи маневар ка Прајтицу (у бици код Бауцена) био је укочен дејством неколико Клајстових топова, који су подухватили колоне бочном ватром и зауставили их. Због тога је маршал морао да мења правац, који је иначе био добар. Биће увек корисно ако се неколико лаких батерија постави према непријатељском боку ма и по цену ризика.

9. — Познато је да батерије треба обезбедити пешадијом или коњицом, при чему нарочиту пажњу треба обратити на бокове. Али дешавају се и отступања од овог правила. У том погледу најбољи је пример онај из битке код Ваграма, који смо већ поменули.

10. — Врло је важно да се артиљерија не уплаши при коњичком нападу, но да прво дејствује гранатама, а затим картечом до кље год буде могла.¹

У овом случају, пешадија, одређена за обезбеђење батерија, треба у близини да образује кару за заштиту коња, а потом и топовске послуге. Дугачке каре, сразмерне ширини битачног фронта, изгледа да су најпогодније за ову сврху кад год се пешадија налази позади оруђа. Ако се пешадија налази са стране, биће боље четвртасте каре. Такође, кажу, да се „ракетне батерије“ могу употребити против коњице чије ће дејство поплашити коње, али, понављам, то су још само опити, те се не би могло ништа тврдити на основу тако несигурних података.

11. — При пешадиском нападу на артиљерију треба што дуже дејствовати ватром, не почињући је сувише рано. Ово је важније него код коњице. Ако је артиљерија добро помогнута пешадијом, онда ће артиљерцима остати увек доволно времена да се склоне од пешадије. Овде је случај где се испољава садејство сва три рода војске, јер ако је непријатељска пешадија уздрмана артиљеријским дејством, онда ће је комбиновани напад пешадије и коњице до-вршисти.

12. — Сразмера артиљерије у саставу знатно се мења у по-следњим ратовима. Наполеон је 1800 освојио Италију помоћу четрдесет или педесет топова. И постигао је потпун успех. Међутим, 1812 продирао је у Русију са 1.000 запрегнутих топова и није успео. Ово доволно доказује да се размера не може никаквим правилом одредити. Обично се узимају по три топа на хиљаду бораца. За Турску и планинске земље то је превише.

Размера тешке артиљерије, односно такозване артиљеријске резерве, у односу на лакшу артиљерију, такође је нестална. Вели-

¹ Ново пронађене гранате, које избацују своја зrna на хиљаду стопа у виду параболе, биће страшно оружје против коњице.

ка је погрешка ако је много тешке артиљерије, јер у борбама топови од 6 и 8 палаца праве скоро исти ефекат као и од 12, међутим, велика је разлика у покретљивости и приступачности великих калибара. Уосталом, имамо најбољи доказ о утицају размере на успех оружја у примеру који нам је дао Наполеон после битке код Ејлауа. Услед тешких губитака, које му је нанела многобројна руска артиљерија, он је осетио потребу за повећањем своје артиљерије. Са несхватаљивом активношћу ангажовао је све арсенале у Пруској, на Рајни, па чак и у Мецу, да би повећао број својих топова, стварајући нове топове за муницију коју је у рату запленио. Удаљен од својих граница на четири стотине миља, он је у року од три месеца удвостручио своју артиљерију и у особљу и у материјалу. У аналима ратовања ово је управо нечуvenо.

13. — Један од најбољих начина за корисну употребу артиљерије јесте ако се главна команда овог рода војске повери артиљериском команданту, који је и добар тактичар и добар стратег. Командант треба да располаже не само са артиљериском резервом, но и са половином оних оруђа која су додељена корпусима и дивизијама.

Он би могао да се саветује са главнокомандујућим о месту и времену, где треба груписати артиљериско дејство у циљу победе. Но, то груписање он не сме никад вршити сам, без претходне заповести свог претпостављеног.

У моменту кад сам хтео по други пут дати у штампу овај члан, предата ми је брошура генерала Окунијева о важности артиљерије. Ма како да је та брошура интересантна, није ме могла навести да променим оно што сам рекао о том роду војске.

Писац са похвалном искреношћу признаје да ту важност није довољно истакао у своме ранијем делу о употреби три рода војске, па да би се пред артиљерцима оправдао, он данас проповеда да ће убудуће артиљерија решавати битке и према томе постати главни род у европским војскама.

Као што сам увек признавао утицај добро употребљене артиљерије у извођењу победе, тако сам расположен и да се сложим са аутором, да ће тај њен утицај стално расти, ако се добро користи. Признајем, такође, да има много нових проналазака који ће повећати њено дејство и у погледу разантне ватре и у погледу бацања куглица на велику даљину. Ти проналазци морају привући пажњу команданата, који ће имати да са њима раде, и од којих ће зависити и њихова употреба, као и заштита од таквог дејства.

Брошура генерала Окунијева постигла је важан циљ, јер је скренула пажњу на ову широку употребу. Но, пошто сам му признао заслугу, нека ми је допуштен да кажем да је аутор мало пребацјо тај циљ. Ако бисмо се ослонили на све што он истиче, онда би требало да сва војска буде састављена из оклопника, артиљераца и пешака потребних само за чување утврђених места, јер остало би било све месо за топовске пројектиле. Полазећи од своје главне мисли, генерал Окунијев изводи природан закључак да ће се битке решавати продором кроз центар, који ће отварати

артиљерија. Треба само имати приправне масе, које ће гурнути кроз тај прдор. Он налази да је то бољи начин од конвергентног наступа, којим су до данас — како сам признаје — решаване битке.

Овде збила морам да му оспорим тврђења која су сувише апсолутна. У првом реду, не разумем потпуно те конвергентне покрете; то ће вальда бити обухват једног крила у току напада на део фронта. Ако се не варам, ове врсте маневара нису увек конвергентни покрети. Уосталом, то би била распра око дефиниција која није тако важна. Али не могу да примим да само један једини маневар треба примити као општи рецепт, одричући се сваке друге тактике, па и оне о маси батерија и маси трупа које треба да проширују фронт. Ако би мени пало у део, да водим борбу са противником који проповеда тако ексклузивне идеје, не би ми било ни мало тешко да пронаћем више од једног начина, којим бих изиграо те његове многохваљене нападе. Пре свега, употребио бих начин који наводи сам Окунијев на стр. 35, а који је, како вели, успешно употребио кнез од Лихтенштајна у бици код Ваграма против фамозне Макдоналдове колоне. Овде би се могао употребити и начин којим се послужио Ханибал код Кане. Ово утолико пре, што би таква маса под концентричном ватром подједнако јаке артиљерије у издубљеном распореду, какав је имао Карло код Еслинга, била компромитована. Најзад, да би се избегло цепање војске на два дела, можда би ови конвергентни покрети које писац хоће да одбаци, били изврсно средство против његовог система, јер би се тежиште борбе пренело на сваку другу тачку а не на центар.

Ја не само да нисам био противник снажног напада на центар, већ сам га често и препоручивао, нарочито ако се врши у комбинацији са нападом на једно крило (према скици 22, стр. 235) или ако се врши на сувише развучен фронт.

У сваком случају, изгледа да је писац прилично занемарио утицај моралног стања трупа и утицаја карактера и способности команданта. То су батерије које су ефикасније иако мање убијају. Не треба заборавити да се топови не могу подједнако употребити на сваком бојишту и у сваком крају. Не могу се наћи разбојишта са Ваграма и Лайпцигом испресецаним земљиштима Италије, Швајцарске, Вандеје и понеким крајевима Немачке.

Ипак, има и добрих ствари у Окунијевљевој брошури, којој је главна замерка што пада из једне крајности у другу. Писац се, изгледа, повео за оним адвокатима, који из добре одbrane изводе претеране закључке, јер рачунају да ће их судије у сваком случају умањити. Разумни људи знају да искористе оно што је у тој књизи тачно и корисно.

Ово је, у првом реду, опомена свима људима, којима је додељено да утичу на рад војски, а то су чланови владе и генерали. У другом реду, тиме се опомиње да треба двоструко повећати артиљерију, како у материјалу, тако и у људству, и увести све новине у погледу повећања дејства. Најзад, треба настати да се

пронађу средства, којима ће се умањити ефекат ватреног дејства. У том погледу намеће нам се у првом реду измена наоружања и опреме трупа, затим да се усвоји нова тактика која ће учинити исходе битака што је могуће бржим. То ће бити посао нове генерације, када буде осетила, истукством, све новине, с којима се сада врше огледи на вежбалиштима.

Срећни ће бити они који при првом сусрету буду имали више шрапнелских метака и много топова са затварачима који избацују по тридесет метака у минуту, који буду располагали са много оруђа са разантном ватром, и, најзад, са дosta савршених ракета. Каква лепа тема за проповедање општег мира и искоришћење финансијских предузећа искључиво за изградњу жељезница.

Нека ми се не замери што овако шаљиво завршавам тако озбиљну тему. Треба, испак, открыти мање тамну страну будућности, којом нам грозе толики ваљани војници, који свирепим предвиђањима комбинују средства за што крвавије ратовање, а све ради осигурања победе својим заставама. То је страшно, али и неопходно, ако се жели бити дорастао суседима — док се то не ограничи правима људи.

Члан XLVIII

О комбинованој употреби три рода војске

Ради потпуности овог „Кратког прегледа“ остаје нам да кажемо нешто и о комбинованој употреби сва три рода војске. Ако би се хтело да уђе у све детаље те употребе, онда бисмо имали масу ситних варијација из општих прописа за сваки род војске.

Има много књига, а Немци су највише продрли у ту провалiju без дна, у којима се постигнути резултати, своде само на бескрајна набрајања примера узетих из мањих борби у последњим ратовима. Из ових примера добија се грађа за правила, али стална правила би било немогуће дати. Ако би се рекло команданту корпуса, састављеног из сва три рода војске, да треба те делове употребити тако да могу да се узајамно помажу и садејствују, онда би то изгледало банално, међутим, то је једина могућа основна догма. Ако би се том команданту хтело прописати и на који начин он треба то да изведе у свима приликама, онда би то значило залутати у бескрајни лабиринт. Пошто ми ни циљ ни обим овог „Прегледа“ не допуштају да залазим у таква питања, то ми не остаје друго него да официре упутим на специјална дела, која о томе успешније расправљају. Ратна вештина може само да препоручи: да се поједини родови распореде саобразно земљишту, задатку и стању које се претпоставља код не-

пријатеља; да се њихова једновремена употреба комбинује сходно особинама сваког рода војске, но тако да се узајамно потпомажу. Официр се може у томе обучити и стећи сигуран поглед само проучавањем ратова и праксом.

Завршавам изјавом да мислим да сам испунио задатак који сам себи поставио, и хоћу одмах да пређем на разговоре о славним ратовима. Тамо ће моји читаоци наћи на сваком кораку уверење, да ратна историја, уз здраву критику, јесте истинска ратна школа.¹

---

¹ Видети „Критичку историју Фридрихових ратова“, „Историју ратова револуције“ и „Наполеонов војнички живот.“

ЗАКЉУЧАК

Трудили смо се да означимо главне тачке, које су нам изгледале као основни принципи рата. Но, рат није наука већ вештина. Ако се стратегија и може потчинити неким догмама које личе на аксиоме позитивне науке, то се не може рећи за ратне операције у њиховој целокупности. Вођење борбе измиче често испод свих научних комбинација, пружајући само акте поглавито драматичне природе, у којима личне вредности и морална надахнућа, са масом других узрока, играју главну улогу. Једном речи, на резултате рата утиче све оно што се назива ратном поезијом и ратном метафизиком, не помињући неисцрпне декрете првићења. У то спадају страсти којима су захваћене масе, које иду у међусобну борбу, ратничке особине тих маса, карактер, енергија и способност њихових старешина и ратнички дух не само нација но и њиховога доба.¹

Значи ли то да нема тактичких правила и да је бескорисна свака тактичка теорија? Који би војник смео изрећи такву љагу? Треба ли сматрати да су Еуген и Марлборо односили победе по надахнућу или због моралне надмоћи својих батаљона? Зар се у победама код Турина, Хохштета и Рамилија нису изводили слични маневри као и на Талавери, Батерлоу, Јени или Аустерлицу, којима је извојевана победа? Ако је примена једног правила или маневра донела сто пута победу способним војсковођама, и извукла све могуће користи, а понекипут пропала без резултата, да ли због тога треба сумњати у њену корисност и оспоравати важност свакој студији ратне вештине? Да ли је без вредности свака теорија само зато, што не може да пружи више од три четвртине изгледа на успех?

Ако морал војске и њених старешина имају такав утицај на шансу успеха, зар то не значи коначно да те особине врше једну физичку акцију, која је, као и тактичке комбинације, подложна општим законима војничке статике? Сигурно је да ће

¹ Позната шпанска изрека: „Био је храбар једног дана“ важи за народе као и за појединце: зар би се могли поредити Французи са Розбаха са онима код Јене, или Пруси са Пренцлова са онима код Деневица! •

дрзак напад 20 хиљада на електрисаних јунака на једно крило непријатељског положаја донети пре победу него што би се то постигло маневром са 40 хиљада деморалисаних војника према истом том крилу. Ово зато, што ће први дејствујати стварно, док ће други, ако не побегну, остати пасивни.

Као што смо већ рекли, стратегија је вештина, којом се доводи највећи део снага једне војске на најважнију тачку ратишта или једне операциске зоне.

Тактика је вештина употребе снага на тачки на коју су довољено умесно комбинованим маршевима, тј. вештина увођења тих снага у дејство у отсудном моменту и на отсудној тачки бојишта, на коме се има извршити главни судар. Ако трупе више помишиљају на бекство него на борбу, онда то више нису снаге које дејствују у оном смислу који ми подразумевамо.

Командант који има добру теориску спрему, али нема моћ брзе процене, и нема хладнокрвности ни умешности, у стању је да направи добар стратегиски план, али неће умети да одговори ниједном тактичком закону кад се нађе пред непријатељем. Његове ће намере тада бити изигране, а пораз врло могућ. Ако је јак карактер, он ће још моћи умањити рђаве последице свога неуспеха. Ако изгуби главу, изгубиће и војску.

Ако би командант био исто тако добар тактичар као и стратег, и свима расположивим силама умео да припреми победу, у том случају, иако не би био доволно помогнут од својих трупа, могао би, ипак, постићи значајне успехе. Али, ако имадне под својом командом недисциплиноване гомиле, без реда и без храбрости, ако га окружава завист и неискреност његових помагача,¹ видеће како пропадају све његове наде и најбоље комбинације, те ће морати да гледа да бар умањи последице неизбежног неуспеха. Пораз ће бити утолико сигурнији, ако са таквим помагачима буде имао да издржи борбу са противником, који може бити и неспособнији од њега, али располаже прекаљеним трупама или одушевљеним за ствар за коју се боре.

Ако је војска слабог морала, онда нема тактичког система којим би се могла осигурати победа. Но, и кад је морал одличан, може успех доћи у питање услед неког инцидента, као што је био прекид дунавских мостова код Еслинга. Некакав командант методичар могао би забранити колоне и усвојити ради ватре тањи распоред, или прогласити ватру као чисто дефанзивно средство и прићећи полу-дубоким колонама, све без уверења у успех.

Ово не доказује да није могуће поставити добра ратна правила, која под подједнаким условима могу да допринесу победи. Иако се те теорије не могу предавати математичком тачношћу,

¹ Чешће се догађа, но што се мисли, да командант буде обманут од својих потчињених, који занети личним egoизmom, заборављају да због ниске зависти и болесних амбиција издају и земљу и војску. Неспособност једног потчињеног команданта, који не схвата важност наређеног маневра, проузрокује погрешке, које могу да упропасте најбоље комбинације.

што би било пожељно, бар могу указати на погрешке којих се треба чувати. А и то вреди много, јер ће таква правила бити јемство у рукама војсковођа који командују храбрим трупама, јемство скоро сигурног успеха.

Не може се оспоравати оправданост оваквог схватања. Остаје само да се умеју разликовати добра правила од погрешних. Баш се у томе и састоји сав ратни геније. Има водећих начела која смогућавају то сазнање. Свако ратно правило биће добро ако резултује сигурном употребом највећег броја средстава за дејство на датој тачки и у датом моменту. У глави трећој изнели смо све комбинације које изводе ка том резултату. Што се тиче тактике, најважније је [узети] борбени распоред који најбоље одговара постављеном задатку. Затим, када се на земљишту заметну локалне борбе, та се акција може исто тако састојати из једног згодног коњичког јуриша, као и из јаке батерије постављене и демаскиране у најгоднијем моменту, или неке пешадиске колоне која изврши сијан напад, или изрази убитачну ватру. Најзад, ту долазе и покрети којима се грози боковима и позадини, и, уопште, покрети који уносе неред у редове непријатеља. Сваки од ових чинова може постати узрок победе. Међутим, немогуће је тачно одредити којој акцији и када треба дати првенство.

Да би се добро одиграла ратна драма, први је услов познавати земљиште на коме ће се оперисати да би се могли проценити обострани теренски услови за маневар и уочиле добре стране код непријатеља као и код нас. Када се са тиме упознамо, онда ће се припремити средства за стварање операциске основице. Затим треба одредити зону на коју треба упутити главну тежину борбе, која најбоље одговара ратним начелима и коју треба правилно искористити избором операциских праваца и операциског фронта. Војска која напада треба да се стара да што јаче угрози непријатељску војску погодним избором маневарских објеката. У даљем току треба узимати за објекте оне географске тачке, које најбоље одговарају дотле постигнутим успесима.

Одбранбена војска мора, према томе, предузети све мере за онемогућавање тих првих покушаја нападачевих, старајући се да добије у времену, уколико је могуће, с погледом на интересе земље, одлажући главни судар док не примети да је један део непријатељских снага исцрпљен замором или растурен ради овлађивања заузетог земљишта, поседања тврђава, осигурања опсада, осигурања операциског праваца, етапа, итд.

Све ово довде може ући у почетни операцијски план. Али оно што се не да никаквим планом предвидети јесте начин и исход судара, који треба да настане као последица предузетих мера. Ако су ваши операцијски правила добро изабрани и ваши покрети добро покривени, ако ваш непријатељ, напротив, врши погрешне покрете, омогућавајући вам да нападнете на његове растурене делове, онда можете однети победу и без уређене битке, услед ко-

рисних резултата ваших стратегиских покрета. Али, ако се обе стране сударе под подједнако добним условима и у погледу предузетих мера и у погледу избора места, онда ће се догодити велике трагедије као на Бородину, Баграму, Ватерлоу, Бауцену и Дрездену, у којима могу имати великог утицаја мере велике тактике, о којима смо говорили у претходној глави.

Ако се нађу још неки упорни војници, који и после прочитања ове књиге и пажљивог проучавања историје ратовања великих мајстора, остају при томе да нема ни начела ни добрих ратних правила, онда су они за жаљење, те им се може одговорити само речима Фридриха Великог: „Мазга која је издржала двадесет ратова под принципом Евгенијем, не може због тога постати добар тактичар“.

Добре теорије засноване на начелима, потврђене догађајима који су ушли у ратну историју, биће најбоља школа за команданте. Ако се на овај начин не могу створити велики људи, који се под повољним околностима сами од себе стварају, добиће се, ипак, доста способни команданти, који ће заузети место иза великих војсковођа.

КРАТКА ОБЈАШЊЕЊА ИСТОРИСКИХ ЛИЧНОСТИ, ДОГАЂАЈА И ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА¹

А

Ареопаг, збор часних и непристрасних судија. Назив долази по једном брежуљку у старој Атини, западно од Акрополиса, који је био посвећен богу Аресу, и на коме се састајао најстарији и најугледнији високи суд у Атини.

Алвинци (Alvinzy), аустријски фелдмаршал (1735—1810). Учествовао у Седмогодишњем рату, као и у ратовима против Турака и Француза. Био потучен од Бонапарте код Арколија и Риволија.

Адени су барбари који су били освојили Галију 406 године, а у Шпанији уништени од Визигота.

Амазонке, по грчкој митологији, жене-ратници са обала Термадона у Кападокији (Грчка) које су имале неколико краљица: Хиполиту — извршила напад на Херакла; Пентезилеју — помагала Тројанцима у рату и погинула од Ахила; Тамирису — погубила Кира; Талезиту — посетила Александра Великог; и друге.

Анабаз (Anabase), дело у коме је Ксенофон описао битку против Артаксерса II и „Повлачење десет хиљада“ које би извршено 401 године пре наше ере под његовом командом (од Еуфрата до Грчке). (Види „Кунакса“).

Ансело (Ancelot), француски драмски писац (1794—1854). Био члан француске Академије наука. Познат нарочито по трагедији „Луј IX“.

Ансијон (Ancillon), пруски министар спољних послова 1831 године. Познат по свом делу »Tableau des revolutions du système politique de l'Europe« (Преглед револуција европског политичког система) — због којег је постао члан Академије наука.

Антоније, римски војсковођа и државник (83—30 п. н. е.). Борио се у Цезаревој војсци у Галији и код Драча. Био под утицајем египатске краљице Клеопатре. Дошао у сукоб са Октавијаном и после пораза код Акцијума извршио самоубиство у Александрији.

Арабљани или **Арапи**, народ из Арабије који је примио ислам и раширио се по целој северној Африци одакле је прешао и у Шпанију. Арапи су покушали да завладају целом Европом, али су у томе били спре-

¹ У колико се овде не нађе тражено објашњење, видети на kraju књиге „О рату“ од Клаузевица или у неком лексикону.

чени 718 године. Од 1517—1918 године били су под Турцима када су се под утицајем Енглеза дигли на устанак и основали неколико својих држава (Саудиска Арабија, Оман, Јемен, Ковејт и друге).

Арбел (Arbelles), данас Erbiz, један од главних градова Асирије, где је била истоимена битка којом је Александар Велики, 331 године пре наше ере, отворио себи пут за Персију.

Аристарк (Aristarque d'Athène), грчки војсковођа 411 године пре наше ере. Издао је непријатељу тврђаву Еное ради чега је погубљен 406 године.

Аркол (Arcole), варошица у Северној Италији, близу Вероне, позната по бици 1796 године у којој је Бонапарта са 15.000 војника победио 40.000 Аустријанаца под командом генерала Алвинција. У овој бици Бонапарта је лично јуришао на челу својих трупа са барjakом у руци. Напад је био изненадан, јер је изведен преко баруштине. Команданти француских дивизија били су Ожеро, Лан и Масена... После победе Директоријум је прогласио ове трупе заслужним за отаџбину.

Армада Филипа II, флота шпанског краља, која је пошла 1588 године за Енглеску да освети погубљење Марије Стјуарт, да збаци са престола енглеску краљицу Елизабету и да вaspостави католичку веру. Армадом је командовао адмирал Санта Круз, који је убрзо умро. Флота је бројала 130 бродова са 16.000 морнара и 19.000 војника. Шпанска флота обишла је Енглеску, изгубила преко 50 бродова, претрпела пораз у више судара и никада се више није опоравила.

Атила, Бич божији, био је војсковођа Хуна у V веку који је пљачкао земље Римског Царства. У походу на Галију (данашњу Француску) био је потучен у бици на Каталаунским Пољима и умро 453 године. После његове смрти распала се хунска држава.

Б

Бадајос, варош и тврђава у Шпанији, на граници Португалије. За време Наполеонових ратова тврђаву је заузeo маршал Сула (1811).

Бамберг, град у Баварској, око 50.000 становника, у коме је Наполеон једино време имао свој штаб. Проценом ситуације, а познавајући Наполеонов систем ратовања, Жомини је био предвидео да ће Наполеон у овом граду имати своје командно место.

Барбароса Фридрих, немачки цар (1152—1190), водио 5 ратова са Ломбардијом и уништио Милано (1162), али, потучен код Лењана, морао да призна аутономију ломбардских градова. Учествовао у Трећем крсташком рату и саставо се са нашим Немањом у Нишу. Утопио се у реци Салефију.

Бенкендорт, руски генерал из доба Наполеонових ратова (1783—1844). Нарочито се истакао у операцијама против Наполеона 1813—1815.

Берг Феодоровић, руски генерал (1794—1874). Учествовао је у ратовима против Наполеона 1813—1815 као и у експедицијама против Киргиза (1822—1824). 1863 учествовао је у угушењу польског устанка.

Бернадот, шведски краљ Карло XIV, француски маршал из Наполеоновог доба (1763—1844). У револуцији се видно истакао и постао генерал. 1799 године био је француски министар рата. Био је један од најспособнијих генерала из времена Француске револуције и сматран је доцније за најдостојнијег заменика Наполеоновог. Ипак, због неких

грешака Наполеон му је одузео команду 1809, после чега је примио понуду шведске владе да буде краљ. Од 1812 постао је руски савезник и учествовао је у свима даљим ратовима против Наполеона. У бици код Лайпцига 1813 одиграо је одлучујућу улогу. Као дете Револуције носио је на себи тетовиран натпис „смрт краљевима“.

Бертије (Berthier), француски маршал, Наполеонов начелник штаба. Син дворског инжињера који је израдио планове за двор у Версаљу. 1814 године пришао је Луј XVIII, те је за време владе од 100 дана, по повратку Наполеона са Елбе, морао избеги у Бамберг, у Баварску. Посматрајући кроз прозор свога стана 1. јуна 1815 Наполеонове трупе које су одлазиле за Ватерло, добио је напад због гриже савести за издајство свога цара и бацио се кроз прозор где је остао на месту мртвав. Био је способан администратор и рутиниран начелник штаба. На Жоминији био је јако љубоморан и није га подносио.

Битка код Алме одиграла се у Кримском рату, 20. септембра 1854, на реци Алми, где је руски кнез Менчиков претрпео пораз од француско-енглеских снага.

Битка код Азинкура одиграла се 25. октобра 1415 године у области Артоа, у Француској, између Француза и Енглеза. Енглески краљ Хенрик V био је предузео повлачење са својим трупама ка обали Ламанша. Француске трупе хтели су да спрече повлачење Енглеза, али су у бици код Азинкура биле потучене. Ова битка је типичан пример рјавог вођења и непознавања ратне вештине од стране француског феудалног племства, те је зато и помиње Жомини у свом делу.

Битка код Бријена одиграла се после битке код Лайпцига (1813) када су две непријатељске армије продрле у Француску: Шварценбергова преко Белфора и Блихерова преко Марне. Наполеон је хтео по сваку цену да спречи њихово спајање и зато је 25. јануара 1814 дошао у Шалон. 27. јануара Наполеон је напао армију Блихера и потукао је код Бријена. Сâm Блихер спасао се благодарећи ноћи, јер се није могло вршити гоњење. Варош Бријен позната је и по француској артиљеријској школи, коју је и Наполеон свршио.

Блихер (Blücher), пруски фелдмаршал (1742—1819). Учествовао је у свим ратовима против Наполеона, а нарочито се истакао у бици код Ватерлоа 1815.

Боало (Boileau), француски песник (1631—1669), члан Академије наука 1659 године.

Болије (Beaulieu), аустријски генерал (1725—1819). Учествовао у свим ратовима против Француске Републике и Наполеона. Нарочито пораз претрпео од Бонапарте у бици код Монтеноте у Северној Италији 1796 године.

Булоњ (Camp de Boulogne), чувени војнички логор код вароши Булоње у Француској. У низу припрема инвазије на Енглеоку, Наполеон је 1801 године подигао овај велики логор где су се трупе задржале све до похода на Аустрију 1805 године. За инвазију Енглеске било је прикупљено 150.000 војника и сва флота.

У овом логору је Наполеон, поставши цар, поделио трупама прва одликовања „Легије части“ 16. августа 1804 године.

Марта 1805 године све је било спремно за инвазију Енглеске само се још чекало да приспе флота под командом адмирала Вилнева. Али у бици код Трафалгаре (1805) би потучена француска флота од енглеског адмирала Нелсона. Како се у Европи већ беше створила коали-

ција против Наполеона, то он одустаде од првобитног плана за инвазију Енглеске, па удари на austriјског генерала Мака кога уништи код Улма на Дунаву.

Бургоњ (Bourgogne), унук луја XIV, отац луја XV, рођен у Версаљу 1682, био је ученик чуvenог педагога Фенелона, који је написао своје по-знато дело »Télépaque« инспиришући се њиме. У командовању 1711 у Фландији Бургоњ није имао успеха.

Бутурлин, руски генерал и војни писац (1790—1850). Написао је више дела на руском и француском језику из области историје Наполеонових ратова.

B

Ваграм (Wagram), austriјско село у близини Беча, где је Наполеон однео победу 1809 године над austriјским трупама под командом највишег воде Карла.

После битке код Еслинга, Наполеон је повукао своје снаге на острво Лоба на Дунаву у намери да поново предузме дебушовање на леву обалу у циљу одбацања надвојводе Карла на Чешку. Austriјанци су очекивали да то Наполеон уради код Еслинга и Асперна где бејаху посели јаке положаје. Али Наполеон, у току ноћи 4/5 октобра, изврши прелаз Дунава даље од тих места, и појави се у подношју austriјских положаја код Ваграма. Битка је отпочела дејством на austriјска крила, док је према центру била груписана моћна батерија од сто топова под командом генерала Лористона. Бојећи се да буду раздвојени, Austriјанци почеше да се повлаче ка Чешкој, остављајући на боишту 22.000 мртвих и толико исто заробљених, поред огромног ратног материјала.

Вајмар (Weimar), град Немачке, има 46.000 становника; покрајинска престоница, центар немачке аристократије од 1775—1828 године.

Валми (Valmy), место у близини Шалона на Марни, где су трупе austriјске револуције однеле прву победу над непријатељем 22. септембра 1792. године.

Austriјанци и Пруси са француском емиграцијом бејаху продрли у Лорен, заузели Верден и управили се ка Паризу. Француски генерал Димурје одлучи да брани „Термопиле Француске“ и тако поселе положај код Валмија. 20. септембра реакционарне трупе отпочеле су напад. Келерман, француски генерал, ослањајући се на Валми одби нападе, а потом са извађеном сабљом и са узвицима »Vive la nation« (Живео народ) поведе своје младе санкилоте (пролетере у данашњем смислу) на јуриши. Видећи чудо од морала код младих револуционарних трупа, савезничке трупе окретоше леђа и битка би завршена у корист револуционарне Француске над реакционарном удруженом Европом.

Немачки песник Гете, који је био на непријатељској страни, изговарио је исте вечери ове значајне речи: „Од данас и на овом месту почиње нова епоха у историји човечанства“.

Вандали, германска племена са Одре и Висле која су у V веку продрла чак до Шпаније, а одатле 435. године и у Северну Африку. Из Африке напали су и опљачкали Рим (455). Јустинијанов војсковођа Велизар победио их је 534. године и освојио њихову државу у Северној Африци.

Вандам (Vandame), француски генерал (1770—1830), учествовао у више Наполеонових битака.

Вареги или **Варјази**, норманска племена из Скандинавије која су у IX веку продрла у Европу па чак и до Цариграда.

Ватини (Vattignies), место у Француској, код Мобежа, где је француски генерал Журдан победио принца Кобуршког и натерао га да склопи опсаду са Мобежа.

Ватерло (Waterloo), место у Белгији, 15 км од Брисела, где се одиграла последња битка наполеоновске епохе, 18 јуна 1815 године.

После победе код Линија (16 јуна 1815), Наполеон I, пошто беше потукао Блихера, нареди своме генералу Грушију да га гони, док се он управи на енглеске снаге под Велингтоном. Наишавши на Велингтонове трупе у рано јутро на положајима близу пута за Брисел, Наполеон, уместо да их одмах нападне, одложи напад за неколико часова због раскаланог земљишта.

Око подне, кад напад отпоче, он примети придолазак неких трупа за које је веровао да су биле Грушијеве. Међутим, то је била претходница Блихерових снага под командом генерала Билова. Бомба се настави са још већим огорчењем на целој линији. Неј је употребио сву коњицу, али без видних резултата. Блихер ступи у борбу, а Грушија још не беше. Наполеон употреби и своју гарду као последњу резерву, али све беше доцкан. Савезници су били увели у битку 156.000 војника, док је Наполеон имао само 72.000. Наполеон је у својим мемоарима велики део одговорности за пораз приписао неактивности свога маршала Грушија, коме је у овој бици нелостајала иницијатива и командантска храброст да што пре промени правац свог кретања и да похита у битку утолико пре што је већ био чуо топовске пуцње. Место тога, он је, каже се, продужио и даље своје споро кретање по раскаљаним путевима. За маршала Неја Наполеон је после битке рекао: »Ney s'est conduit comme un fou; il m'a fait massacrer toute la cavalerie« (Неј је радио као луд; упропастио ми је сву коњицу).

Вегеције (Vegecius), римски војни писац из IV века наше ере. Својим делима о ратној вештини ушао је у ред римских класика.

Видерн (Widdern), немачки пуковник (1841—1920), познат као војни писац, нарочито из области партизанског начина ратовања.

Виктор Амеде (Victor Amédée), војвода Савојски (1665—1732), ратовао против Луја XIV.

Виљемштал (Wilhelmstahl) место на Средњој Рајни, где је војвода Брунсвик (од Брауншвајга) победио француског генерала Субиза 24 јуна 1762 године.

Вилроа (Villeroy), француски маршал (1644—1730), био је љубимац Луја XIV. Учествовао у ратовима против Холандије под Тиреном и Кондеом, али без већих успеха.

Вимеиро (Vimeiro), португалска варош у близини Лисабона, где су удружене португалске и енглеске трупе под Велингтоном победиле француски корпус под командом генерала Жиноа 21 августа 1808 године.

Вишава (Wischau), место код Брна куда је Наполеон изводио операције у рату 1805 године.

Вобан (Vauban), француски маршал (1633—1707), познати војни инжињер и писац који се прославио градњом и освајањем тврђава.

Вобоа (Vaubois), француски генерал (1748—1839), истакао се у бици код Арколе и у Египту. По повратку Луја XVIII постао је пер Француске и гласао је за смрт маршала Неја у Нејовом процесусу.

Вошамп (Vauicherns), француско село у околини Епернеја (Марна), где је Наполеон, 14. фебруара 1815. године, победио Блихера и одбацио га на Шалон.

Г

Галица (Galice), стара провинција у северозападном делу Шпаније, поznата по лепој клими и најобилнијој количини воденог талога у Европи; веома богата у рудном благу и храстовим шумама. Помиње се у операцијама против Наполеона 1808. године.

Германикус, римски војсковођа, рођен 16. године пре наше ере, а умро 19. године наше ере; угушио је побуне у Панонском Вазену и постао конзул пре времена. Водио рат у Германији где је потукао Варуса и повратио заробљене орлове.

Гибер (Guibert), француски генерал и познати војни писац (1743—1790). Учествовао је у Седмогодишњем рату. Написао је неколико војних дела и постао члан француске Академије наука.

Глогау, немачки град у Шлезији (на Одри), има око 30.000 становника; помиње се у Наполеоновим ратовима.

Горлиц, пољска варош ју подножју Карпата, има око 7.000 становника.

Готи, источно германски народ који се у II веку преселио са Доње Висле на обале Црног Мора и примио хришћанство у IV веку после чега се поделио на Источне и Западне Готе који су 402. године упали у Италију и заузели Рим (410). У свом даљем освајању покорили су Галију и Шпанију и основали Западно Готско Царство (418) које је трајало све до 711. године када су га унишитили Арабљани.

Источни Готи, после смрти Атиле, били су у савезу са Хунима и живели у Панонији одакле су 493. године кренули у Италију и основали Источно Готско Царство са престоницом у Равени. Од ових народа води порекло и данашња немачка азбука готица.

Граник (Granique), река у Малој Азији на којој је Александар Велики победио персиског краља Дарија 334. године пре наше ере. Ова битка означава почетак Александровог похода на Персију. Персијанци су били многобројнији, али је Александрова коњица била много боља.

Грант (Grant), амерички генерал (1822—1885). У грађанском рату био главно-командујући оружаних снага Северне Америке. Од 1869—1877 био претседник САД.

Грибовал (Gribeauval), француски генерал (1715—1789). Постао је чувен по једном реферату о пруској артиљерији. Марија Терезија, аустријска царица, примила га у своју војску 1757; прославио се одбраном Швајднице против Фридриха Великог. По повратку у Француску 1776. године постао је први инспектор француске артиљерије. Благодарећи његовој реорганизацији, француска артиљерија била је у почетку Револуције најбоља у Европи.

Гревелт (Grewelt), место у близини ушћа Мезе у Рајну, где је војвода Брунсвик победио француског генерала Клермона 22. јуна 1758. године.

Гримоард (Grimoard), француски генерал и познати војни писац (1753—1815). Израдио је план за рат 1792 године.

Гурго (Gourgaud), француски генерал (1783—1852), био Наполеонов ордонанс-официр 1811 и није га напуштао све до абдикације у Фонтенблуу 1814. Учествовао је на Ватерлоу 1815, после чега је био одређен да прати Наполеона на Св. Јелену. На Св. Јелени Наполеон му је издиктирао две свеске од укупно осам својих Мемоара, које су објављене 1822/23 године.

Д

Дарије, персиски краљ (550—486 пре наше ере). 514 године прешао је у Европу и победио Ските. После тога пробио се и преко Дунава. Грчка, окупирана, побуни се против Дарија и тако је почeo крвави рат који се завршио чувеном Маратонском битком (490) у којој су стари Атињани победили персиску војску.

Атињани су имали око 10.000 војника, а успут су добили још око 1.000. Команданти су били Милтијад, Аристид и Темистокле. Милтијад је постао главни командант. Битка је била веома крвава. По грчком историчару Херодоту, Персијанци су имали преко 6.000 мртвих, а Греци само 192, који су одмах спаљени. Овом победом Атина је изјевала своју независност.

Дедон (Dedon), француски генерал (1762—1830), познат и као војни писац кога Жомини помиње. Учествовао у ратовима револуције и Наполеоновим.

Денен (Denain), место близу Рајне, где је француски маршал Вилар однео победу над аустријским трупама под командом принца Еугена 24 јула 1712 године.

Димурије (Dumontier), француски генерал (1739—1823), био је у дипломатској служби Луја XV. Истакао се у бици код Валмија 1792 године где је победио Аустријанце, после чега је постао министар спољних послова.

Донаверт (Donawerth), немачки град у Баварској, на реци Суаб, чувен је по победама које је у његовој близини однео генерал Марлборо 1704, а генерал Сула 1805 године.

Дрзден, немачка варош, престоница Саксонске, око 600.000 становника. У бици код Дрездена 1813 године Наполеон је победио Блихера, Шварценберга и руског цара Александра.

Е

Ебле (Éblé), француски генерал (1758—1812). Учествовао је у ратовима Револуције и постао министар рата 1808 године. За време повлачења из Русије 1812 године одложио је рушење мостова на реци Березини до последњег тренутка и тако спасао и задње делове Велике армије.

Егер или **Егра**, варош у Чехословачкој, помиње се у Наполеоновим ратовима.

Едвард III, енглески краљ (1327—1377), познат под именом Исповедилац; сакупио све раније енглеске законе.

Едмонд I, англосаски краљ (940—946).

Елхинген, варошица у Баварској, близу Дунава, где је маршал Неј однео победу над Аустријанцима 9 јула 1805 године.

Енцхајм (Enzheim), место на десној обали реке Рајне, где је Тирен извршио фронталан напад и нанео непријатељу тако велике губитке, да се овај није више усудио да предузима нове покушаје за прелаз Рајне.

Епамионда, војсковођа и државник из Тебе (418—362 пре наше ере). Убици код Леуктре (371 године), победио је Спартанце. Извршио је многообројна освајања по Јегејском Мору. После његове смрти почела је и слава Тебе да тамни. Епамионда је био један од најбољих војсковођа и познавалац тактике у античком добу. Он је творац првог косог поретка.

Еуклид (Euklide), грчки професор (450—380 пре наше ере), био је ученик Сократов и прикупљао је око себе научнике које су атински тирани прогонили. Отворио је школу коју је посечивао и Платон. Еуклидово учење прешло је доцније у најапстрактнији софизам.

Еуклид (Euklide), чувени грчки математичар који је пронашао многе теореме у геометрији. Припадао је Платоновој школи, умро око 285 године пре наше ере.

3

Зама, стара варош у Малој Азији, где је Сципион Африканец победио Ханибала 202 године пре наше ере.

Ханибал је имао 80 слонова са куполама против којих је Сципион употребио специјално наоружане војнике. Слонови, изложени убодима Сципионових војника, поплашише се и јурнуше назад, уносећи неред у борбени поредак. Римљани победише и уђоше у Карthagину

И

Исос (Issus или Issos), место у заливу Исак у Азији, где је Александар Македонски победио персиског краља Дарија 333 године пре наше ере. Персијанци су били бројно много јачи, али их је Александар дочекао у једном теснацу где њихова бројна надмоћност није дошла до изражaja.

Ј

Јена (Jena), немачка варош у Саксонској, где је Наполеон потукао Прусе 14 октобра 1806 године.

Дошавши у Јену 13 октобра, Наполеон је распоредио војску за битку. Сула је био на десном, а Ожеро на левом крилу, док су на центру били Лан и Гарда. 14 октобра освануо је дан са густом маглом. Наполеон је ипак дао знак за напад. После првих успеха против пруских претстраха, Наполеон је наредио општи напад. Неј је био запао у врло тешку ситуацију, јер је имао да одбије страховити јуриши пруске коњище. Убрзо затим стигао је Мира са својом коњицом. Пораз кнеза Хохенлоја постаде неизбежан. Пруси почеше да се осипају у правцу Ауерштета, где је Даву био већ пресекао отступницу. Тако је 40.000 Франзуза победило 70.000 Пруса.

Победом код Јене и Ауерштета био је смрвљен сваки даљи отпор за окупацију Пруске.

Јустинијан I, један од најзначајнијих византиских владара (527—565). Водио многе ратове и хтео да обнови Римску Империју. Његове војсковође Велизар и Нарзес заузеле су Вандалску државу у Северној Африци 534 године.

К

Кана (Cannes), варош Јужне Италије, где је Ханибал добио битку против Римљана 216 године пре наше ере. Римљани, ма да бројно јачи били су вештијим маневром Ханибала опкољени и потпуно уништени. Ханибал, ма да победилац, не усуди се да пође на Рим. Зато се каже, да је Ханибал умео да добије битку, али није знао да је искористи. Иначе, битка код Кане постала је образац уништавајуће битке која је и данас идеал стратегије.

Карло VII, немачки цар (1742—1745), био је велики противник Марије Терезије.

Карло X, шведски краљ, потукао Пољаке код Варшаве. Владао од 1654—1660.

Карло XII, шведски краљ (1697—1718), водио је ратове са Данцима, Пољацима и Русима. Потукао је Петра Великог код Нарве, али 1709 био потучен код Полтаве. Погинуо у рату са Данском.

Келер (Keller), француски државник (1828—1909).

Келер (Keller), пруски генерал и познати војни писац (1830—1885).

Келерман (Kellermann), француски маршал, војвода од Валмија, (1735—1820). Истакао се у Седмогодишњем рату. Активно учествовао у Револуцији. Енергичним држањем код Валмија, 1792 допринео је првој победи револуционарне армије.

Клебер (Kléber), француски генерал, рођен у Штрасбургу 1753, а убијен из заседе у Египту 1800. Нарочито се истакао у ратовима Револуције као и у Северној Италији са Бонапартом.

Клеопатра, краљица у старом Египту; брат је био збацио са престола, али је Цезар повратио; после Цезарове смрти са којим је имала сина Цезарина, придобила је Антонија. Извршила је самоубиство пуштањем отровница да је изуједају после пораза Антонија код Актијума.

Клерфајт, аустријски фелдмаршал (1733—1798). Учествовао у Седмогодишњем рату, као и у рату против Турака. У ратовима Француске револуције, код Валмија, био је командант корпуса. Важио је у своје време као изврстан тактичар.

Коар (Coire), швајцарска варош од око 20.000 становника.

Колин (Collin), чешка варош на Елби, где је 18. јуна 1757 године био побеђен Фридрих II од аустријског маршала Дауна. Последица ове битке било је скидање пруске опсаде са Прага и напуштање Чешке.

Коран, муслиманско Св. писмо, садржи верско учење и догме а поред тога и разне правне и друге прописе. Има 6.616 стихова са 77.934 речи.

Креси (Crécy), варош у близини Абевила у Француској где је енглески краљ Едвард III победио Французе 1346 године.

Ксеркс (Xerxes), персиски краљ од 485 до 465 године пре наше ере. Водио многобројне освајачке ратове.

Кулм (Kulm), швајцарско село у области Арговија, које се помиње у Наполеоновим ратовима.

Кунакса (Cunaxa), персиска варош у Бабилону, близу Еуфрата, где се одиграла битка 401 године пре наше ере између персиског краља Артаксеркса II и његовог брата Кира. У бици погибе Кир, али победио је на бојном пољу ишак остатош његови војници (десет хиљада Грка), иако много слабији од непријатеља. Ма да победници, они су предузели чуvenо у историји „Повлачење десет хиљада“, пробијајући се кроз Азију, јер су сви били најамници из Грчке. За вођу ових грчких војника, после смрти Кира, био је изабран Ксенон. Ово дugo и тешко повлачење Ксенон је описао у свом делу „Анабаз“. Преко овог дела сазнало се за слабости Персиског царства као и за многе друге географске појмове, што је све допринело да се и Александар Велики одлучио за свој поход на Персију.

Л

Лајпциг (Leipzig), немачки град од преко 700.000 становника. Околина Лајпцига била је поприште две битке: једне у Тридесетогодишњем рату и друге која се водила од 16—19 октобра 1813 године, а у којој је Наполеон био побеђен од стране удруженih Пруса, Руса и Аустријанаца, ради чега је ова битка и назvana „битком нација“.

Пошто је био угрожен са севера од Пруске армије под Блихером, а са југа од Руса и Аустријанаца под Шварценбергом, Наполеон је одлучио да продре из рејона Дрездена ка Лајпцигу и да спречи спајање ових савезничких армија. Он је имао само 160.000 младих и неискусних војника и повео их је против 350.000 савезничких. 16 октобра Неј и Мармон успели су да задрже Блихера северно од Лајпцига. 17 октобар прошао је на обе стране у прегруписавању, а 18 октобра савезници су отпочели напад. Наполеон је био приморан на повлачење тако да су 19 октобра, на сектору Макдоналда и Поњатовског, отпочеле борбе и у самом предградју Лајпцига. У даљем налету савезника пало је 20.000 Француза у ропство, а маршал Поњатовски се удавио у реци Елстер при покушају да је преплива.

Укупно, у бици је учествовало преко 500.000 војника од којих је пало мртвих око 60.000. У овој бици задат је Наполеоновом престижу смртни ударач.

Наполеоново дејство по унутрашњим операциским правцима овог пута се завршило поразно за разлику од сјајних победа у Северној Италији 1796 године.

Лан (Laon), град у Северној Француској, где је било више битака које бележи историја Француске. Жомини помиње битку из 1814, у којој су Наполеонове трупе биле потучене од стране Билова, као и сјајан отпор овог града у 1815 години који се пуних петнаест дана одуপирао нападима савезничких трупа.

Леуктра, место у старој Грчкој, где је Епамионда победио Спарту 371 године пре наше ере. Овом победом била је за дуже времена обезбјена хегемонија Тебе над Спартом.

Либерволквиц (Liebertwolkwitz), немачка варош у Саксонској, где је Наполеон, 14 октобра 1813 године, одбио савезничке нападе.

Лигниц (Liegnitz), немачка варош у Шлезији, на реци Кацбаху, где је Фридрих Велики победио Аустријанце 15 августа 1760 године. На истом месту тучене су француске трупе у Наполеоновим ратовима 1813 године.

Ликау (Lückau), варошица у Пруској, има око 5.000 становника.

Линь (Ligne), белгиски писац (1735—1814). Учествовао је у Седмогодишњем рату; познат као писац. Одржавао везе са Волтером. Учествовао је и у опсади Београда 1789. Није могао да схвати Француску револуцију која је уништила стари феудални поредак.

Линији (Ligny), белгиско село у близини Намира, где је Наполеон потукао Блихера уочи битке код Ватерлоа.

Лицен (Lützen), место у Саксонској (Немачка) где је, у Тридесетогодишњем рату, Густав Адолф добио битку и сам погинуо, а 1813 године Наполеон потукао бројно јаче Русе и Прусе.

Наполеон се са својим снагама налазио у покрету ка Лајпцигу. Блихер и Витгенштајн донеше одлуку да нападну дугачке Наполеонове колоне код Грос Гершена. Огорчена битка вођена је до предвече када се савезничке снаге повукоше уз огромне губитке.

Лоди, италијанска варош у Ломбардији, где је Бонапарта однео победу 9 маја 1796 године над аустријским генералом Болијем.

Лојтен (Leuthen), немачко село у Шлезији, где је Фридрих Велики добио битку над Аустријанцима 5 децембра 1757 године. У овој бици Фридрих Велики применио је свој чувени коси поредак.

Лористон (Lauriston), француски маршал, дипломата и министар (1768—1828). Истакао се у бици код Аустерлица; заузeo наш Дубровник 1807 године; у бици код Лајпцига, 1813 године, пао је у ропство.

Лотар, унук Карла Великог, цар у Италији и Лорену (823—855).

Луј VII, француски краљ (1137—1180); женидбом добио земље између Лоаре и Пиринеја; учествовао у Другом крсташком рату; по повратку из рата отерао жену Елеонору која се преудала за Хенриха II Плантаџенета и однела му у мираз Јужну Француску, што је довело до других и крвавих ратова између Енглеске и Француске.

Луј IX (Louis IX), француски краљ (1215—1270).

Луј XV, француски краљ (1715—1774), за његова малолетства државом управљао војвода Филип Орлеански. Учествовао је у Седмогодишњем рату као и у ратовима за аустријско и пољско наслеђе. У овим ратовима Француска изгубила своје колоније у Индији и Канаду, које су припајале Енглеској. Иначе, Луј XV био је мекушац и велики развратник.

Луј XVI (Louis XVI), француски краљ (1754—1793) који је гильотиниран за време Револуције у Паризу.

Лувоа (Louvois), француски државник (1639—1691). Истакао се као министар рата.

Лукул Липсеније, римски војсковођа (115—57 п. н. е.), ратовао са Митријатом, краљем Понта, и победио га; био је чувен по раскоши и бојатим гозбама.

М

Маври, становници некадашње Мавританије, данас Мароко и Западни Алжир. Истим именом називани сви мусимански освајачи, па се често каже и маварска култура.

Максен (Maxen), место југоисточно од Дрездена, где је Фридрих Велики водио борбе после битке код Лигница (21 новембра 1759).

Мак (Mack), аустрички генерал кога је Наполеон опколио 1805 код Улма и натерао на капитулацију. За слабо вођење трупа био је осуђен на смрт, а затим помилован.

Малпраке (Malplaquet), место у близини града Монса, где су аустрички принц Еуген и енглески генерал Марлборо добили битку над француским маршалом Виларом 1709 године. Вилар је имао 100.000 војника, а савезници око 120.000. 11. септембра, у рано јутро, савезници су отпочели напад. Енглези су у почетку потисли француско лево крило, али их је Вилар одбио јуришем своје пешадије из резерве. Убрзо затим, Вилар је тешко рањен, те је настала пометња у редовима француских трупа. Принц Еуген је искористио ову ситуацију, извршио јуриш својом коњицом и добио битку.

Мантинеја, место на Пелопонезу, јужном делу Грчке где је војсковођа Тебе, Епамионда победио Спартанце. Битка се одиграла 362 године пре наше ере. Епамионда је имао 30.000 пешака и 3.000 коњаника, а Спартанци 20.000 пешака и 2.000 коњаника. Епамионда је груписао своје снаге на одлучујућу тачку, постигао успех, али је и сам пао мртав. Његови потчињени нису умели да окончају победу.

Маратон (Marathon), место око 40 км удаљено од Атине, где је грчки војсковођа Милтијад однео победу над Персијанцима 490 године пре наше ере. По Херодоту, Персијанци су изгубили 6.000, а Грци само 192 војника, који су били одмах спаљени.

Марбо (Marbot), француски генерал (1782—1854). Учествовао је у многим биткама, а био је и добар војни писац кога је Наполеон једном приликом наградио са сто хиљада франака.

Маре (Maret), француски адвокат из времена Револуције, припадао клубу Јакобинаца; био је Наполеонов Министар спољних послова 1811 год.

Маренго (Marengo), место у Северној Италији, близу Александрије, где је Наполеон потукао Аустријанце 14. јуна 1800 године у чувеној „бици са обрнутим фронтовима“.

Мармон (Marmont), војвода од Рагузе (Дубровника), француски маршал за време Наполеона (1774—1852). Прво се истакао при одбрани Тулона са Бонапартом, затим у свим биткама у Ломбардији, Египту, итд. 1808 био гувернер наше Далмације.

Медина (Medina de Rio-Seco), варош у Шпанији, где је француски маршал Бесијер победио шпанске трупе 14. јула 1808 године.

Менил-Диран (Mesnil-Dirant), француски генерал и војни писац из области тактике (1729—1799). Нарочито се истакао у Седмогодишњем рату. Он је био први који је затражио да се дубоки борбени поредак замени плитким. Чувено му је дело »*Projet d'un ordre français en lactique*« (1757).

Ментор, личност из Одисеје коју је Фенелон популарисао у свом чувеном делу »*Télémaque*«. Оличење мудрости и верности са којом је праћен Телемак до победе. Ово дело чешће помиње Жомини.

Мезрој (Maizeroy), француски официр и познати војни писац из области тактике (1719—1780). Дописивао се са Фридрихом Великим. Његова важнија дела су: »*Cours de tactique théorique, pratique et historique*« из 1766 године; »*Théorie de la guerre*« из 1777 године и др.

Мифлинг (Müffling), пруски фелдмаршал (1775—1851). Учествовао је у више битака против Наполеона. 1808 године постао је члан тајног Вајмарског савета. У бици на Ватерлоу био је пријат Велингтоновом штабу. Доцније је постао губернер Париза. Написао је више војних дела, међу њима и своје мемоаре (»*Aus meinem Leben*«).

Мирабо (Mirabeau), француски официр и војни писац (1715—1789).

Митријад VI, појтски краљ (113—63), који је у Азији приредио страховити поколј Римљана (око 100.000 убијено). Зато је ратовао против Римљана и био побеђен од Помпеја. Извршио самоубиство после побуње сина му Фарнака.

Молитор (Molitor), француски маршал (1770—1849). Учествовао у ратовима Револуције 1793 године и 1794, као и доцније у свим Наполеоновим ратовима. 1823 године командовао француским корпусом у Шпанији после чега је постао маршал.

Монсеј (Moncey), француски маршал (1754—1842). Учествовао у ратовима Револуције као и Наполеоновим.

Монталамбер (Montalamber), француски војни инжињер и стручњак за по-дизање тврђава (1714—1800).

Монтеноте (Montenotte), село у близини Ђенове, где је генерал Бонапарта победио аустријске трупе под генералом Болијем 14 априла 1796 год.

Монтескије (Montesquieu), француски писац (1689—1755) коме је Жан Жак Русо одао поштовање.

Монтмирај (Montmirail), варош у сливу реке Марне (код Епернеја), где је Наполеон однео победу над савезницима 11 и 12 фебруара 1814 године. Четири батаљона старе гарде својим јуришем одлучили су ову битку у корист Наполеона.

Монтолон (Montholon), француски генерал (1783—1853). Као млад официр био је ађутант маршала Магданалда, а потом Бертијеа. Доцније, постао је ађутант Наполеона са којим је учествовао на Ватерлоу и од кога се раздвојио тек смрћу Наполеона на Св. Јелени 1821 године. Уз сарадњу генерала Гургоа, објавио је Наполеонове мемоаре (»*Mémoires de Napoléon à Sainte-Hélène*«).

Моро (Morgeau), француски генерал (1763—1813). Нарочито се истакао у ратовима Француске револуције. 1795 године преузео команду од Пишарија над Северном армијом. Доцније учествовао у Наполеоновим ратовима све док није смртно рањен у бици код Дрездена, 27 августа 1813 године.

Мортије (Mortier), француски маршал (1768—1835) из доба Наполеоновог царства. Учествовао је и у ратовима Револуције. За време Луја XVIII

био је пер Француске, али је одбио да учествује у суђењу маршалу Неју. Доцније био је министар рата, а потом претседник владе (1834—1835). Погинуо од паклени машине.

Мунда, град у Шпанији, где је Цезар потукао остатке Помпејевих присталица 45 године пре наше ере.

Мур (Mooge), енглески генерал (1761—1809). Учествовао у рату против Америке 1793, као и у Шпанији, против Наполеона 1809 године.

Мухамед, оснивач ислама и ујединитељ Арапа (570—632). У почетку није имао много успеха у ширењу ислама, те је 622 године отишао за Медину. (Мусимани рачунају ову годину за почетак свога календара). Мухамед је водио многе ратове, па је 630 године освојио и саму Меку.

Мухамед II, назван Освајач, султан 1451—1481. Заузeo Цариград, Србију, Грчку, Трапезунт, Босну, Влашку и Кримско Полуострво. (Трапезунт је област у Турској, на јужној обали Црног Мора, назvana по истоименом граду од 60.000 становника). Највећи отпор освајач је нашао код Београда који је одбранio Сибињанин Јанко.

Н

Нервинден (Nerwinden), место у близини Доње Рајне, где је француски генерал Димурије био потучен од принца Кобуршког.

Нересхайм (Neresheim), немачка варош у покрајини Виртемберг, где је француски генерал Моро однео победу над аустријским надвојводом Карлом 11 августа 1796 године.

Код истог места Французи су победили Аустријанце 17 октобра 1805 године.

Нови (Нови Лигуре), варошица Северне Италије, где су аустријске и руске трупе под Меласом и Суворовом победиле француске трупе под Жубером који је у тој бици погинуо.

Нормани су народ германског порекла који је живео у скандинајским земљама. У VIII веку Нормани су отпочели да нападају и пљачкају Енглеску, Немачку, Холандију и Француску. У IX веку су се населили на ушћу Рајне, у Холандији и Бретањи, а у XI и XII веку продрли су у Јужну Италију и Сицилију, где су основали Краљевину двеју Сицилија. Један део Нормана под именом Варега, насељио се у данашњим руским крајевима, јужно од Иљменског Језера.

П

Париз (Paris), главни град Француске, где је Француска изгубила последњу битку под Наполеоном 1814 године. Савезници су напали град са 110.000 војника, док су га Французи бранили са свега 42.000. Наполеон није одобравао капитулацију и хтео је да продужи рат, прикупљајући трупе око Фонтенебла, али је потом ипак потписао своју абдикацију и био упућен на острво Елбу.

После изгубљене битке на Ватерлоу, 18 јуна 1815 године, и друге абдикације Наполеона, 22 јуна, Париз је поново капитулирао.

Паси (Passy), један кварт Париза, у близини Булоњске Шуме у коме је живео генерал Жомини. Овај кварт познат је по лепоти својих булевара и паркова (Трокадеро). У њему су живели Ламартин и Виктор Иго.

Пијсегир (Puységur, Jacques) маршал Француске (1656—1743), учествовао у ратовима Луја XIV од 1677—1713 године. Написао је чувено дело из области ратне вештине »*L'art de la guerre par principe et par règles*«, на које се Жомини често позива.

Пијсегир (Puységur, Louis), француски генерал (1726—1807) постао поручник у својих 14 година. 1788 био је министар рата; у Револуцији био је на страни ројалиста.

Пит (Pitt), енглески државник (1759—1806), закључио је мир у Амијену 1802 године.

Пир, епирски краљ (307—272 п. н. е.); ратовао са Римљанима као савезник Тарента и тукао их код Хераклеје (280) и код Аускулума. Убила га једна жене циглом при опсади Аргоса.

Платеја (Platée), грчка варош, где су Грци однели победу над Персијанцима 479 године пре наше ере.

Полиб (Polybe), прчки историчар (210—125 пре наше ере), познат као војни писац, јер је написао уџбеник из тактике, чији превод на француски језик носи назив: „*Traité de Tactique*“.

Праг, главни град Чешке, где је Фридрих Велики потукао аустријског маршала Брауна 6 маја 1715 године.

Пропала Империја (Bas-Empire), овако се називала Римска Империја и друге пред своју пропаст. Израз је постао синоним декаденције, корупције и анархије у државном руководству.

Птоломеј, египатски астроном на кога се Жомини позива у свом делу.

P

Радецки (Radetzky), аустријски маршал (1766—1858). Учествовао у ратовима против Турске 1788—1789 и против Наполеона. Командовао аустријским трупама при заузетој Ломбардији.

Рамили, мало место у Белгији у близини којег је енглески војвода Марлборо однео победу над француским маршалом Виларом 23 маја 1706 године.

Риволи (Rivoli), варош у Северној Италији, близу Торина, где је генерал Бонапарта добио битку 14 јануара 1797 године над аустријским трупама под Алвинцијем.

Ричард — Лавово Срце, енглески краљ (1189—1199); учествовао у Трећем крсташком рату где је при повратку задржан у ропству од стране аустријског војводе Леополда. Погинуо у рату са Филипом II, шпанским краљем.

Ротијер (Rotière), место у Северној Француској, где је Наполеон однео победу 1 фебруара 1814 године над пруским и аустријским трупама.

Ришельје (Richelieu, Armand), француски државник (1586—1622). Био је претседник владе после пада Талејрана и Фушеа, и учинио је крај белом терору 1816 године.

Ришельје (Richelieu, Jean), кардинал и француски државник (1585—1642). Нарочите успехе постигао у спољној политици.

Робеспјер (Robespierre), француски државник из доба Револуције (1758—1794).

Родриг, краљ у Шпанији, последњи Визигот (770—771).

Розбах (Rossbach), немачка варош у Саксонској, где је Фридрих Велики добио битку 5 новембра 1757 године. Фридрих Велики имао је свега 25.000 војника, док су његови противници имали 60.000, од којих је било 20.000 Француза.

Савезници су били у покрету ка Лайпцигу, али, када чуше за Фридрихове покрете, зауставише се и заузеше добре положаје код Розбаха. Видећи нову ситуацију, Фридрих, уместо да отпочне напад, предузе привидно повлачење да би намамљо противнике. Савезници, не схватајући маневар, кретоше напред и бејаху изненада стављени под јаку ватру Фридрихове артиљерије. Тада Фридрих пусти тридесет ескадрона своје коњице на јуриш с бока, а са фронта отпоче јуриш пешадије, после чега се савезничке трупе дадоше у бекство.

Роман, византиски цар (919—944), делио власт са царем Константином VII; ратовао са бугарским царем Симеуном.

Рубикон, речица у Италији, некада граница Италије и Галије, коју је Цезар прешао и отпочео грађански рат. У преносном смислу, **прећи Рубикон**, значи донети одлуку за нешто.

Рурик, први руски кнез (862—879); основао државу која је захватала област око Иљменског Језера са престоницом у Новгороду. Династија Руриковића владала од 830 до 1598.

C

Саламина (Salamine), острво у Једејском Архипелагу, где се одиграла чуvena поморска битка 480 године пре наше ере у којој су Грци уништили персиску флоту. Грци су се прикупили у заливу острва Саламина под командом Темистокла, који је жељео да искористи узани залив у коме не може доћи до изражaja бројно јача персиска флота. Да би обмануо Персијанце, Темистокле пусти вест да ће Грци да беже. Битка се заче у рано јутро. Персиски краљ Ксеркс посматрао је битку са суседног брежуљка. Грци су имали бољи поредак, а и погодан ветар. После кrvаве борбе Персијанци су почели да беже. Овом битком била је заустављена инвазија Персијанаца и отворен пут старој Грчкој за доминацију на мору.

Саламанка (Salamanque), варош у Шпанији од око 40.000 становника.

Сарацени, у средњем веку назив за муслимане; како су називани нарочито Муслимани из Северне Африке који су били овладали Сицилијом, Сардинијом, Корзиком и Калабријом у IX веку. Покушали су да освоје и Рим, али су били потучени код Остије 849 од стране Папе Лава IV.

Сарит рогci на латинском језику — свињска глава. У стратеџији се овим изразом некада изражавала сигурност операцијског правца, тј. правац је требало да полази са велике основице, а поредак снага да буде у виду клина са осигураним боковима.

Сципион Африканец, рођен 235 године пре наше ере, а умро 183. Као римски војсковођа освојио Карthagину, победио Хасдрубала у бици код Бетулије, покорио Шпанију. Пред крај свога живота, био је приморан да бежи из Рима; оставио је следећи натпис за свој гроб: „Незахвална отаџбино, ти нећеш имати моје кости“.

Синцхайм, (Sintzheim), место на десној обали реке Рајне, где је француски војсковођа Тирен однео победу 16. јуна 1674 године. У овој бици Тирен је вешто искористио земљиште за употребу коњице, чији је јуриш обезбеђивао пешадиском ватром.

Сиш (Suchet), француски маршал (1772—1826). Добровољац у ратовима Револуције, убрзо је добио генералски чин. Учествовао је у свим Наполеоновим ратовима.

Spectateur militaire француски војни часопис који је излазио у доба Жоминија.

Сула (Soulit), француски маршал (1769—1851). Учествовао у ратовима Револуције као и доцније у свим Наполеоновим ратовима. Нарочито се истакао у биткама код Аустерлица, Ејлауа и Фридланда.

Сулејман I, султан (1402—1410), син Бајазита I; ратовао са Стеваном Високим.

Т

Тапса, античка варош у Северној Африци, где је Цезар потукао Помпејеве присталице 46 године пре наше ере.

Тарик, арапски војсковођа који је потукао последњег византиског краља Родрига (711) и отпочео освајање Шпаније.

Татари су монголска племена која су живела између Урала и Тихог Океана. Почетком ХІІ века ујединио их је Чингис Кан и повео у пљачку и освајања прво по Азији а потом по Европи. У ХІІІ и ХІV веку заузели су Польску, Моравску, Мађарску и избили на Јадранско Море одакле су се повратили преко Босне, Србије и Бугарске у област реке Волге.

Темистокле (Themistocle), атински војсковођа, рођен око 525 године пре наше ере, који је добио многобројне победе. У поморској бици код Саламине командао је грчком флотом. На једном ратном саветовању имао је мишљење супротно мишљењу спартанског војсковође Еурибијада, који је био тада командант свих савезничких оружаних снага. У жучној расправи Спартанац полетео на Темистокла, подигавши своју маршалску палицу да га удари. У том тренутку Темистокле му са филозофском мирноћом рече следеће речи: „Удри, али слушај“, после чега продужи са својим убедљивим излагањем ситуације.

Термопиле (Thermopyles), чувени теснац у Тесалији (Грчка), где је спартански краљ и војсковођа Леонида, са 300 Спартанаца, покушао да заустави целу војску персиског цара Ксеркса. Не верујући да ће се ова „чета мала“ усудити да даде отпор, Ксеркс је написао писмо Леониду у коме је ставио само ове речи: „Положи оружје“. Прочитавши писмо, Леонида је, као одговор, додао: „Дођи да га узмеш“. Али се нађе један издајица који проказа Персијанцима стазу којом се теснац могао обићи, и тако, сви Спартанци, опкољени, храбро изгибоше 480 године пре наше ере.

Тимбреја (Thymbrée), фригиско поље у Малој Азији, где је персиски цар Кир победио Крезуса 548 године пре наше ере.

Тора, римска дуга, бела, горња хаљина од вуне, која је ношена само за време мира пребачена преко левог рамена тако да је десно раме остајало слободно.

Торгау (Torgau), тврђава на Елби, коју је Фридрих Велики освојио 3 новембра 1760 године. За ову битку Наполеон је рекао, да је Фридрих Велики код ње починио највише грешака и да је то једина битка где није показао баш нимало талента.

Тол (Toll), шведски маршал (1743—1817). Учествовао у ратовима против Наполеона.

Трафалгар, рт Шпаније на северо-западу од Гибралтара, где је енглески адмирал Нелсон однео победу над француским и шпанским флотом 1805 године. Поражен на мору у овој бици, Наполеон је дефинитивно одустао од намере да предузме десант на Енглеску, па се са свима снагама окренуо на Аустрију и отпочео своје победоносне операције 1805 године против целе Европе.

Трахенберг, варош у Шлеској (Немачка) када је Наполеон изводио операције.

Тудела (Tudela), варош у Шпанији, на Ебру, коју су опљачкале Наполеонове трупе после победе маршала Лана у 1808 години у близини овог града.

Туркхайм (Tigckheim), место на Горњој Рајни, где је француски маршал Тирен однео победу 5 јануара 1675 године и ослободио француску покрајину Алзас.

У

Улм (Ulm), немачка варош на Дунаву (у области Виртемберга), у којој је, пред Наполеоновом војском, капитулирао аустријски војсковођа Мак, 20 октобра 1805 године.

После раскидања Линевилског уговора о миру, Аустрија је одлучила, уз подршку Русије и Пруске, да спречи Наполеону продирање у Баварску. У том циљу генерал Мак заузео је положај у рејону Улма и осматрао пролазе преко Шварцвалда. Међутим, Наполеон је пробио муњевитом брзином са својих шест корпуса у простор између руских и аустријских снага. Убрзо опкољен, Мак одлучи да се бори око Улма. Надвојвода Фердинанд не сложи се са оваквим планом и у току ноћи повуче се са својом коњицом у Чецку. 15 октобра Французи јако стеснише свој обруч око Макових трупа код Улма. Убеђен да је опкољен од стране целе француске армије, Мак се предаде Неју 20 октобра 1805 године.

Урта (Ourthe), река у Белгији, притока Мезе, где су вођене борбе у ратовима Француске револуције.

Ф

Фарзала, варош у Тесалији, где је римски државник и војсковођа Цезар, 48 године пре наше ере, потукао Помпеја. Данас се ова варош зове Ферсала.

Фабиус, римски војсковођа, који је погинуо 477 године.

Фекијер (Feuquièr), француски генерал (1648—1711). Познат је по својим делима о ратној вештини («Mémoires»).

Фонтенебло (Fontainebleau), град јужно од Париза, има око 20.000 становника. Карло V основао је у њему библиотеку. Летњиковац свих фран-

цуских владара. За време Наполеоновог царства у њему је био заточен папа Пије VII. Данас познат нарочито по Артиљеријској апликационој школи коју је још Наполеон основао. 1814 године Наполеон је абдицирао у овом граду.

Фонтеноа (Fontenoy), село на реци Еско у Белгији где је француски маршал Саксонски однео победу над Енглезима, Холанђанима и Аустријанцима 1745 године.

Франачка држава, основана у V веку на територији данашње Француске. Све до 800 године била је краљевина, а тада је под Карлом Великим ушла у састав Франачког Царства које је подељено Верденским уговором 843 године.

Франсоа I, француски краљ (1494—1547). Битком код Марињана у Ломбардији 1515 заузео Милано.

Флерис (Fleury), белгиска варош, где су кроз историју тучене три битке: 1690. године Французи су, под командом маршала Луксембуршког, победили Аустријанце и Холанђане; 1794 године Журдан је победио такође удружене Аустријанце и Холанђане, а 1815 године одиграла се битка између Наполеона и Савезника.

У ратовима Француске револуције маршал Журдан је добио битку 26 јуна 1794 године правилном употребом коњице и личним јуришем на чelu пешадије.

Фрибург (Fribourg), варош у Швајцарској, у подножју Шварцвалда, где се одиграла битка у Тридесетогодишњем рату од 3—5 августа 1644 између Аустријанаца, под командом Мерсија, и Француза, под командом Кондеа и Тирена. Битка је била веома крвава. Постоји предање да је Конде у најкритичнијем часу био бацио своју маршалску палицу у непријатељске ровове, а потом лично повео трупе на јуриш и тако победио.

Фридланд (Friedland), немачка варош у Источној Пруској, где је Наполеон победио удружене Русе и Прусе 14 јуна 1807.

После пораза код Хајлсберга, Бенигзен се повуче на север да затврти Кенигсберг и тако доспе 13 јуна до Фридланда. Наполеон, видећи овај маневар, нареди маршалу Лану да обилазним маршем пресече пут ка Кенигсбергу. Лан је имао само 10.000 војника, а Руса и Пруса било је 72.000. Руске трупе су тек биле прешле реку Алу када присте маршал Лан и одмах предузе напад, без обзира на бројну несразмеру у снагама. Ситуација је била критична. Наполеон створи план за искоришћење ове ситуације. Прва ствар је била да заузме мостове и онемогући Русима повратак преко реке. Лан је издржао у борби све до 16.00 часова када се са бока појави са својим корпусом Неј и брзо се проби у руске масе. Руске трупе затворише обруч и настави се борба у окружењу коју прекиде неустрашиви јуриши француске коњице која налете на руске масе. За коњицом дојури Сенармсн са 36 топова које постави до на 100 м од Руса и отвори брзу палју. Неј, користећи ову ситуацију, проби се ка мостовима. Наполеон се тада окрете на десно руско крило које је било под командом Горчакова. Тучени Мортијејовом артиљеријом, а гоњени Грушчићевом коњицом, Руси почеше да измичу ка реци Али, где су мостови већ били у француским рукама. Битка се заврши општим победом Наполеона који је изгубио до 8.000 војника, а Руси 20.000 војника и 25 генерала. Ова битка претставља пример брзог прилагођавања плана новственој ситуацији од стране Наполеона.

Фридлинген, место на Рајни где је 1702 године француски маршал Вилар однео победу над Царистима (удруженим градовима са Рајне којих је било 52 у XVIII веку).

Фронтин, римски војсковођа и војни писац (40—130 наше ере); био гувернер данашње Велике Британије. Написао више војних дела од којих је најпознатије „Лукавства у рату“ (*Stratagemata*).

Фуше (Fouché), француски државник (1759—1820). Активно учествовао у Револуцији. За време Наполеона био министар унутрашњих послова.

X

Хамилкар, карthagински војсковођа који је око 480 п. н. е. извршио поход на Сицилију.

Хамилкар Барка, карthagински војсковођа, отац Ханибалов, умро 288 п. н. е. Тукао се у Првом пунском рату са Римљанима на Сицилији.

Хелеспонт, антички назив за Дарданеле.

Хенрих IV, француски краљ (1553—1610). Водио верске ратове. Потинуо приликом атентата 1610 у Паризу.

Херодот, најстарији грчки историчар, (485—425 п. н. е.), назван оцем историје. Написао историју у 9 књига које носе назив „Девет муз“.

Херули (Hérules), германско племе, које се појавило на обалама Црног Мора истовремено са Готима, у III веку. После смрти Атиле, Херули су, североисточно од данашње Мађарске, образовали своју државу која би уништена 493 године.

Хоенлинден (Hohenlinden), немачко село у Баварској, где је француски генерал Моро однео победу 3 децембра 1800 године над Аустријанцима и Баварцима.

Мороова армија налазила се на положајима у области Ина и Исара, где је била нападнута од аустријског надвојводе Јована. Груши и Неј држали су центар, док је генерал Ришпанс био упућен у бок и позадину непријатеља. З децембра освануо је дан са страшном мећавом по којој аустријски надвојвода предузе напад на Неј и Грушвија. У том тренутку генерал Ришпанс почeo је напад из позадине при чему је брзо успео да непријатељу зароби сву артиљерију и да прорде све до његове пешадије. Аустријанци, видећи да су угрожени са фронта и из позадине, дадоше се у бекство. Французи заробише 12.000 Аустријанаца и сву артиљерију. Пут за Беч, после ове битке, био је отворен.

Хондшут (Hondschoote), варошица у близини Денкерка (Северна Француска), где су побеђени удруженi Енглези, Холанђани и Аустријанци 8 септембра 1894 године при одбрани тековина Француске револуције.

Хохштет (Hochstaedt), немачка варош у Баварској, на Дунаву. На овом месту Французи су били три битке. Прву је добио маршал Вилар 1703 године; другу је добио енглески војсковођа Марлборо 13 августа 1704 године потукавши Французе, а трећу је добио француски генерал Моро, 19. јуна 1800, када је потукао аустријског генерала Краја.

Хош (Hoche), француски генерал (1768—1797), који се прославио у ратовима Револуције. Осумњичен као непоуздан од стране свога ривала, Пи-

шегрија, провео је извесно време у затвору. Умро је од плућне болести у својој 29 години живота. Наполеон је за њега рекао: »Un véritable homme de guerre« (прави ратник).

Хугеноти, погрдан назив за швајцарске и француске калвинисте који су водили многе ратове да би добили слободу вероисповести. Сва права добили су тек за време Наполеона. Цео покрет добио је име по црквеном реформатору Калвину (1509—1564) који је својим учењем одбацио иконе и црквене обреде. Његове присталице називане су у Француској „калвинистима“ а у другим земљама „презвитеријанцима“.

Хуни, барбарска племена са обала Касписког Мора која су под вођством Атиле преплавила Европу половином V века.

Хунта (Junta), шпанска скупштина или специјална комисија, стална или привремена, политичког или административног карактера. За време рата против Наполеона I у Шпанији је постојала специјална хунта која је руководила устанком и борбама против окупатора.

Хуњади Јанош или Сибињанин Јанко, како је опеван у народним песмама, Мађарски великаш, истакао се у борби против Турака са којима је имао доста победа али и озбиљних пораза. Са деспотовом Бурђем водио успешну офанзиву, али је без њега тешко страдао код Варне 1444 год. Његов пораз на Косову 1448 (не у Косовској бици!) ушао је у пословицу. 1456 године нарочито се истакао у одбрани Београда од Турака.

II

Џемап (Jemappes), белгиско село, где су Французи уз звуке Марсельезе потукли Аустријанце 6 новембра 1792 године.

Чингис Кан, оснивач монголског царства (1154—1227).

III

Шарл I или Шарлемань, француски краљ и цар (742—814). Водио је много-бројне ратове. Победио је Арабљане у Шпанији, основао царство и крунисао се у Риму 800 године.

Шаспо (Chassepot), француски пушкар који је конструисао пушку која је названа по његовом имену.

Шенброни, бивши царски дворац код Беча сазидан 1690 до 1700 у коме је потписан Шенбронски мир за време Наполеона I.

Шрапнел, енглески пуковник који је измислио артиљериско зрно са кутлицима које је по њему и добило име „Шрапнел“.

ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД БИТАКА НА КОЈЕ СЕ ЖОМИНИ ПОЗИВА У СВОМ ДЕЛУ

а) Античко доба

(Од првих писаних споменика до пропasti Римске Империје 476 године)

- Маратонска битка, 490 пре наше ере (Милтијад)
- Поморска битка код Саламине, 480 п. н. е. (Темистокле)
- Битка код Платеје, 479 п. н. е. (Паузаније)
- Битка код Кунаксе, 401 п. н. е. (Артаксеркс)
- Битка код Леуктре, 371 п. н. е. (Епамионда)
- Битка код Мантинеје, 362 п. н. е. (Епамионда)
- Битка код Граника, 334 п. н. е. (Александар Велики)
- Битка код Арбеле, 331 п. н. е. (Александар Велики)
- Битка код Кане, 216 п. н. е. (Ханибал)
- Битка код Заме, 202 п. н. е. (Сципион Африканец)
- Прелаз преко Рубикона, 49 п. н. е. (Цезар)
- Битка код Фарзале, 48 п. н. е. (Цезар)
- Битка код Тапсе, 46 п. н. е. (Цезар)
- Битка код Мунде, 45 п. н. е. (Цезар)

б) Средњи век

(Од пропasti Римског Царства до открића Америке 1492 године)

- Битка код Кресија, 1346 (Едвард III)
- Битка код Азинкура, 1415 (Хенрик V)

в) Нови век

- Битка код Фрибурга, од 3—5 августа 1644 (Тирен)
- Битка код Нордлинген, 1645 (Тирен)
- Битка код Дина на обали Ламанша, 1658 (Тирен)
- Битка код Синцхајма, 16 јуна 1674 (Тирен)
- Битка код Енцхајма, 4 октобра 1674 (Тирен)
- Битка код Туркхајма, 5 јануара 1675 (Тирен)
- Битка код Флериса, 1690 (маршал Луксембуршки)
- Битка код Фридлингена, 1702 (Вилар)
- Битка код Хохштета, 1704 (Вилар)
- Битка код Донаверта (Вилар)
- Битка код Малплаке, 1709 (Вилар)
- Битка код Рамили, 1706 (Марлборо и Вилар)
- Битка код Денена, 1712 (Вилар и Еуген)
- Битка код Прага, 6 маја 1757 (Фридрих Велики)
- Битка код Колина, 18 јуна 1757 (Фридрих Велики)
- Битка код Розбаха, 5 новембра 1757 (Фридрих Велики)
- Битка код Лојтена, 5 децембра 1757 (Фридрих Велики)
- Битка код Гревелта, 22 јуна 1758 (Фридрих Велики)

Битка код Максена, 21 новембра 1759 (Фридрих Велики)
 Битка код Лигница, 15 јула 1760 (Фридрих Велики)
 Битка код Торгая, 3 новембра 1760 (Фридрих Велики)
 Битка код Виљемштала, 24 јуна 1762 (Фридрих Велики)

Битке из ратова Француске револуције

Битка код Валмија, 20 септембра 1792 године
 Битка код Џемапа, 6 новембра 1792 године
 Битка код Нервіндене, 18 марта 1793 године
 Битка код Хондшута, 6 и 8 септембра 1793 године
 Битка код Ватињија, 15 и 16 октобра 1793 године
 Битка код Флериса, 26 јуна 1794 године
 Битка код Урта, 17 и 18 септембра 1794 године

Битке из Наполеонових ратова

Битка код Монтенота, 14 априла 1796 године
 Битка код Лодија, 11 маја 1796 године
 Битка код Кастиљоне, 5 августа 1796 године
 Битка код Арколе, 15—17 новембра 1796 године
 Битка код Риволија, 14 јануара 1797 године
 Битка код Нересхајме, 11 августа 1796 године
 Битка код Вирцбурга, 3 септембра 1796 године
 Битка код Биберака, 2 октобра 1796 године
 Битка код Мањане, 5 априла 1799 године
 Битка код Касана, 27 априла 1799 године
 Битка код Новог, 15 августа 1799 године
 Битка код Маренга, 14 јуна 1800 године
 Битка код Хохштета, 19 маја 1800 године
 Битка код Хоенлиндене, 3 децембра 1800 године
 Битка код Елхингена, 9 јула 1805 године
 Битка код Нересхајма, 17 октобра 1805 године
 Битка код Улма, 20 октобра 1805 године
 Битка код Трафалгара (поморска) 1805 (Нелсон)
 Битка код Аустерлица, 2 децембра 1806 године
 Битка код Јене и Ауерштета, 14 октобра 1806 године
 Битка код Ејлау, 8 фебруара 1807 године
 Битка код Фридланда, 14 јуна 1807 године
 Битка код Медине, 14 јула 1808 године
 Битка код Вимеира, 20 августа 1808 године
 Битка код Еспинозе, 10 новембра 1808 године
 Битка код Туделе, 23 новембра 1808 године
 Битка код Екмила, 22 априла 1809 године
 Битка код Асперна и Еслинга, 21 и 22 маја 1809 године
 Битка код Ваграма, од 2—6 јула 1809 године
 Битка код Бородина (Москве), 7 септембра 1812 године
 Битка код Лицене, 2 маја 1813 године
 Битка код Бауцена, 20 и 21 маја 1813 године
 Битка код Дрездена, 26 и 27 августа 1813 године
 Битка код Лајпцига, 18 и 19 октобра 1813 године
 Битка код Бријена, 27 јануара 1813 године
 Битка код Ротијера, 1 фебруара 1814 године
 Битка код Шампобера, 10 фебруара 1814 године
 Битка код Монтмираја, 11 фебруара 1814 године
 Битка код Шато — Тијерија, 12 фебруара 1814 године
 Битка код Вошампа, 14 фебруара 1814 године
 Битка код Ватерлоа, 18 јуна 1815 године

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор	5
Кратка биографија генерала Жоминија	11
Напомена писца	23
Подаци о савременој теорији рата и њеној корисности	25

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Први део

Дефиниција ратне вештине	39
--------------------------	----

Глава прва

О РАТНОЈ ПОЛИТИЦИ

Увод	41
Члан I Офанзивни ратови за тражење права	41
Члан II Ратови који су политички дефанзивни, а војнички офанзивни	43
Члан III Ратови за искоришћавање прилика	44
Члан IV Ратови са или без савезника	45
Члан V Ратови ради интервенције	45
Члан VI Освајачки ратови услед освајачког духа или из других разлога	48
Члан VII Ратови из убеђења	50
Члан VIII Национални ратови	54
Члан IX Грађански и верски ратови	58
Члан X Двоструки ратови и опасност истовременот вођења два рата	59

Глава друга

ВОЈНА ПОЛИТИКА ИЛИ ФИЛОЗОФИЈА РАТА

Увод	63
Члан XI О војној статистици и војној географији	64
Члан XII Други разни узроци који имају утицаја на успехе у рату	66

	Страна
Члан XIII Војничке установе — — — — —	67
Члан XIV О командном елементу војске и о вишем командовању у операцијама — — — — —	74
Члан XV Војнички дух народа и морал војске — — — — —	80

Глава трећа

О СТРАТЕГИЈИ

Дефиниције и основно начело — — — — —	87
О основном ратном начелу — — — — —	91
Члан XVI Систем операција — — — — —	92
Члан XVII О војишту — — — — —	94
Члан XVIII Оператиске основице — — — — —	97
Члан XIX Стратегиске тачке и линије, одлучујуће тачке на ра- тишту и оператиски објекти — — — — —	103
Објекти — — — — —	106
Члан XX Оператиски и стратегиски фронтови, одбранбене ли- није и стратегиски положаји — — — — —	109
Стратегиски и оператиски фронтови — — — — —	109
Одбранбене линије — — — — —	113
Стратегиски положаји — — — — —	114
Члан XXI Оператиске зоне и оператиски правци — — — — —	116
Стратегиске комбинације у погледу избора и управ- љања оператиских праваца — — — — —	118
Разматрања о оператиским правцима у ратовима Француске револуције — — — — —	121
Начела о оператиским правцима — — — — —	128
Примедбе на унутрашње оператиске правце и на на- паде управљене против њих — — — — —	139
Члан XXII Стратегиски правци — — — — —	144
Члан XXIII Начини за осигурање оператиских праваца привре- менним основицама или стратегиским резервама	148
Стратегиске резерве — — — — —	149
Члан XXIV О некадањем систему позициских ратова и садањем маршевском систему — — — — —	151
Члан XXV Магацини и њихов однос према маршевима — — —	156
Члан XXVI О границама и њиховој одбрани помоћу тврђава и утврђених линија. — О опсадном рату — — —	160
Утврђене линије — — — — —	167
Члан XXVII Однос између стратегије и утврђених логора, и мо- стобрана — — — — —	167
Мостобрани — — — — —	172
Члан XXVIII Планинске стратегиске операције — — — — —	173
Члан XXIX Неколико речи о великим освајањима и далеким екс- педицијама — — — — —	180
Напомена о главним прекоморским експедицијама —	186

Страна	
Члан	XXX Стратегиски закључци и упутства како да се добије сопствена сигурност у стратегиској процени — Упутство како да се добије сопствена сигурност у стратегиској процени — — — — — — —
	206 215

КРАТАК ПРЕГЛЕД РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Други део

Глава четврта

О ВЕЛИКОЈ ТАКТИЦИИ И БИТКАМА

Глава пета

РАЗНИМ МЕШОВИТИМ ОПЕРАЦИЈАМА

које припадају и стратегији и тактици

Члан	XXXVII О диверзијама и разним самосталним одредима —	257
Члан	XXXVIII Прелази преко малих и великих река — — —	262
Члан	XXXIX Повлачење и гоњење — — — — —	266
Члан	XL О маршевским кантонама и злымском настанивању — — — — —	277
Члан	XLI О десантима — — — — —	279

Глава шеста

О логистици

или практичној вештини кретања армија

Члан	XLII Неколико речи о логистици уопште — — — — —	283
Члан	XLIII О извиђањима и другим средствима за прикупљање података о непријатељу — — — — —	295

Глава седма

О ФОРМАЦИИ ТРУПА ЗА БОРБУ

и о посебној и здруженој употреби три рода војске

	Страна
Увод	303
Члан XLIV О распореду трупа на борбеној линији	304
Члан XLV О формацији и употреби пешадије	312
Члан XLVI О коњици	332
Члан XLVII О употреби артиљерије	342
Члан XLVIII О комбинованој употреби три рода војске	347
Закључак	349

РАСПОРЕДЛСКИЦА У ТЕКСТУ

Скица 1: Шематички приказ ратишта из 1757 и 1806 године	— —	99
Скица 2: Утицај облика границе на ратиште	— — — —	100
Скица 3: Избор операциског правца	— — — —	129
Скица 4: Основица Француза на Рајни и Мајни	— — — —	130
Скица 5: Унутрашњи операциски правци	— — — —	133
Скица 6: Утицај географског створа на војишту	— — — —	134
Скица 7: Маневарски правци	— — — —	134
Скица 8: Француске операције 1793 године	— — — —	211
Скица 9: Војиште између Рајне и Северног Мора	— — — —	217
Скица 10: Ситуација Наполеонове војске при отступању од Москве 1812	— — — —	219
Скице од 11—12: Борбени распоред за напад и одбрану	— —	235
Скице од 23—34: Разни борбени пореци два пешадиска корпуса	—	308
Скице од 35—44: Разни облици борбеног поретка за дивизију од 12 батаљона	— — — —	315
Скице од 45—48: Пореци тактичких јединица	— — — —	326—328